

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Diplomová práce

**JEDNOTA ČSL. ORLA OD POČÁTKU STOLETÍ DO DRUHÉ
SVĚTOVÉ VÁLKY, NA PŘÍKLADU JIHOČESKÉ TŘEBONĚ A
JINDŘICHOVA HRADCE**

Vedoucí práce: Doc. ThDr. Rudolf Svoboda, Th.D.

Autor práce: Bc. Mária Pfeiferová

Studijní obor: Pedagogika volného času, NPVCKS, kombinovaná

Ročník: Třetí

2014

Diplomová práce v nezkrácené podobě

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

31. března 2014

Děkuji vedoucímu mé práce doc. ThDr. Rudolfovi Svobodovi, Th.D. za trpělivost, cenné rady, připomínky a metodické vedení mé práce. Děkuji Márii Přibilové, Anně Kohoutové, Haně Kučerové a Veronice Rajsiglové a speciální poděkování patří Božetěchovi Kostelkovi z brněnského Orla.

Obsah

Úvod.....	6
1 Čsl. Orel na počátku dvacátého století (1900–1941).....	8
1.1 Dějiny Čsl. Orla (1900–1941).....	8
1.1.1 Příčiny vzniku Čsl. Orla.....	8
1.1.2 Zakládání tělocvičných odborů.....	9
1.1.3 Počátek orelského hnutí.....	12
1.1.4 Válečná léta a vzkříšení v roce 1917.....	15
1.1.5 Orel po roce 1918.....	16
1.1.6 Práce Orelstva do roku 1921.....	17
1.1.7 Statistika v roce 1922.....	18
1.1.8 Orel po brněnském slavnostním sjezdu v roce 1922.....	19
1.1.9 Svatováclavské slavnosti v roce 1929.....	22
1.1.10 Doba po největší orelské akci, Svatováclavských slavnostech v Praze.....	24
1.1.11 Statistika k 1. lednu 1933.....	26
1.1.12 Orel po roce 1934.....	28
1.1.13 Předválečné roky.....	30
1.1.14 Začátek druhé světové války a zánik Orla Čsl.	31
1.2 Zakladatel Orla Jan Šrámek.....	35
1.3 Orelská organizace, struktura (1923).....	36
2 Dějiny katolické tělovýchovy v jižních Čechách, vznik Župy Jirsikovy v Českých Budějovicích.....	43
2.1 Počátek orelského hnutí.....	43
2.2 Orel na jihu Čech po roce 1918.....	44
2.3 Jan Valerián Jirsík.....	50
3 Jindřichův Hradec a Orel.....	51
3.1 Jindřichův Hradec na počátku devatenáctého století.....	51
3.1.1 Hospodářství.....	51
3.1.2 Kultura a společnost.....	52

3.1.3	Školství v Jindřichově Hradci (1900–1938)	53
3.1.4	Spolková činnost v Jindřichově Hradci (1900–1938).....	54
3.1.5	Politický život v Jindřichově Hradci (1895–1918).....	55
3.2	Orel Čsl. v Jindřichově Hradci (1900–1942).....	57
3.2.1	Organizační záležitosti.....	58
3.2.2	Slavnosti, slety a cvičení.....	61
3.2.3	Divadlo	63
4	Třeboň a Orel	64
4.1	Třeboň na počátku 19 století.....	64
4.1.1	Hospodářství	64
4.1.2	Kultura a společnost.....	64
4.1.3	Školství	65
4.1.4	Spolková činnost.....	66
4.2	Orel Čsl. v Třeboni (1900–1942).....	67
4.2.1	Spolkové organizační záležitosti.....	68
4.2.2	Slavnosti	69
4.2.3	Tělocvičné aktivity	71
4.2.4	Zájezdy	72
4.2.5	Divadelní představení a další kulturní vystoupení.....	72
5	Srovnání činnosti Jednot Čsl. Orla v Třeboni a v Jindřichově Hradci (1900 až 1942).....	76
	Závěr	78
	Seznam použitých zdrojů	80
	Příloha I. Obrázky	83
	ABSTRAKT.....	104
	ABSTRACT.....	105

Úvod

Jako hlavní téma diplomové práce jsem zvolila tělovýchovný a zároveň duchovní spolek Československý Orel, který byl u nás založený na počátku dvacátého století. Téma široké, ale dosud výrazně nezpracované jsem zúžila na jeho činnost ve dvou mně blízkých farnostech, třeboňské a jindřichohradecké, v předválečných letech minulého století.

Ke spolku Čsl. Orel jsem se přiblížila již ve své bakalářské práci. Tenkrát ve srovnání s dalšími katolickými spolky působícími na Třeboňsku v prvních čtyřiceti letech minulého století.

Atraktivní téma nebylo dosud výrazně zpracováno. Jedním z důvodů může být nedostatek zdrojů. Činnost spolku založeného v roce 1909 téměř ustala v prvních týdnech druhé světové války. Archivy, dokumenty a fotografie zničili Němci, pro které činnost národně smýšlejícího společenství věřících lidí nebyla žádoucí. Po konci války byl spolek Orel na krátko obnovený, ale z podobných důvodů zmiňovaných u nastupujícího fašistického režimu, jej komunisté zastavili i na podruhé. Co nezničili fašisti, dokonali komunisti. Po roce 1989 Orlové činnost obnovili. Obdivuhodná práce Orků a Orlic na obraně vlasti, jejich smysl pro spravedlnost, čistotu a vlastenectví si mou energii danou této práci zaslouží.

Protože neexistují uceleně zpracované dějiny tohoto spolku, informace jsou jen kusé na různých místech a v různých dostupných materiálech, může být tato práce pro další badatele střípkem do skládačky o obrazu spolku Čsl. Orla.

Cílem mé práce bylo z dostupných zdrojů popsat činnost Orla v daném časovém období jako takového a přiblížit jeho činnost popisem konkrétních událostí. Analyzovat práci Orků na dvou různých místech kraje a srovnat vyzkoumané informace jak mezi sebou navzájem tak i s činností Orla na celorepublikové úrovni.

V první fázi své práce jsem kontaktovala pamětníky a činovníky Orla a prostudovala dostupné materiály. V druhé fázi jsem intenzivně dohledávala dosud nezveřejněné materiály, které by mi napomohly získat celistvý přehled o tématu. Ve třetí fázi jsem

zvolila metodiku práce. Shromáždila jsem zdroje, odbornou literaturu, provedla jsem kritiku pramenů a dále jejich chronologickou interpretaci.

Při psaní diplomové práce jsem použila podle kritéria funkce teoretický výzkum. Cílem bylo zpřesnit, doplnit a získat nové poznatky. A to jak základní, kdy jsem potřebovala zmapovat bílá místa v teorii, tak verifikační. Podle kritéria cíle se jednalo o výzkum explikativní. Popisovala jsem a vysvětlovala zjištěná fakta, snažila jsem se dojít k řešení a doplnit informace o stavu výchozí situace. Podle kritéria zkoumaných jednotek se jednalo o intenzivní průzkum. Pokoušela jsem se hlouběji popsat menší počet zkoumaných jednotek. Podle kritéria časové organizace se jednalo o jednorázový srovnávací výzkum komparativní.

Podívala jsem se na rešerše dobového tisku a bádala jsem v archivních fondech. Vycházela jsem z dokumentů z daného historického období. Srovnávala jednotlivá data a údaje vyzkoumané z různých zdrojů a prováděla systematizaci zjištěných údajů. Prověřovala jsem zjištěné informace s již publikovanými historickými zdroji. Srovnávala jsem jednotlivá data a údaje vyzkoumané z různých zdrojů

Práce je strukturovaná do čtyřech základních okruhů. Kromě úvodu a závěru je to v první a největší kapitole popis dějin Čsl. Orla od založení do druhé světové války. V druhé kapitole se zaměřuji na vznik Jirsíkovy župy v Českých Budějovicích. Je to nutné pro nalezení souvislosti s činností dvou vybraných Jednot, v Třeboni a v Jindřichově Hradci. Župa sdružovala jednotlivé Okrsky a ty potom jednotlivé Jednoty. Těm jsou v práci věnovány dvě samostatné kapitoly.

Mezi základní zdroje mé práce patří dobové prameny uložené ve Státním okresním archivu v Jindřichově Hradci, dobové materiály uložené v Archivu Čsl. Orla a historické knihy, které období počátku dvacátého století do druhé světové války popisují. Při zpracování tématu diplomové práce jsem použila metody přímou, synchronní a komparativní.

1 Čsl. Orel na počátku dvacátého století (1900–1941)

1.1 Dějiny Čsl. Orla (1900–1941)

1.1.1 Příčiny vzniku Čsl. Orla

Počátky vzniku katolických tělocvičných spolků je možné hledat už v církevních reformách císaře Josefa II. a v událostech roku 1848, kdy se prosazovala myšlenka svobodomyšlné protinábožensky založené inteligence. Tam je možné najít počátek střetu náboženských a protináboženských zájmů.

V roce 1862 se formují první tělocvičné spolky, které budou mít název Sokol. Jejich úkolem bylo pěstovat národní uvědomění spolu s tělesnou výchovou. V ohledu náboženském byla v Sokolu ze začátku velká snášenlivost mezi členy různých názorů. I čeští katoličtí kněží podporovali zakládání tělocvičných jednot. Až do sedmdesátých let 19. století se v Sokole žádný boj proti náboženství a proti církvi neprojevoval. Náčelník Miroslav Tyrš však propagoval neutralitu.

„ I ačkoliv tedy za právo, ba za povinnost každého jednotlivce pokládáme, aby k radikální nebo konzervativní straně přistoupil, aby ku katolicismu nebo protestantismu bezvýjimečně se hlásil, anebo nesrovná-li se ani ono s plným přesvědčením jeho, aby ze všeho svazku církevního vystoupil.“¹

Podle zachovaných dokumentů v té době většina lidí beze zbytku dodržovala zásady katolické církve. I členové Sokola chodili v krojích do kostela, střídali se jako stráž při Božím těle a nebo světili spolkové prapory. Doba mezi roky 1870 a 1880 zaznamenala v Sokolu radikální obrat v pohledu na náboženskou výchovu mládeže. Proticírkevní propaganda nabývala na síle. V národním životě vstupují do popředí radikální mladočeši, v sociálních poměrech přibývá průmyslových dělníků, do inteligence proniká filosofie osvícenství a vliv francouzské kulturní revoluce. Všichni mají jako

¹ HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 4.

důležitý bod svých programů boj proti církvi a náboženství. I proto ze všech stran napadaná katolická církev začala sahat k obraně. Například na Moravě byla založena v roce 1848 Katolická jednota pro obrodnou nábožensky vzdělávací práci. Dalším obranným prostředkem věřících byly lidové poutě.

V roce 1867 byl vydaný spolčovací a shromažďovací zákon. Vzápětí v letech 1870 až 1899 vzniklo 45 spolků katolických tovaryšů. To bylo dohromady 59 spolků i se spolky, které vznikly v padesátých letech devatenáctého století. V devadesátých letech se začali organizovat katoličtí dělníci. V Čechách vznikla na všeobecném sjezdu v Litomyšli 8. a 9. září 1894 samostatná křesťansko sociálně dělnická strana vedle strany katolicko národní.

Vývoj na Moravě šel jinou cestou než v Čechách. V roce 1896 vznikla Strana katolicko národní. Křesťanští sociálové byli organizováni při nepolitických katolických spolcích, tvořící volná sdružení v olomoucké a brněnské diecézi. Tvořila se nová organizace křesťansko sociální a tam už se začali angažovat lidé, kteří se později uplatnili jak v politickém, tak orelském životě.²

1.1.2 Zakládání tělocvičných odborů

Jsou různé názory na to, kde přesně vznikla myšlenka za založení tělocvičného odboru, z kterého později vyšel Orel.

Podle historie Orla v Čechách základ orelské myšlenky položil už po roce 1893 královéhradecký biskup Edvard Jan Brynych. V roce 1897 se konal katolický sjezd v Hradci Králové a na něm na schůzi katolických důvěrníků společně pronesli Josef Polák z Hradce Králové³ a redaktor *V. Bol. Pavlík Sychra z Českých Budějovic*⁴ první myšlenku o rozšiřování tělocviku v katolických spolcích. Polák zde žádal, aby se při katolických spolcích zakládaly tělocvičné odbory. Návrh se hned neuskutečnil, ale v roce 1906 se Pavlík s Polákem znovu v korespondenci vrátili k myšlence vytvořit spolek podobný Sokolu. Za rok vypracoval Pavlík v Českých Budějovicích samostatné

² Srov. HANUŠ, J., *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 1 – 10.

³ Srov. *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách*, s. 3 – 5.

⁴ HYNEK, D., *Dějiny Orelstva*, s. 4.

stanovy křesťansko sociálního Sokola, které ale byly hodně podobné sokolským. Polák už tehdy varoval Pavlíka, že jednají ukvapeně. Pavlík ale už v roce 1907 a v roce 1908 založil jednoty Křesťanského sociálního sokola. Nejdřív v Rapticích u Kladna, pak v Netolicích, Sokol Puchmajer v Radnici u Plzně, Sokol Jirsík v Českých Budějovicích a později i ve Sloupnici u Litomyšle.⁵

Podle kronikáře moravského Orla o českém Orlu:

*„ Z dosud popsané historie Orla na Moravě se nikde nedovídáme, že by na začátku 20. století existoval Orel nebo jeho zárodky. Proto také slet Orla českého v Hradci Králové 28.7. 1912 (později nazvaný župní) je pro nás překvapením. A přece muselo již existovat něco, co mělo s Orlem cosi společného“.*⁶

Počátek orelského hnutí se datuje už do roku 1902, kdy byl v Líšni, při Svatojosefské Jednotě na brněnském předměstí založený první křesťansko sociální odbor tělocvičný.⁷ Za iniciátora se všeobecně považuje líšeňský farář P. Metod Hošek. O rok později v říjnu 1903 byl ustavený tělocvičný odbor při Spolku katolických tovaryšů v Brně na popud sportovce Josefa Stříže. Odbor začal cvičit v sále spolkového domu na Staré ulici, Stříž byl zvolený náčelníkem odboru a cvičících bylo nejdřív dvanáct, později třicet šest. Veřejnosti se ukázali v létě v roce 1904. Když se dozvěděli o líšeňském odboru, navázali s ním kontakt.⁸

Podnětem k vzniku tělocvičných odborů byl kromě jiného i fakt, že v tělocvičných sokolských jednotách byla později mládež vychovávána k náboženské lhostejnosti. Tělesná výchova měla za vzor pouze kult těla. Vzdělání a zušlechťování ducha podle církevních pravidel bylo opomíjené. Věřící katolíci snášeli podle dobových kronikářů v Sokole ústrky a utrpení. Nepřátelství vůči katolicismu bylo zakrýváno bojem proti klerikalismu. První veřejné vystoupení brněnských křesťansko sociálních odborů se konalo v září 1905 v Líšni u Brna. Druhé v roce 1906. Poprvé cvičilo 64 lidí, podruhé 124.⁹

I když je podle pramenů Brno uvedené druhé hned za Líšní, časově patří druhé místo ve vzniku katolických tělocvičných spolků Zlínu. Založený byl v „ Cyrillo Methodějské

⁵ Srov. *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách*, s. 3 – 5.

⁶ HANUŠ, J., *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s.36.

⁷ Srov. HYNEK, D., *Dějiny Orelstva*, s. 3.

⁸ Srov. HANUŠ, J., *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s.15.

⁹ Srov. HYNEK, D., *Dějiny Orelstva*, s. 4.

Jednotě“, kde mládež cvičící ve zlínském Sokole měla problémy s ostatními spolucvičícími. Proto v roce 1902 přestaly chodit do Sokola a tehdejší předseda Jednoty Ignát Nepustil pro ně začal budovat tělocvičný odbor. Neměl náradí, a tak společně cvičili třikrát týdně prostná a ve skupinách. Už v roce 1903 se představili před zlínskou veřejností a to i v oblečení připomínajícím náznak krojů. Příklad zapůsobil a v křesťansko sociální organizaci se začalo uvažovat o založení tělocvičných odborů při všech místních organizacích. IV. křesťansko sociální sjezd, který se konal v srpnu 1904 na Velehradě proto doporučil místním organizacím, aby se postarali o založení zvláštních tělocvičných odborů.

Dalším místem, kde v roce 1905 vznikl tělocvičný odbor, byl Vyškov. V roce 1907 zde uspořádali místní první veřejné cvičení za účasti odborů z Líšně, Kroměříže a Zlína. Kroměřížský odbor byl ustanovený začátkem roku 1907 a už 23. června cvičil veřejně. Do Kroměříže byla svolaná společná porada dosavadních tělocvičných odborů za účelem sestavení stanov, cvičebních řádů, krojů a oficiálního pojmenování. Podle kronikáře Hanuše porada přinesla mimo jiné i návrh, aby se tělocvičné odbory Křesťansko sociální nazývaly Orel.

V roce 1908 už existovalo na Moravě 13 tělocvičných odborů. Přidala se například Olomouc nebo Bystřice pod Hostýnem a v roce 1909 vznikaly další odbory na Brněnsku.¹⁰

V Čechách založil první tělocvičný odbor vůdce Josef Polák, zakladatel dělnického spolku Všeoborového Sdružení křesť. dělnictva. Stal se tak základem i pro budoucí orelský spolek, kdy jméno převzal od Moravanů. První odbor na zkoušku založil v Hradci Královém v roce 1906 a vybavil je i potřebným náradím. Těžké bylo pro hradecký spolek prosadit se mezi již fungujícími spolky. V začátcích neměl příliš mnoho prostředků. Pomocí pro rozjezd mu byl i časopis Práce, v kterém Polák pracoval jako redaktor.¹¹

Podle českých historických pramenů pronikl orelský život i na jih, střed a sever Čech, protože tam mělo své členy Všeoborové sdružení. V září roku 1909 svolal Pavlík schůzku a tělocvičný kurz do Prahy a vytvořil cvičencům kroj z tmavošedé látky

¹⁰ Srov. HANUŠ, J., *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 17 – 20.

¹¹ Srov. *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách*, s. 6 – 7.

s červenou košilí. V jeho snahách ho podporovala českobudějovická diecéze. Právě u příležitosti sjezdu zmiňují české prameny existenci Křesťansko sociálního Sokola, jehož vznik datuje kronikář Hanuš už do roku 1908. Na všeobecném katolickém sjezdu, který se konal od 31. srpna do 2. září 1909 v Hradci Královém se mělo rozhodnout, zda bude v Čechách Sokol nebo Orel. Pro Křesťansko sociálního Sokola loboval Pavlík, pro Orla Josef Polák, který přivedl i zástupce odborů Orla.

Na sjezdu ještě nebylo rozhodnuto, rozhodnutí se přesunulo na jednání výkonných výborů na Moravě a v Čechách.

Vzápětí po sjezdu ale vznikla na den svatého Václava v roce 1909 v Černilově první orelská Jednota pod názvem Orel Brynych s vlastními stanovami.¹²

1.1.3 Počátek orelského hnutí

Už na jaře 1909 bylo usneseno pojmenovat podle návrhu Štěpána Klapila tělocvičné odbory názvem Orel po vzoru již existujícího slovinského Orla, který tento název používal od roku 1907. Předseda křesťanské sociální strany Jan Šrámek oficiálně vyhlásil název Orel jménem pro spolek.¹³

Za nejdůležitější rok pro vznik orelského hnutí se tedy považuje rok 1909 (viz obr. 1). V Olomouci se 31. května na manifestačním sjezdu křesťansko sociálním sešlo už 31 lidí v kroji a u katolické veřejnosti se ukázal velký zájem o křesťanské tělocvičné odbory. Některými lidmi už byly odbory po tomto sjezdu nazvány orelskými. Dokonce básník K. Dostál Lutínov složil orelskou hymnu „*Hoj, Orli, mocnou peruti*“. Název Orel se velmi rychle rozšířil a vytlačil pojmenování Křesťansko sociální Sokol.

Nejdůležitější veřejnou akcí nově založeného Orelstva se stal I. zemský slet orelský. Konal se 5. září 1909 ve Vyškově. Účastnilo se ho 500 členů v kroji a objevily se zde poprvé i Orlice. Na sletu bylo zastoupeno 36 odborů a cvičilo zde 417 lidí, 90 žáků a 15 družstev.¹⁴ Sletové přípravy neušly pozornosti Sokola. Podle orelské kroniky se Sokolská župa Chelčického rozhodla ve stejný den uspořádat pod protektorátem města

¹² Srov. *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách*, s. 7 – 8.

¹³ Srov. HANUŠ, J., *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 22.

¹⁴ Srov. HYNEK, D., *Dějiny Orelstva*, s. 4 – 5.

Vyškovská takzvaný protislet. Dokonce odeslala na všechny moravské župy výzvu, aby hromadnou návštěvou odrazili klerikální útok. Vláda očekávala problémy mezi Sokoly a Orly a vyslala do Vyškova šedesát četníků, aby zabránili případným srážkám. K těm skutečně došlo, ale důsledkem byl jen další rozmach Orla. V roce 1909 bylo založeno 34 nových odborů po celé Moravě.¹⁵

Zatímco na Moravě už měli první slet za sebou, v Čechách byl teprve v přípravě vznik prvních Okrsků – konkrétně v Novém Pacově, Litomyšli a Hradci Královém. Techničtí pracovníci připravili vlastní tělocvičná cvičení a čeští Orlové se připravovali na své slety. V roce 1910 vzniklo v Hradci Královém ústředí mládeže.

Josef Polák vypracoval župní řád, který byl nejdříve vytištěn v župní legitimaci v červených deskách. Českých žup bylo v počátcích pět:

Středočeská župa se sídlem v Praze

Západočeská župa se sídlem v Plzni

Jihočeská župa se sídlem v Českých Budějovicích

Severočeská župa se sídlem v Mladé Boleslavi

Východočeská župa se sídlem v Hradci Královém

Župy organizovaly tělocvičné konference a schůze. 2. října 1910 byla svolaná schůze vedoucích všech orelských odborů, Jednot křesťansko sociálního sokola, zástupce diecéze v Hradci Královém a výkonného výboru Křesťansko sociální strany. Řešilo se sjednocení všech odborů s Moravou pod jedním jménem a s jedním krojem, zřízení říšské tělocvičné odborové rady, schválení župního řádu a založení Zemského svazu Orla pro království České s úplnou jednotou a právy katolického spolku.

Jak uvádí prameny, po bouřlivé debatě skutečně došlo ke shodě a všechny odbory se přejmenovaly na Orla a přijaly společný kroj s Moravou s přídavkem čamar¹⁶ a spolkový odznak. Dále se rozhodlo, že východočeská Župa povede správu všech odborů jako Zemský svaz. Starostou byl zvolený zakladatel Josef Polák. V roce 1910 se všichni sešli na sletu v Kroměříži.¹⁷

¹⁵ Srov. HANUŠ, J., *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 26 – 27.

¹⁶ pánský slavnostní černý kabát se stojatým límcem a řadou knoflíků zapínaných na šňůrky

¹⁷ Srov. *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách*, s. 9 – 11.

V Kroměříži se tedy konal v srpnu II. zemský slet moravského Orla. Účastnilo se ho už 1 192 Orlů a Orlic v krojích. V Kroměříži se konal i III. zemský slet orelský v roce 1912. Počet účastníků rychle rostl. Bylo na něm 403 žáků, 6671 Orlic a 1557 Orlů z Moravy, Čech a Slovinska.

Hnutí orelské rostlo nejdříve po boku křesťansko sociálního hnutí, od roku 1909 se orelské hnutí osamostatnilo.¹⁸

Konec roku 1910 je také poznamenaný zajímavým aktem, který měl pomoci vyjasnit vztahy mezi Sokolem a Orlem. Na podzim vydala Česká obec sokolská prohlášení všem svým Jednotám, kde zakazuje pořádat vědomě akce ve stejných termínech, tak aby pokazily akce orelské. Nabádá své členy, aby se vůči Orlům chovali vždy slušně. Ze strany orelské ale nebyla tato výzva braná příliš vážně. Na V. sjezdu Čes. obce sokolské zazněla například tato slova k tématu sporu Orla a Sokola.

„Ve snahách Orla vidíme boj starého světa se světem novým, světa tmářství a úpadku se světem osvěty a svobodomyšlnosti, hájeným Sokolstvem.“¹⁹

To se podle kronikáře Hanuše dalo vysvětlit pouze jako otevřená výzva k boji s katolickou církví.²⁰

V lednu 1911 se konala v Brně 1. zemská konference delegátů orelských Odborů, těch bylo v té době už 125. Byla založena Zemská tělocvičná rada ústřední, která byla brzy prohlášena za Říšskou. Ve stejném roce se začaly budovat Okrsky. Na jihu Čech pracovaly od roku 1911 dvě Jednoty, a to v Českých Budějovicích a v Netolicích.²¹

Podle českých pramenů vyšel hradecký Odbor poprvé v orelských krojích v roce 1911 na Boží tělo. Jako propagační materiál vyšly letáky v nákladu pět tisíc kusů. 22. října byla svolaná župní valná schůze. Zpráva z této schůze vykazovala 300 členů.²²

28. července 1912 se konal první župní slet českého Orla v Hradci Králové. Pozornost moravských odborů směřovala do Kroměříže na III. zemský slet Orla, který se konal 11.

¹⁸ Srov. HYNEK, D., *Dějiny Orelstva*, s. 4 – 5.

¹⁹ HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 32.

²⁰ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 32.

²¹ Srov. HYNEK, D., *Dějiny Orelstva*, s. 36 – 38, 64.

²² Srov. *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách*, s. 9 – 10.

srpna. Cvičilo zde 2 631 Orlů a Orlic. Po ukončení sletu nařizuje ústřední starosta Jan Šrámek tříletou přestávku v pořádání slavnostní a sletů, aby se Orlové mohli více věnovat vnitřní výchově. Na slet přijelo z celé Moravy 10 zvláštních vlaků a účastnilo se ho 25 000 osob. 250 Orlů se také účastnilo 15. září Světového eucharistického kongresu ve Vídni.

V roce 1912 přibylo 51 nových Odborů. V orelských odborech se věnuje zvýšená pozornost kulturní a náboženské výchově. Pořádají se řečnické kurzy, vlastivědné výlety, akademie s tělocvičným, hudebním a literárním programem. 7. září 1912 byl také ustanovený první pražský Orel. Okamžitě byl podle Hanuše terčem útoku veřejnosti i dobových médií. Vznikaly další orelské Jednoty v různých částech Prahy a okolí.²³

V roce 1913 se v březnu v Brně konala II. konference zástupců odborů (viz obr. 2). Na začátku tohoto roku už jich bylo 196 a členů orelské obce bylo 7 940. V srpnu se konala první orelská výprava za hranice. Moravské Orelstvo vypravilo zvláštní vlak s 354 účastníky do slovinské Lublaně. Organizační podrobnosti se dohodly na konferenci v Hradci Králové v říjnu 1910.

Protináboženský boj podle dobového tisku nepřestává. Sokolové vydávají proti spolku Čsl. Orel a proti Dělnickým tělocvičným jednotám brožuru „Vari“, kde se o Orlu vyjadřují pohrdavým tónem. Je tam velmi znát boj proti klerikalismu, tedy katolicismu.

V roce 1913 zemřel jeden ze zakladatelů Orla a člen Říšské rady, P. Štěpán Klapil.

Ještě na konci roku kronikář zmiňuje nepříjemnou událost, která podle něj ukazuje na rostoucí nenávisť Sokolů vůči katolíkům. V Kolíně nad Labem se v září konal sjezd katolíků, kterého se účastnili i katolíci z Kolína, kteří byli členové Sokola. Po sjezdu je všechny kolínský Sokol vyloučil.

Statistika k poslednímu dni roku 1913 ukázala, že Orel má 250 Odborů s 12 079 členy. Pro srovnání, Sokol měl 1 256 Jednot a 119 183 příslušníků, Dělnické tělocvičné jednoty téměř 600 Jednot s 35 000 členy.

1.1.4 Válečná léta a vzkříšení v roce 1917

²³ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 32, s. 63.

V roce 1914 říšská tělocvičná rada rozhodla o orelském pozdravu Zdař Bůh. Na konci roku 1914 bylo na Moravě a ve Slezsku 249 Odborů s 12 068 členy. Práce na přípravách sletu, který měl být v roce 1915, se už nerozběhly. Přišel atentát v Sarajevu na následníka trůnu Františka Ferdinanda a jeho manželku 28. června 1914 a vypukla válka.²⁴

Válečná léta byla nejsmutnější etapou od založení Orelstva. Veřejný život se prakticky zastavil, členové byli povoláni do války a jeden odbor po druhém zanikal.²⁵

V tomto roce v důsledku narukování většiny členů na vojnu činnost Orla ustala. V roce 1915 vyšlo jediné číslo časopisu Orel, které nemá ani ročník, ani číslo. Je nadepsáno pouze „Válečné číslo 1915“ a obsahuje zřejmě nadiktované pokyny pro vojenský výcvik mládeže a pravidla s česko německými povely. V roce 1916 nebyla žádná činnost Orla zaznamenaná.²⁶

17. listopadu 1917 se v malém počtu sešli Orlové na konferenci v Chocni. Začalo se mluvit o konci války a o přípravných pracích v novém orelském životě.

Na Moravě trval stav úpadku až do konce roku 1917. V říjnu zbylo pouhých 19 Odborů s 884 členy. 28. října 1917 se konala III. říšská konference Orla v Brně, na které se Orlové jednomyslně usnesli na nutnosti Orla vzkřísit. Dalším usnesením bylo vydávat znovu časopis Orel. Rok 1918 byl tak ve znamení usilovné práce.

1.1.5 Orel po roce 1918

28. říjen 1918 zastihl Orly uprostřed snahy o znovuvzkříšení (viz obr. 3). Podle historických pramenů ale situace nebyla ideální, protože organizace nebyla dokončená, bylo málo pracovníků a bylo těžké odolávat protikatolickým snahám politických liberálních stran, které chtěly ovládnout veřejný život a mít zásadní vliv na vývoj mladého státu.

Oslabené Orelstvo muselo přizpůsobit organizaci změněným poměrům a vypracovat nové stanovy. Ty schválilo vedení na IV. zemské konferenci 5. ledna 1919 v Brně. Orel

²⁴ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 39 - 44.

²⁵ Srov. HYNEK, D., *Dějiny Orelstva*, s. 6.

²⁶ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 44 - 45.

přijal název Orel Československý. Pokračoval ve vydávání časopisu Orel, vydával Květy Mládí pro žáky a dorost a pro věci technické Sborník (viz obr. 4).

Důrazněji vystupuje i na veřejnosti a proniká na Slovensko. Počátkem roku 1920 existuje 350 Jednot s 40 000 členy.

Orlové se podle dobových materiálů ukázali i jako ochotní obránci vlasti. V červnu 1919 vpadli na Slovensko při válce o Slovensko maďarští bolševici a už 18. června odjíždí na výzvu Ústřední rady první četa a 3. července druhá četa Orlů dobrovolníků na pomoc Slovensku. 300 Orlů zde nezištně vykonávalo vojenskou službu. V příštím roce je povolalo Ústředí znovu k obraně vlasti, tentokrát při pokusu komunistů o státní převrat ve dnech 12. – 19. prosince 1920. 334 Orlů se zbraní v ruce bylo v pohotovosti v Brně a 1500 Orlů drželo pohotovost v různých městech Moravy.

1.1.6 Práce Orelstva do roku 1921

25. ledna 1920 se konal brněnský orelský sjezd. Kromě Orelstva z celé republiky přijeli zástupci Katolického Sokola z Ameriky a jugoslávského Orla.

Další velkou výpravu za hranice republiky organizovali Orlové od 29. července do 5. srpna 1920. Jeli do slovinského Mariboru. Navštívili i Štrasburk na pozvání francouzských katolických gymnazistů. Orlové se tam setkali s podobně smýšlejícími lidmi z katolických tělovýchovných organizací z Francie, Švýcarska, Belgie a Anglie. Tyto národy na oplátku navštívili Orly na brněnském sletu v roce 1922.²⁷

Za zmínku stojí nepříjemná událost v Chlumku u Lúže v Čechách, o které se podrobněji rozepisuje kronikář Hanuš, kde 4. července několik tisíc lidí konalo pout'. Organizátoři měli už před začátkem zprávy o tom, že se na pout' chystají takzvaní „pokrokáři“ akci pokazit. Skutečně došlo k velkému střetu v odpoledních hodinách. Vše začalo rvačkou o orelský prapor a skončilo krvavými zraněními v řadách Orlů. Pro Orla to znamenalo morální vítězství, protože zprávy o nepříjemnosti se v katolické veřejnosti šířily a vedly ke zvyšování počtu členů ve spolku Orla.

²⁷ Srov. HYNEK, D., *Dějiny Orelstva*, s. 1 – 9.

V roce 1920 český Orel řešil změnu sídla Zemského svazu z Hradce Králového do Prahy. Vše dopadlo nakonec spojením všech Orlů do Československého Orla.²⁸

V roce 1921 byl velký zájezd Orelstva do slovenské Nitry na slavnost svěcení prvních slovenských biskupů. ²⁹ 12. června 1921 se konal I. valný sjezd Československého Orla, na kterém se řešil zmíněný brněnský slet. Definitivně o něm rozhodla 21. listopadu 1920 Ústřední rada.

Brněnského sjezdu Československého Orelstva, který byl slavnostně zahájený 16. července 1922, se účastnilo 42 000 lidí v průvodu, který lemovalo 150 000 lidí. Na hlavní sletové dny přijeli jako hosté zástupci 12 národů (viz obr. 5). Při mši svaté na stadionu, které se účastnili desítky tisíc věřících, byl posvěcený prapor československého Orelstva.

1.1.7 Statistika v roce 1922

Celé území na kterém Orlové působí je rozdělené do 27 Žup. V Čechách jsou čtyři:

- Brynychova
- Bedřicha Pospíšila
- Jirsíkova
- Kozinova

Na Moravě a ve Slezsku je třináct Žup:

- Bauerova
- Klapilova
- Kosmákova
- Krekova
- Křížkovského
- Velehradská

²⁸ Srov. *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách*, s. 29 – 31.

²⁹ Srov. *Československý Orel*, s. 20.

- Sušilova
- Brněnská
- Sv. Methoděje
- Severomoravská
- Šilingrova
- Šrámkova
- Urbanova

Na Slovensku je osm Žup:

- J. Hollého
- Moyzesova
- Cyrilomethodějská
- A. Kmeťova
- Hurbana Vajanského
- Bernolákova
- Radlinského
- A. Hlinkova

V Rakousku je jedna Župa Rakouská.

Okrsků bylo v roce 1921 sto čtrnáct, Jednot je 1 173. Zemské Rady jsou pro Čechy v Praze, pro Moravu a Slezsko v Brně, pro Slovensko v Ružomberku a pro Rakousko ve Vídni. Všech členů, dorostu a žáků je 162 000, z toho v Čechách 28 000.³⁰

1.1.8 Orel po brněnském slavnostním sjezdu v roce 1922

Orel rostl neustále dál. Možným důvodem byla protikatolická nálada ve společnosti. Orel musel bránit katolické kostely proti československé církvi. Orelstvo se intenzivně věnovalo organizační práci. Počet členů rostl do netušených rozměrů, a proto bylo určitě důležité dávat organizaci a struktuře správnou formu. Upevňují se Župy, zřizují pomocné sbory pro tělovýchovnou práci, zakládá se osvětový časopis „Orelská osvěta. V roce 1923 jedou Orlové na zájezd do Paříže, Štrasburku a švýcarského Einsiedelu.³¹

³⁰ Srov. HYNEK, D., *Dějiny Orelstva*, s. 9 – 17.

III. Zemská konference moravsko – slezská řešila především výsledky sletu v roce 1922. 15. dubna 1923 se konala Zemská konference Orla z Čech. Hovořilo se především o velkém růstu Jednot v Čechách za uplynulé tři roky. V Čechách bylo založených 256 Jednot. Ze čtyř Žup je nejsilnější Brynychova v Hradci Královém. 1. května 1923 se sešel i II. řádný valný sjezd Orla Čsl.. Byl pracovní a řešily se především otázky organizační, osvětové a tělovýchovné. Zajímavostí jsou zprávy z Podkarpatské Rusi, kde již v roce 1921 založili čeští vojáci první dvě orelské Jednoty. 25. února se koná už druhá valná hromada v Užhorodě. Zájem má především tamní inteligence.³²

V roce 1923 je v Československém Orlu sdruženo 1100 Jednot, které tvoří 27 Žup. Na jihu Čech je to župa Jana Valeriána Jirsíka v Českých Budějovicích³³

Plenární schůze Zemské rady Orla Čsl. v Čechách se usnesla na pořádání osvětových závodů ve všech Župách v roce 1924.

Ústřední Osvětový Sbor Orla Čsl. doporučuje všem Jednotám, aby pro malé orelské děti zřizovaly loutková divadla.³⁴

Ze zprávy zemského vzdělavatele vyplynulo, že osvětová činnost v jednotách na Moravě je uspokojivá. Jde především o společná svatá přijímání, poutě, přednášky, promluvy před šikem a nebo divadelní činnost.

V Praze se konala v neděli 25. května V. česká zemská konference. K tomuto dni mají Čechy 306 Jednot a 14 Odborů. Olomoucká Jednota orelská otevřela 11. srpna nový velký stadion v sousedství s bazénem napájeným pramenitou vodou na břehu Moravy. V zimě může sloužit jako kluziště. Už 7. – 8. září se na stadionu konaly zemské závody za účasti 154 závodníků. V Praze se konaly zemské atletické závody 14. září. Na konci roku nebyl ve statistice zaznamenaný výrazný nárůst počtu členů Orelstva.

³¹ Srov. *Československý Orel*, s. 3 – 41.

³² Srov. HYNEK, D., *Dějiny Orelstva*, 149 – 153.

³³ Srov. KLIMEŠ, B. *Orelská rganisace*, s. 21.

³⁴ Srov. *Orelský věstník*, 1924, s. 21 - 23.

Rok 1925 není podle pramenů ve znamení sletů a slavností, ale ve znamení osvětové a tělovýchovné práce. Velmi se dbalo i na společné návštěvy kostela a společná svatá přijímání. V srpnu se konalo duchovní cvičení pro orelské vzdělavatele, kněze na Velehradě. Ve většině Jednot se cvičitelé účastnili cvičitelských kurzů. Důvodem bylo nařízení Zemského školního moravskoslezského výboru, který nařídil, že se všichni vedoucí tělocvičných spolků žáků musí vykazovat potvrzením o absolvování kurzů. Zajímavé je, že v roce 1925 měl Čsl. Orel už 233 Orloven a spolkových domů a 72 vlastních hřišť. Ve stejném roce byla také založená nová cizojazyčná orelská jednota. V Polsku vznikla 16. září Jednota v Karvině na Těšínsku a jejími členy byli převážně horníci.

Podle kronikáře Hanuše se v tomto roce časopis Orel zbytečně věnuje potyčkám se Sokolem.

Na župních sletech, které se konaly v roce 1927, se objevily nové cvičební úbory Orlic. Orlové v tomto roce připravovali zájezd a závody do Říma, kde měl být v září mezinárodní kongres a závody katolických gymnastů. V přípravě bylo vypravení zvláštního vlaku. Těsně před odjezdem svatý otec akci odvolal. Důvodem byly problémy Mussoliniho stoupců, kteří napadli katolické italské gymnazisty.

V roce 1925 Orlové zrevidovali členské matriky, zavedly nové legitimace a příspěvkové známky.

V roce 1926 uspořádaly Orlové několik výstav, což nebyla tak obvyklá činnost. Například výstavu písemných památek a tisků orelského života v Praze nebo jesličkovou a orelskou výstavu na jihu Čech.³⁵

V roce 1926 jel zájezd Orelstva do Vídně.³⁶

Orelští vzdělavatelé prohlašují v časopisu Orel na začátku roku 1927, že tento rok bude pro Orly rokem probuzení a zocelení. Byl také rok cyrilometodějský, církve slavila 1 100 let od narození Konstantina a Cyrila. Hlavní oslavy byly na Velehradě a Orelstvo se připojilo pořádáním poutí. Mezi největší akce toho roku patřil slet v červnu v Brně,

³⁵ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 154 - 187.

³⁶ Srov. *Československý Orel*, s. 20.

kde šlo v průvodu asi 4 000 Orlů.³⁷ V roce 1927 se koná orelská pouť na památné bojiště u Zborova v Polsku.

V roce 1928 se oslavuje desáté výročí založení republiky. Orlové si jej připomínají mimořádným valným sjezdem. Ten ustanovuje, že v roce 1929 při 1 000. výročí smrti sv. Václava se Orelstvo představí svatováclavskými orelskými dny celému národu v Praze. Orel se účastní velkou expozicí výstavy soudobé kultury v Brně. Zřizuje samostatnou Orelskou nákupnu a tím řeší problematiku otázku jednotnosti orelských krojů.

Orel také zakládá své nakladatelství a tím sjednocuje orelský tisk. Slovenské Orelstvo zemským sletem v Bratislavě také oslavuje desáté jubileum republiky.³⁸

V roce 1928 strávil na Moravě tři týdny prezident republiky Tomáš Garrigue Masaryk. Projížděl řadou měst a podle dochovaných dokumentů ho v mnoha případech vítali Orlové v krojích (viz obr. 6). Podle statistik má na konci roku 1928 Orel 103 301 členů, z toho více než 24 000 v Čechách.³⁹

1.1.9 Svatováclavské slavnosti v roce 1929

Orlové se již v roce 1928 a od počátku roku 1929 připravují na Svatováclavské slavnosti. Je to pro ně jedna z největších událostí v orelské historii, na kterou budou v budoucnu Orlové často vzpomínat (viz obr. 7). 19. března 1929 přijal prezident republiky deputaci Čsl. Orla, která jej pozvala na slavnost a on účast slíbil. Podle kronikáře Hanuše, který vychází z dobového tisku, prezidentovo rozhodnutí kriticky hodnotil jak tisk, tak některé spolky. Našli se i významné osobnosti, které se Masarykova názoru zastali. Například spisovatel Karel Čapek, doktor Stránský a novinář Peroutka vyzdvihovali důležitost slavit odkaz svatého Václava. Nakonec se ke sporu vyjádřil sám Masaryk.

Nebudu se zabývat spory historickými, co je skutečností a co legendou. Posuzuji věc z hlediska státního. Svatý Václav je mi osobností sympatickou. Podporoval křesťanství a

³⁷ Srov. HYNEK, D., *Dějiny Orelstva*, 189 – 194.

³⁸ Srov. *Československý Orel*, s. 20 – 21.

³⁹ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 198 – 223.

*církev, a to v jeho době bylo dílo záslužné, dílo kulturní a pokrokové. Jako politika si ho vážím pro jeho obezřetnost. Vždyť i Hus a husité sami sv. Václava ctíli.*⁴⁰

Ke slavnostem se vyjádřil i papež Pius XI.. V dopise adresovaném arcibiskupům a biskupům vyzdvihl zásluhy svatého Václava po stránce náboženské a občanské. Přípravy se potom rozběhly a ve Vladislavském sále byla 15. května zahájena výstava Národní rady československé, na kterou Orlové přispěli 115 loutkovými scénami. Poprvé se dozvídáme o propojení spolku s filmovým průmyslem. Měl vzniknout filmový odbor při Ústřední radě.

Slavnosti byly zahájené v neděli 23. června ve Svatovítské katedrále mší svatou. Pro naše chápání je neuvěřitelné, jak velká byla například zahraniční účast na akci. 658 Američanů přijelo už 20. června zvláštními vlaky. Z Rakouska přijelo 750 účastníků. Dalšími hosty byla velká výprava Chorvatů, která přijela 1. července. 2. července přijelo 120 volyňských Čechů, dvěma rychlíky přijeli Belgičané, Francouzi, Angličané, Slovinci a Němci. Zúčastnily se stovky Poláků. První den hlavních slavností je 4. červenec a na strahovském stadionu jsou zahájené závody (viz obr. 8). Soutěží se v mezinárodním gymnastickém devítiboji a závodech mužů a žen.⁴¹

5. – 7. července 1929 pochoduje Prahou 15 000 žáků a dorostenců. Hlavních dnů Svatováclavských orelských slavnostech se účastní i prezident republiky, ministři a diplomaté. V průvodu šlo 30 000 členů v orelském a národním kroji. Cvičilo 8 200 mužů a žen, které sledovalo 60 000 diváků (viz obr. 9).⁴²

8. července se prezident rozloučil s hosty v královské zahradě. O slavnostech byl natočený dlouhometrážní film. V září se promítal v Praze a v Brně. Jedna kopie putovala do Ameriky, jedna do tehdejší Jugoslávie.

Velmi zajímavé jsou náznaky kronikáře Hanuše k ekonomice sletu. Obrat byl 25 milionů korun, z toho členové přispěli více než 800 000 korunami a od ministerstva nepřišla žádná dotace. Největším výdajem byl nájem za stadion, který činil milion a půl. Dojmy ze sletu měly na práci Orla velký dopad dlouhou dobu. Existenci Orla vždy ovlivňovala politická nálada a orientace.

⁴⁰ HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 226.

⁴¹ Srov. HYNEK, D., *Dějiny Orelstva*, s. 225 – 235.

⁴² Srov. *Československý Orel*, s. 21.

Zajímavý byl nečekaný zánik Orla v Jugoslávii krátce po Svatováclavských slavnostech. Jugoslávským Orlům bylo dokonce svěřeno vedení v závodech. Půl roku poté ale „*Jugoslovanska Orlovska Zveza*“ končí nedobrovolně svou činnost. Alexander I., král Jugoslávie vydal 5. prosince zákon, kterým zřídil nový spolek Sokol království Jugoslávie. Podle tohoto zákona dosavadní spolky pro tělesnou a mravní výchovu, tři druhy Sokola a Orel, zrušil. Orel v Jugoslávii přestal existovat.⁴³

Po Svatováclavských dnech narostl počet členů Orla na 112 000.

1.1.10 Doba po největší orelské akci, Svatováclavských slavnostech v Praze

Pro Orelstvo velkým silem činnost neskončila. Příští Orelskou akcí byla velká orelská manifestace v Příbrami v roce 1930. Mezi Orly se touto dobou podle orelských tiskovin prohlubuje náboženské uvědomění, zakládají se eucharistické kroužky, propaguje se exerciční hnutí. Náboženský duch proniká i orelskou tělovýchovou. Ta zamítá vše, co je mravně a zdravotně závadné. V roce 1930 mění vedení Orla svou ústavu a podle ní přebudovává celou organizaci. Pořádá ústřední orelskou školu, která má do Žup dodat dostatek odborníků. Moravská župa Kadlčákova vypravuje 120 účastníků na slavnosti katolické mládeže do Piekar v Polsku.⁴⁴

Podle kronikáře Hanuše nebyly vztahy v Orlu jen ideální a přátelské. Nové stanovy, přijaté usnesením v březnu 1930, měly za následek problémy s kázní. Několik členů předsednictva bývalé Zemské rady se postavilo proti těmto stanovám a vydalo 20. června svolání k Jednotám Čsl. Orla v Čechách. V něm Jednoty vyzývají ke vzpouře, a také aby upustily od kontaktu s ústředím, neplatily příspěvky a prohlásily, že jsou pevně odhodláni provést autonomii Orla v Čechách. Ústřední rada dala 20. července zbavit jednoho ze vzbouřenců, Bedřicha Klimeše, zemského tajemníka, všech funkcí a členských práv.

Orel udržoval také zajímavé kontakty s českým Sokolem americkým. Ten organizoval v srpnu 1930 slet v Baltimoru a účastnili se ho zástupci všech čtyř orelských žup.⁴⁵

⁴³ Srov. HYNEK, D., *Dějiny Orelstva*, s. 236 - 256.

⁴⁴ Srov. *Československý Orel*, s. 21.

⁴⁵ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 256 – 269.

Rok 1931 byl z pohledu větších akcí spíš rokem klidnějším. Orel se snažil o sebepropagaci a organizoval celostátní výstavu sportu a tělesné výchovy v Pardubicích, která ukazovala činnost Orla a připomínala dobu jeho založení (viz obr. 11 - 14). I v tomto roce zaznamenávají kronikáři útoky na Orla. V republice se zakládají nové i katolické organizace pod různými názvy a také se zabývají tělovýchovou a sportem. Ústřední rada se proto obrátila ke katolíkům s výzvou, aby tyto snahy zásadně odmítali. S politováním konstatovala, že Orel se musí bránit nejenom nenáboženským organizacím, ale i zpolitizovaným katolickým jedincům.

Československý Orel je také organizovaný mezinárodně v Unii katolické péče o tělesnou výchovu. Tato organizace měla 26. dubna 1931 svou výroční schůzi v Paříži, které se účastnili i čeští zástupci a dokonce František Leiner byl zvolený místopředsdou Unie. Podle statistiky počet členů přibývá jen pomalu. Všech příslušníků Orla je 117 100. Časopis Orel porovnal číslo s rokem 1923 a tam je vidět dokonce pokles o necelých deset tisíc osob. Podle komentáře je to způsobené poklesem členů Orla na Slovensku. Tam je pokles skoro o jedenáct tisíc registrovaných Orlů. Zajímavé je také snížení počtu žáků a dorostu, důvodem mohou být neplodné válečné roky.⁴⁶

Podle Archivu ústředí Orla bylo v roce 1931 členů 112 501, soustředěných do 28 Žup a 1 179 Jednot. Orel měl 261 vlastních tělocvičen a 173 vlastních letních cvičišť.⁴⁷

Rok 1932 a 1933 jsou roky jubilejní. Jednoty připomínají dvacáté páté, dvacáté nebo desáté výročí od svého založení. Všichni vzpomínají na slavný orelský slet před deseti lety. V roce 1932 o letnicích pořádají Orlové manifestační zájezd Orelstva do Vídně a manifestují na Svaté hoře u Příbrami. Ústředí pořádá I. zpravodajskou školu orelskou v Brně. Pro všechny členy se vydávají nové legitimace a pokračuje agitace vedoucí k získání nových žáků a udržení stávajících.⁴⁸

Zvýšenou pozornost věnoval spolek žákům, rok 1932 vyhlásil rokem žactva. Věnoval se i politické situaci, která v Evropě nebyla jednoduchá. Varoval před východními i západními sousedy. Například německý říšský kancléř Hitler prohlašoval, že musí zavést diktaturu jedince. Na východě zase Orlové podle časopisu Orel viděli riziko v

⁴⁶ Tamtéž, s. 272 – 285.

⁴⁷ informace jsou z okopírovaného listu psaného ručně z Archivu ústředí Orla v Brně

⁴⁸ Srov. *Československý Orel*, s. 21 - 22.

komunismu, v něm viděli velké protináboženské nebezpečí. I v našich zemích byl katolicismus na ústupu. Podle statistik klesal počet lidí hlásících se ke katolické víře v Čechách i na Moravě. Už na počátcích hrozícího nebezpečí časopis Orel nabádal lidi k pohotovosti. Zdůrazňoval důležitost branné výchovy i z důvodů možné budoucí obrany státu.⁴⁹

Podle Archivu ústředí Orla bylo v roce 1932 v Orlu 120 497 členů, soustředěných do 28 Žup a 1 205 Jednot. Orel měl 278 vlastních tělocvičen a 178 vlastních letních cvičišť.⁵⁰

V roce 1933 vyhlašuje ústředí důležité projevy zaměřené na udržení demokracie v republice. Moravská župa Šrámkova vypravuje zvláštním vlakem o svatodušních svátcích 800 lidí do Krakova a Čenstochové v Polsku. Orelstvo se chystá na jubilejní milostivé léto do Říma, dále do Piekar, Nitry a na Moravě se chystá oslava jubilea velkého přítele katolické mládeže, arcibiskupa A.C. Stojana.⁵¹

Podle Archivu ústředí Orla bylo v roce 1933 v Orlu 126 295 členů, soustředěných do 28 Žup a 1 239 Jednot. Orel měl stále 278 vlastních tělocvičen a 225 vlastních letních cvičišť.⁵²

1.1.11 Statistika k 1. lednu 1933

Podle dalšího zdroje, kterým je brožura Československý Orel, spolek sdružuje 28 Žup s 1 196 Jednotami a 121 589 příslušníky. Z toho 14 Žup je na Moravě a ve Slezsku, 4 Župy jsou v Čechách a 9 Žup je na Slovensku. Jedna Župa je v zahraničí. Mužů je 64 451.

V Čechách jsou čtyři Župy:

- Brynychova
- Pospíšilova
- Jirsíkova
- Kozinova

⁴⁹ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 286 – 300.

⁵⁰ informace jsou z okopírovaného listu psaného ručně z Archivu ústředí Orla v Brně

⁵¹ Srov. *Orelský věstník*, 1924, s. 351.

⁵² informace jsou z okopírovaného listu psaného ručně z Archivu ústředí Orla v Brně

Na Moravě a ve Slezsku je čtrnáct Žup:

- Bauerova
- Kadlčákova
- Klapilova
- Kosmákova
- Krekova
- Křížkovského
- Methodějova
- Sedláková
- Severomoravská
- Sušilova
- Šilingrova
- Šrámkova
- Urbanova
- Velehradská

Na Slovensku je devět Žup:

- Hollého
- Moysesova
- Cyrilometodějská
- Kmeťova
- Vajanského
- Bernolákova
- Radlinského
- Spišská
- Hlinkova

V Rakousku je Zahraniční župa.⁵³

⁵³ Srov. *Československý Orel*, s. 3 – 41.

1.1.12 Orel po roce 1934

V roce 1934 Orel posiloval cvičení brannosti. Důvodem byly zprávy ze zahraničí, převážně z Německa. Objevovaly se informace o snahách z Německa připojit české a moravské Sudety k německé říši. Ve Vřesíně na Hlučínsku, obci, která leží na rozhraní tří států, Německa, Polska a Československa, byli přepadeni tři členové orelské jednoty skupinou německých mladíků. Přepadený byl i vřesínský farář Nejedlý, otec vřesínských Orlů. To jsou podle vedení Orla signály zvýšit trénink brannosti lidí na ochranu proti vnitřnímu a vnějšímu nepříteli. Už v únoru se konal v Brně pětidenní kurz branné výchovy. Povedlo se i získat vojáky jako přednášející. Po vzoru Orla se k výchově k brannosti obyvatel připojilo i ministerstvo obrany, které utvořilo výbor pro zvýšení brannosti lidí. Zajímavé jsou informace kronikáře Hanuše o osudech bývalých činovníků jugoslávského Orla, který byl rozpuštěný v roce 1929. Byli pronásledováni, stejně tak jako jejich příznivci. Někteří byli zatčeni, odsouzeni nebo vyhnáni.⁵⁴

Podle Archivu ústředí Orla bylo v roce 1934 v Orlu 141 910 členů, soustředěných do 28 Žup a 1 278 Jednot. Orel měl stále 279 vlastních tělocvičen a 297 vlastních letních cvičišť.⁵⁵

Rok 1935 byl ještě relativně klidný. Stále přibývalo branné výchovy. Zhoršil se vztah brněnského a slovenského Orla. Na ústřední radě 17. listopadu odešli zástupci Slovenska a vyhlásili, že přerušují spolupráci s brněnským ústředím.

Na konci roku 1935 přišel pro Orly šok, prezident Tomáš Garrigue Masaryk se vzdal prezidentství. Novým prezidentem se stal Edvard Beneš. Pro Orly to byla smutná zpráva, protože Masaryk Orla respektoval. Přišel na slet v roce 1929 a ukazoval smířlivého ducha směrem k církvím. Orlové ho velmi uznávali.

Ke konci roku 1935 měl podle kronikáře Hanuše Orel 160 289 členů v 1 239 Jednotách.⁵⁶ Podle Archivu ústředí Orla ale bylo v roce 1935 v Orlu 161 292 členů, soustředěných do 28 Žup a 1 325 Jednot. Orel měl 283 vlastních tělocvičen a 302 vlastních letních cvičišť.⁵⁷

⁵⁴ HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 320 – 338.

⁵⁵ informace jsou z okopírovaného listu psaného ručně z Archivu ústředí Orla v Brně

⁵⁶ HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 338 – 355.

⁵⁷ informace jsou z okopírovaného listu psaného ručně z Archivu ústředí Orla v Brně

V roce 1936 Orel zorganizoval propagační akci vedoucí k získání nových členů. V květnu předsednictvo Orla požádalo o schůzku prezidenta republiky Beneše. Přednesli mu slib, že budou věrně hájit stát, jeho samostatnost a hranice. Podle kronikáře Hanuše nový prezident poděkoval za projev oddanosti a řekl jim, že si Orla váží.

Hanuš také zmínil sebekriticky nedůstojnou kritiku Sokolů v časopisu Orel. Když sportovci Sokola na olympijských hrách v Berlíně v roce 1930 nevybojovali první místa, výsměšně je redaktoři časopisu napadli. Vyvolalo to reakci Sokolů, kteří v Sokolském věstníku napadení komentovali na dvou stranách.

Orlové i v reakci na politickou situaci a pokračující zbrojení v Německu pokračují kromě tělesné výchovy s brannou výchovou.

V roce 1936 zavedl Orel nové tělovýchovné a osvětové odvětví, Orelskou rekreační akci. Zabývalo se organizováním volného času orlské mládeže v přírodním prostředí, na táborech a pod stany. ORA měla pomoci vychovatelům řešit organizační, výchovné, tělocvičné, zdravotní a právní otázky.⁵⁸

Podle Archivu ústředí Orla bylo v roce 1936 v Orlu 161 751 členů, soustředěných do 28 Žup a 1 358 Jednot. Orel měl 289 vlastních tělocvičen a 383 vlastních letních cvičišť.⁵⁹

V roce 1937 byla politická situace v okolí Československa velmi vyhrocená. U nás byla zatím atmosféra vůči Němcům tolerantní. Orlové plánují další velký slet na rok 1939. Zasvěcený měl být svatému Vojtěchu na památku 900 let od přenesení jeho svatých ostatků z Polského Hvězdna do Prahy. Vzdělavatelé věnovali pozornost také fašistické a komunistické ideologii.

Druhá polovina roku byla poznamenána smutnou událostí. 14. září zemřel Tomáš Garique Masaryk. Pohřbu se účastnilo téměř tisíc krojovaných Orlů.

⁵⁸ HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 355 – 377.

⁵⁹ informace jsou z okopírovaného listu psaného ručně z Archivu ústředí Orla v Brně

1.1.13 Předválečné roky

Brannou výchovou v Československu stát pověřil Československá obec Sokolská, Svaz dělnických tělocvičných jednot a Československý Orel. V roce 1938 spolky vydaly společné prohlášení:

„Spjati nerozlučně společnými osudy a věrni své vlasti na život a na smrt, stojíme v jediném ukázněném šiku k obraně hranic i ústavy samostatného československého státu za všech okolností a do všech důsledků.“⁶⁰

K novým přírůstkům do členstva Orla došlo na východě republiky v Podkarpatské Rusi. V zimě a na jaře 1938 zde bylo založených 43 orelských Jednot. Brněnské ústředí přeložilo do ruštiny orelskou hymnu, písně, stanovy a některé orelské příručky.

Zle začíná být podle zpráv z dobových pramenů v německém pohraničí. Srážky mezi Čechy a Němci jsou časté a dochází i na přestřelky. Česká vláda vyhlásila na několika místech v pohraničí výjimečný stav. Orlové si 23. září 1938 vyslechli prostřednictvím rozhlasu rozkaz, který vyhlásil pohotovost všem členům od 17 do 50 let. Členové mají být k dispozici politickým a policejním úřadům ke strážní a pořádkové službě. Ženy mají pomáhat při domovních prohlídkách, v samaritánské a pořádkové službě. Vzápětí po vyhlášené mobilizaci se velké množství Orlů dostavilo do jediného dne ke svým útvarům. Nevojáci a ženy se spojili s příslušníky Sokola, Skauta, Národních gard a hasičů a vytvořili pro ně zázemí.

Mnichovská dohoda 30. září nařídila Československu vydat Němcům pohraniční kraje s německým obyvatelstvem. Pro Orla odtržení celého pohraničí znamenalo ztrátu dvou moravských Žup, 160 Jednot v Čechách a na Moravě s 15 293 členy a na Slovensku ztrátu 24 Jednot s 6 376 členy. Podle kronikáře nesou Orlové tuto ztrátu statečně a odhodlaně. Věří, že odtržení Sudet pomůže udržet v Československu mír.

Edvard Beneš se vzdal prezidentsví a prezidentem se stal prezident nejvyššího správního soudu Emil Hácha.

Na základě posouzení všech událostí ústřední rada Čsl. Orla zrušila slet plánovaný na rok 1939.

⁶⁰ HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 403 – 404.

1.1.14 Začátek druhé světové války a zánik Orla Čsl.

V roce 1939 Orel znovu řešil snahy o sloučení všech tělovýchovných organizací pod Sokol. Orel tyto snahy už dřív odmítal a v lednu jeho představitelé poslali prezidentu republiky, kardinálovi, členům vlády a dalším dopis, ve kterém vysvětlují důvody, proč musí Orel zůstat samostatný. 10. února zemřel papež Pius XI., velký zastánce Orlů.

15. března 1939 obsadil Hitler Československo a zřídil na území republiky Protektorát Čechy a Morava. Slovensko zůstalo samostatné a byl zřízený Slovenský štát. Češi byli ze Slovenska vypovězeni. Na Slovensku tím skončila i činnost Čsl. Orla.

V Česku a na Moravě zatím zůstala činnost zachovaná. Hitler Čechům a Moravanům slíbil, že jim dá právo rozvíjet svůj vlastní právní život a že Německo je nechce omezovat v rozvoji vlastní národní existence. Naproti tomu na tradiční pouti na Hostýně se nedělní mše účastnilo téměř 70 000 lidí. Celková účast Orlů a poutníků na poutích v roce 1939 se odhaduje na 150 000 lidí. Události nabírají spád. 27. července utekl do zahraničí starosta Orla Jan Šrámek. Novým starostou byl zvolený František Leiner.

Němci 1. září 1939 začali válku s Polskem.

V roce 1940 začalo Gestapo zatýkat první české vlastence. Orel je zatím v relativním klidu. Zachovaný byl ústředně stanovený program orelské činnosti, ale kvůli politickým událostem byla účast členů a závodníků malá. Konala se i tradiční pouť na Hostýně, po které ale Gestapo zatýká P. Schuberta, který zde slouží mši svatou.

Orel se stále choval, jako kdyby všude kolem nehořela válka. Stále pořádal pravidelné akce a závody. Možná i toto podle kroniky udržovalo život v Jednotách a Župách.

Orlům v těžké době války pomáhalo vysílání české zahraniční vlády ze zahraničního rozhlasu. V londýnském rozhlasu se den před svátkem svatého Václava v roce 1940 ozval orelský starosta Jan Šrámek se svatováclavským poselstvím. Dále se ozval 15. listopadu s projevem připomínajícím první výročí poprav českých studentů a zavření vysokých škol a 25. prosince k vánočním svátkům a Novému roku.

Ještě v roce 1941 vyvíjel Orel tradiční aktivity, jakými byly divadelní soutěže, konference župních vzdělavatelů a další osvětové činnosti. Další rána Orlům přišla 15.

května 1941, kdy byl zatčený náčelník Orla Vojtěch Jílek. Nebyl zatčený kvůli práci v Orlu, důvodem bylo jeho členství v ústředním vedení protifašistické vojenské organizace obrany národa. Život v Orlu pokračoval, ale lidé měli strach ze spolčování. Konaly se dál akce jako atletické závody, lyžařská cvičení, divadelní festival nebo mistrovství Orlic ve vybíjené. Poslední akcí Orla bylo lehkootletické mistrovství Čechy - Morava 14. září na Strahově. 30. září 1941 byl v Kounicových studentských kolejích pod obrazem svatého Václava zastřelen náčelník Orla Vojtěch Jílek. Orlům na Moravě byla zastavená činnost německočeským výměrem policejního ředitelství v Brně 30. listopadu 1941. Spolkové jmění Němci zajistili, spolkové domy zavřeli. V Čechách byl Orel rozpuštěný 30. září 1942. 6. října byli všichni členové předsednictva Župy pozatýkáni a v Pečkově paláci Gestapem vyslýcháni.⁶¹

Jiný úhel pohledu

Podle Ottova naučného slovníku je Orel katolická organizace sloužící zájmům buržoazie a Vatikánu. Kádr členstva tvořili lidé ovlivnění katolickými kněžími a klerikální buržoazií. Podle slovníku Orel odváděl mládež od pokrokových a socialistických idejí. Byla to ultrareakční organizace rozbíjející sjednocení tělovýchovy.⁶²

Podobně o Orlu píšou i autoři *Dějiny tělesné výchovy*, které vyšly v roce 1986. Z jejich pohledu byl velmi pozitivní vznik Dělnického tělovýchovného hnutí. To se mělo vymezit proti buržoazii a podpořit socialistické názory na výchovu a vzdělání. Všestranný rozvoj člověka chápali autoři jako kombinaci rozumové výchovy, pracovní výchovy, mravní výchovy, estetické výchovy a tělesné výchovy. Jedině zničení kapitalismu a diktatura proletariátu vytvoří podmínky pro rozvoj člověka. Dělnické tělovýchovné hnutí se ostře vymezuje nejenom vůči Orlu, ale i vůči Sokolu. Tvrdí, že jsou ze sokola příznivci dělnického hnutí za své názory vylučovaní. Dělnické jednoty, které vznikaly v Čechách a na Moravě, měly za úkol boj proti klerikalismu. Což se jim podle autorů dařilo především v Čechách, kde byl rozvoj Orla po jeho založení velmi pozvolný.

⁶¹ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 481.

⁶² *Encyklopedie tělesné kultury*, s. 593.

O katolickém hnutí mluví jako o prostředku podlamovat bojovnost a odvádět lidové masy od vědeckého socialismu. O Orlu dále hovoří jako o hnutí, které vychovává členy k věrnosti k rakousko-uherské monarchii a k nepřátelství proti světovému názoru. Orel prý využívá náboženskou výchovu proti demokratickým a revolučním tradicím, zejména proti husitskému hnutí. Říká, že Orel se negativně staví k dalšímu tělocvičnému spolku Sokol, protože většina Sokolů byla proti klerikalismu.⁶³

Zajímavé je, kolik prostoru spolku Čsl. Orel autoři ve své knize věnovali. Při mém pátrání po Orlu v regionu Třeboňsko a Jindřichohradecko historici publikující své historické práce za doby totalitního komunismu Čsl. Orla ignorovali, i když objektivně v archivech o jeho existenci existují záznamy. Jejich práce pak i po roce 1989 přejímali i další historici, a tak se o činnosti katolických spolků na jihu Čech z literatury prakticky nedozvídáme. V Dějinách tělesné výchovy Orlu dokonce věnují jednu celou kapitolu. Dozvídáme se tak pohled z druhé strany ideového tábora. Zajímavý exkurs do myšlení dobových historiků. Pro zajímavost v krátkosti uvedu jejich pohled na činnost Orla.

Proti činnosti Orla vystupovali jak členové Dělnického tělovýchovného hnutí i členové Sokola. Orel se ale přizpůsobil situaci a spojil se se Sokolem v době boje o charakter republiky v letech 1918 a 1920. Vystupovaly pak společně proti revolučnímu dělnickému hnutí. Společný boj vedl k tomu, že se vedení Sokola s činností Orla smířilo. První orelská Jednota na Slovensku byla založená v únoru 1919 v Malackách. Formování Orla na Slovensku pomohla Slovenská ľudová strana. V roce 1920 měl Orel na Slovensku víc členů než Sokol. 149 Orků proti 93 Sokolům. Největší rozvoj Orla byl v letech 1921 – 1922. Hlavní podíl měli klerikálové, kteří se snažili z Orla udělat základnu své politiky, zaměřenou proti dělnickému hnutí vedeném KSČ. K získávání členů z řad rolníků a dělníků zneužíval náboženství. Orelské svatováclavské slavnosti⁶⁴ podle autorů knihy Orlové spojili s hanobením pokrokových národních tradic a husitské tradice Jana Husa. Pozitivně se autoři staví k popisu tělocvičných metod Orla.

Velký prostor věnují popisu problémů Orla na Slovensku, které byly podle autorů zapříčiněné absencí řešení slovenské otázky a také existencí Hlinkovy slovenské ľudové strany. Na Slovensku byly dvě skupiny a ani jedna neuvažovala o setrvání v Čsl. Orlu.

⁶³ Srov. KÖSSL, J.; KRÁTKÝ, F.; MAREK, J.. *Dějiny tělesné výchovy*, s. 75 – 81.

⁶⁴ více na str. více v kapitole Orel po roce 1934

Jedna skupina chtěla samostatného autonomního Orla na Slovensku a druhá chtěla vytvořit novou tělovýchovnou organizaci. Nakonec ve slovenském Orlu získaly většinu fašistické síly, které vytvořily oporu fašistické skupině v Hlinkovo straně. Orel na Slovensku v roce 1935 přerušil styky s Čsl. Orlem a III. slet slovenského Orla v srpnu 1938 v Žilině zneužil k protičeským, protikomunistickým a protižidovským štvanicím.⁶⁵

Zajímavostí jsou informace z podílu Orla na boji proti fašismu, které v kronice Orla nejsou. Autoři Dějin tělesné výchovy zmiňují Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, které vzniklo po atentátu na Heydricha 28. května 1942, za pomoci zrádců v čele s bývalým plukovníkem generálního štábu Emanuelem Moravcem. Základem činnosti Kuratoria byla povinná služba každý týden, která obsahovala tělovýchovnou část, ale také duchovní výchovu s nacistickým obsahem. Okupanti a domácí zrádci nutili v Kuratoriu pracovat učitele a cvičitele rozpuštěných tělovýchovných organizací. Sportovní kluby zejména výchovnou část ignorovaly a obcházel. Zde se zmiňují konkrétně právě Orel a Dělnická tělovýchovná jednotu, které odmítaly jakoukoliv spolupráci s Kuratoriem. V důsledku toho Kuratorium nebylo schopno zajistit povinnou službu u většiny mládeže.

Dále zmiňují, že velké množství členů Orla se zapojilo do odboje proti fašistickým okupantům. Iniciátorem byl ústřední náčelník Vojtěch Jílek, který na začátku léta 1939 navázal kontakty s odbojovou skupinou bývalých důstojníků československé armády v Brně. V orelských Župách, Okrscích i Jednotách se vytvářely odbojové buňky. Po vypuknutí druhé světové války ale začalo velké zatýkání Orlů. Nová odbojová skupina byla založená v roce 1941, ale znovu došlo k jejich zatýkání. Pak policejní ředitelství v Brně zastavilo činnost moravského Orla.

V Čechách existovala pouze odbojová skupina při Augustiniánském klášteře sv. Tomáše v Praze. Český Orel byl rozpuštěný v roce 1942 a v národně osvobozeném boji padlo 332 orelských příslušníků. Členy Orla byli i parašutisté Josef Bublík a Jan Kubiš, kteří se podíleli na atentátu na říšského protektora Reinharda Heydricha.⁶⁶

Život Orla v Čechách skončil 30. září 1942. Ale pak ještě 6. října byli všichni členové předsednictva župy pozatýkáni a v Pečkově paláci Gestapem vyslýcháni. Zastavením

⁶⁵ Srov. KÖSSL, J.; KRÁTKÝ, F.; MAREK, J.. *Dějiny tělesné výchovy*, s. 136 – 138.

⁶⁶ KÖSSL, J.; KRÁTKÝ, F.; MAREK, J.. *Dějiny tělesné výchovy*, s. 175 – 178.

*činnosti Orla 30. listopadu 1941 a zrušením 23. září 1942 zveřejněným 30. září končí další část historie Československého Orla.*⁶⁷

1.2 Zakladatel Orla Jan Šrámek

Jan Šrámek

Šrámek se narodil na Hané, studoval kroměřížský arcibiskupský seminář, po maturitě pokračoval studiem na bohoslovecké fakultě v Olomouci a v roce 1892 byl na vlastní přání vysvěcen v Brně (viz obr. 15).

Dál Šrámek studoval křesťanskou sociologii. Od roku 1897 stál v čele Ústředí katolického dělnictva, z něhož se vyvinuly křesťanskosociální odbory. V roce 1906 byl zvolený do moravského zemského sněmu a v roce 1907 se stal říšským poslancem vídeňského parlamentu.

Šrámek byl předsedou Říšské československé všeodborové komise křesťansko-sociální, ve které se potkal s budoucími Orly Josefem Polákem z Hradce Králové a Čeňkem Štěpánkem z Vídně. Z dělnického hnutí křesťansko-sociálního Orel vycházel. V roce 1908 je Šrámek jmenovaný profesorem sociologie na bohosloví v Brně. V roce 1911 zakládá v Brně politický deník Den.

Za války se účastní společně s ostatními českými politiky předpřevratových porad. Po převratu v roce 1918 vyvíjí v nové Československé republice aktivitu v Národním shromáždění a ve všech vládách Republiky, na nichž měl od roku 1920 nepřetržitou osobní účast s výjimkou úřednických vlád. Byl zvolený i prvním předsedou orelských odborů.

26.června 1910 byla založená pro řízení orelských věcí Zemská rada Orla, jejím předsedou se stal Šrámek. Na začátku roku 1912 byla zřízená Říšská rada Orla, aby mohla pojmout také orelské odbory v Čechách. Předsedou je opět Šrámek.

I po první světové válce, která téměř zastavila činnost Orla, pomáhal Orla obnovit.

⁶⁷ HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 481.

Když v letech 1938 a 1939 přepadlo hitlerovské Německo Československo, byl Šrámek podrobený téměř v 70. letech věku tělesné a duševní zkoušce. 27.července 1939 se mu podařilo potají dostat do zahraničí a bojovat tam s nepřáteli vlasti. Po nebezpečných cestách přechází přes Polsko a Francii do Anglie za skupinou v té době odvážných mužů v čele s prezidentem Eduardem Benešem a za tvořící se československou zahraniční armádou. Stává se ministerským předsedou prozatímní emigrantské vlády a je jedním z těch, kdo se po téměř šestiletém pobytu v zahraničí vrátil po ukončení války zpět do svobodné vlasti.

Doma se opět ujímá vedení jak v politice, tak v Orlu. Katolický směr byl ale po válce v roce 1948 poražený ozbrojenými silami dělnických Komunistů a Šrámek byl spolu s podobně smýšlejícími souputníky donucený žít v izolaci pod stálým policejním dohledem. Po osmi letech duševního utrpení umírá ve věku 86 let v Praze na Bulovce. Pohřbený je v obyčejném hrobě mezi svými na farním hřbitově ve Velkém Týnci u Olomouce.⁶⁸

1.3 Orelská organizace, struktura (1923)

Čsl. Orel, cíle a prostředky

Československý Orel je kulturně tělocvičné sdružení Čechů a Slovanů. Jeho cílem je všestranně v lidech pěstovat výchovu a povznesení duševních a tělesných sil v křesťanském a národním duchu. Prostředkem k uskutečnění tohoto cíle jsou přednášky a schůze, spolek zakládá knihovny a čítárny a vyučuje tělocvik. Členem Čsl. Orla se může stát každý příslušník československého státu slovanské národnosti. Podmínkou je, aby byl věřící křesťan a dovršil věku 17 let. Mládež od 14 do 17 let je dorostem a čekatelem členství a nemá členská práva. Školní mládež od 8 do 14 let patří mezi orelské žactvo a k účasti na orelských akcích potřebuje souhlas zákonného zástupce.⁶⁹

⁶⁸ Srov. HANUŠ, J. Orelské osobnosti, s. 11 – 14.

⁶⁹ Srov. KLIMEŠ, B. *Orelská organizace*, s. 3 – 4.

Směr činnosti Čsl. Orla podle stanov organizace

Náboženský směr

Vyplývá z podstaty orelské myšlenky. Jde o organizaci věřících křesťanů. Orel chce chránit křesťanskou kulturu. Chce se připravovat poznáváním pravdy svaté víry, cvičením v konání křesťanských povinností, jako je přijímání svátostí.

Vzdělávací směr

Týká se různých oborů. Podstatou jsou přednášky, četba a diskuse o dějepisných a sociálních tématech. Dále také cvičení v rétorice. Zásada Orlů je ta, že vzdělaný národ odolá snáz otřesům než nevzdělaný národ. Orlové se mají vzdělávat samostudiem i účastí na přednáškách. Doporučuje se psaní článků do orelských periodik a příprava přednášek pro ostatní.

Tělocvičný směr

Tělocvik je pro Orly zábavou, ale i povinností, která přispívá zdraví a síle. Tělocvik má v sobě krásu a působí i estetickým dojmem. Není určený jen pro krásu těla, ale i pro krásu duše. Cvičit by měli všichni Orlové bez rozdílu věku.

Zábavní směr

Všichni lidé, tedy i Orlové, potřebují po celodenní práci osvěžit mysl a odpočinout si. Orelské příručky jako zábavu doporučují četbu, hudbu, přednášky, básně nebo divadlo. Doporučují také zábavu spíše ve společnosti. Zábava má být ušlechtilá, a proto jako nejlepší je jmenováno divadlo. Hrát veselé divadelní hry ale není doporučeno v době postní a adventní. Dále je pro Orly doporučovaný zpěv a hudba. Proto by Jednoty měly vést hudební kroužky. Tam samozřejmě záleží na schopnostech členů Orla a schopnostech vedoucího. Dobré jsou i zábavní hry jako šachy nebo společenské hry. Poslední zábavou je jmenovaný tanec, protože je důležité dbát na ušlechtilost.⁷⁰

⁷⁰ Srov. FILIP, J. *Orelská myšlenka*, s. 16 – 20.

Druhy členstva

Členové Jednoty jsou buď „cvičící“, tedy ti, kdo se podrobí cvičicímu řádu a plní povinnosti činných členů. Dále mohou být „činní“, to jsou ti, kteří se nemohou účastnit tělocvičné spolkové práce. Pokud se chtějí účastnit společných vystoupení a veřejně vystupovat v kroji, musí se teoreticky seznámit se základy tělesné výchovy. „Příspěvajícím“ členem je osoba fyzická nebo právnická, která podporuje Jednotu pravidelným příspěvkem. „Zakládajícím“ členem jsou také osoby fyzické nebo právnické, které věnují Jednotě nejméně 100 korun. Čestní členové jsou jmenováni valnou hromadou Jednoty nebo valným sjezdem pro vynikající zásluhy. Už toto rozvrstvení napovídá, že Orel není organizací pouze mládežnickou a ani organizací výhradně tělocvičnou. Orel je všeobecnou, kulturně a tělesně výchovnou organizací postavenou na křesťanských zásadách. Tělocvik je jen prostředkem.

Každý, kdo se chce stát členem, musí vyplnit přihlášku, kterou doručí Radě Jednoty. Po dobu třech měsíců je čekatelem. Členství zaniká, když člen dobrovolně vystoupí z Jednoty, nebo je vyloučený.

Práva a povinnosti členů

Členové a členky Čsl. Orla si jsou v právech a povinnostech rovnocenní. Členové mají povinnost zúčastňovat se spolkové činnosti a podrobit se všem nařízením Rady Jednoty a jednacím řádům Čsl. Orla.

Stupně orelské organizace

Na nejnižším stupni orelské organizace stojí Jednoty. Je možné je založit v místě, kde se přihlásí minimálně 20 členů. Kde není dostatek lidí, tam je možné založit Odbor Čsl. Orla, který je přiřazen k nějaké sousední Jednotě. Jednoty se sdružují do Okrsků, které slučují minimálně tři a maximálně deset Jednot. Okrsky se sdružují do Žup.

V historických hranicích našeho státu jsou k roku 1923 zřízené čtyři zemské obvody, pro Čechy, pro Moravu a Slezsko, pro Slovensko a zahraniční obvod ve Vídni. Zemské obvody se sdružují do ústředí Československý orel se sídlem v Brně.

Výkonné orgány a poradní sbory

Výkonnými orgány pro říšskou organizaci jsou valný sjezd Orla československého jednou za rok, zastupitelstvo Orla československého jednou za tři měsíce, ústřední rada Orla československého jednou za měsíc a předsednictvo Ústřední rady.

Zemské správní pomocné orgány jsou jednou za rok zemská konference Orla československého, jednou za tři měsíce zemská rada Orla československého a předsednictvo Zemské rady.

Župní obvody organizují jednou za rok jako valnou hromadu župní konferenci, jednou za dva měsíce župní radu a předsednictvo župní rady, které se schází co nejčastěji.

Výkonnými orgány okrskových obvodů jsou okrsková konference jednou za rok, podle potřeby se schází okrsková rada a okrskové předsednictvo, které se schází jednou měsíčně.

Spolkové záležitosti Jednot řeší jednou za rok valná schůze Jednoty a místní rada Jednoty jednou za měsíc.

Součástí organizace Orla československého jsou poradní sbory osvětové a technické.

Jednoty Orla Čsl.

Jednota je podle historických pramenů pobočným spolkem Orla československého a má své vlastní stanovy. Místní rada se skládá ze starosty, jeho náměstka, jednatele, pokladníka, vzdělavatele, hospodáře, náčelníka a náčelní⁷¹. Dále ze dvou revizorů účtů a čtyř náhradníků.

Starosta reprezentuje Jednotu na veřejnosti, svolává schůze a předsedá jim. Má podpisové právo. Náměstek zastupuje starostu. Jednatel vykonává písemné práce v Jednotě. Další funkcí je pokladník, který spravuje jmění, pak hospodář vede soupis všeho majetku a dává pozor na tělocvičnu a revizor účtů kontroluje spolkové jmění. Vzdělavatel se stará o vzdělávací činnost v Jednotě, náčelník nebo náčelní jsou předsedy cvičitelského sboru.

Okrsky

⁷¹ náčelník – muž, náčelní - žena

Okrsky jsou pro Orly důležité z několika důvodů. Podporují slabé Jednoty, posilují orelskou myšlenku a sdružují Jednoty. Okrsky tvoří Župní rada. Činnost spočívá v tom, že Okrsky dozorují a kontrolují činnost Jednot a udržují vzájemný kontakt mezi nimi. Dále pořádají cvičitelské kurzy pro společný nácvik povinných cviků a řídí vzdělávací práci v Jednotách pod dozorem okrskového vzdělavatele. Regulují jejich veřejná vystoupení a pořádají veřejná vystoupení Jednot. Každý rok po valných hromadách Jednot v první polovině února se koná okrsková konference. Ta volí okrskovou radu. Okrskovou radu tvoří starosta, jeho náměstek, jednatel, pokladník, vzdělavatel, náčelník a náčelní a zástupcové Jednot. Vyřizuje běžné záležitosti Okrsku a stará se o zakládání nových Jednot. Okrsek zaniká, pokud jej zruší župní rada. Činovníci Okrsku mají práci rozdělenou stejně jako tomu je v Jednotách. Cvičitelský sbor Okrsku obstarává všechny tělocvičné záležitosti Okrsku.

Župy

Župy jsou u spolku Čsl. Orel zřizovány k ulehčení organizační práce v ústředí. Tvoří je vždy několik Okrsků a ustanovuje je zemská rada. Pojmenovávají se podle zasloužilých orelských osobnostech nebo po významných osobnostech katolické, národní nebo křesťanské společnosti. Župa má povinnost dohlížet na Okrsky a Jednoty. Stará se o zakládání nových Jednot, pořádá společenské akce, veřejná cvičení a slety nebo závody. Zakládá knihovny a čítárny. Povinností župy je zasáhnout všude tam, kde je potřeba Orlům pomoci.

Každý rok se v druhé půlce února koná valná hromada Župy. Tu tvoří starostové, jednatele, pokladníci, vzdělavatelé, náčelníci a náčelní Okrsků. Dále delegáti Jednot, členové župní rady a župního a osvětového a cvičitelského sboru. Valná hromada volí například župní radu, schvaluje volbu vzdělavatele, náčelníka a náčelní, schvaluje nové Okrsky a volí zástupce do zemské rady a zastupitelstva Orla Čsl..

Župu může zrušit pouze valný sjezd Orla Čsl. a zbylé jmění pak spravuje zemská rada.

Při Župách pracuje osvětový poradní sbor a cvičitelský sbor.

Zemské obvody

Jejich účelem je autonomní správa orelských jednotek dotyčné země. Kontrolují podřízené orgány, provádí agitační činnost a pořádají zemské slety, cvičení, závody a slavnosti.

Zemská konference se koná každoročně v březnu. Volí se na ní starosta.

Zemská rada

Zemská rada se skládá ze zemského starosty, tří zvolených a kooptovaných členů zvolených zemskou konferencí, zemského vzdělavatele, náčelníka a náčelních a také ze zástupců žup, kteří zasedají v zastupitelstvu Orla Čsl.. Součástí zemské rady je zemský technický sbor mužský a ženský, který se skládá z náčelníků a náčelních všech Žup a schází se nejméně jednou za čtvrt roku. Má za úkol nacvičovat povinné sestavy a dohlížet na tělocvičnou činnost v zemi.

Valný sjezd Orla Čsl.

Koná se každý rok. Volí říšského starostu, ústřední radu, přehlížeště účtů a pětičlenný čestný a smírčí soud. Zřizuje zemské obvody, stanovuje výši příspěvků a ruší zřízené Okrsky, Župy a Zemské rady.

Zastupitelstvo, Ústřední rada a Ústřední technický sbor Orla Čsl.

Zastupitelstvo se schází čtyřikrát za rok a skládá se z ústřední rady a zástupců Žup. Ústřední rada je výkonným orgánem. Ústřední technický sbor Orla Čsl. obstarává a řídí všechnu tělocvičnou činnost Orla, hodnotí činnost náčelnické rady a schvaluje vydávání technických příruček. Schází se nejméně jednou za čtvrt roku.

Náčelnická rada, Ústřední osvětový sbor a předsednictvo

Náčelnická rada se skládá z náčelníka, jeho náměstků, zemských náčelníků, náčelní a místonáčelní, vedoucích dorostu a žactva, člena zdravotního a osvětového odboru a

vynikajících pracovníků. Schází se dle potřeby nejméně jednou za měsíc. Ústřední osvětový sbor Orla Čsl. je poradním orgánem po stránce osvětové. Předsednictvo ústřední rady Čsl. Orla je sedmičlenné a schází se týdně. Sídlo ústřední rady je v Brně, zemských rad pro Čechy v Praze, pro Moravu a Slezsko v Brně, pro Slovensko v Trnavě a pro zahraničí ve Vídni.

Zajímavosti

Členové Orla Čsl., dorost a žáci nosí při určených příležitostech spolkový kroj. Každý člen je povinný nosit úřední orelský odznak. Žáci mohou nosit odznak jen při velkých slavnostech a sletech. Ústředním listem Orelstva je měsíčník Orel, který vychází v Brně. Pro orelskou mládež vychází časopis Květy mládí. Na Slovensku vychází Tatranský Orol s přílohou pro mládež Orlik. V Čechách dále vychází čtrnáctidenník Orelský věstník. Tři moravské župy vydávají župní Věstníky a u časopisu Eva v Olomouci vychází měsíčně příloha Orlice.

V tělocvičně, spolkové místnosti a při spolkovém jednání si členové stejného pohlaví tykají.⁷²

⁷² Srov. KLIMEŠ, B. *Orelská rganisace*, s. 4 – 23.

2 Dějiny katolické tělovýchovy v jižních Čechách, vznik Župy Jirsíkovy v Českých Budějovicích

2.1 Počátek orelského hnutí

Myšlenka samostatných spolků katolické tělovýchovy se poměrně brzy utvářela i na jihu Čech. Již v roce 1897 se snažil redaktor krajského časopisu Hlas lidu v Českých Budějovicích Václav Boleslav Pavlík – Sychra prorazit na katolickém sjezdu v Hradci Královém s myšlenkou podporovat tělocvik v katolických spolcích. Svou myšlenku úspěšně prosazoval v roce 1906, když se dozvěděl o podobných aktivitách na Moravě. V roce 1907 vypracoval stanovy samostatného spolku, který nazval Křesťansko sociální Sokol.

Myšlenku katolické tělovýchovy v Českých Budějovicích nakonec na podzim 1909⁷³ zrealizoval Modestus Voňavka, který zde vytvořil tělocvičný odbor při Svazu katolické mládeže. Odbor byl podle návrhu V. B. Pavlíka přetvořen ve stejném roce na Křesťansko sociální Sokol. Už 30. ledna 1910 se k nim připojil Křesťansko sociální Sokol v Netolicích. Nedostatek kvalitních organizačních a technických pracovníků a také nedostatek financí zavinil zánik aktivity prvních průkopníků myšlenky katolické tělovýchovy v Českých Budějovicích.

V roce 1911 byla v Českých Budějovicích založená nová tělocvičná jednota Sokol Jirsík. Přidaly se Lhenice a Sokol Puchmajer v Radnicích u Plzně. O založení se pokusili i v Hosíně. Dařilo se ale jen spolkům v Českých Budějovicích a Netolicích. Oba spolky se navzájem doplňovaly a pořádaly veřejná cvičení. Podle dalšího zdroje ale na jihu Čech pracovaly už od roku 1911 dvě Jednoty Orla, a to v Českých Budějovicích a v Netolicích.⁷⁴

Jednota Jirsík České Budějovice se účastnila na Božím Těle v roce 1914 v krojích.⁷⁵

⁷³ zde je rozdíl v datu, podle Orelské příručky to bylo v roce 1908, podle rukopisu Jana Haniše až v roce 1909

⁷⁴ Srov. HYNEK, D., *Dějiny Orelstva*, s. 36 – 38, 64.

⁷⁵ Srov. HANUŠ, J. *Župa Jirsíková*, rukopis

Poslední zájezd před válkou byl na veřejné cvičení do Netolic 26. července 1914, kdy byla vyhlášena první mobilizace a vzápětí začala válka. Slavnost byla zakázána, členové jednoty se vrátili domů a mnoho z nich šlo do války.⁷⁶ První světová válka přerušila veškerou spolkovou činnost.

2.2 Orel na jihu Čech po roce 1918

Až v roce 1919 se začala mezi katolickou mládeží na jihu Čech projevovat činnost Orla Čsl. Mládež navázala kontakt s Orlem na Moravě a začala zakládat Jednoty Čsl. Orla. První byla založena 2. prosince 1919 v Českých Budějovicích, zanedlouho se přidaly i Netolice a obě Jednoty se podporovaly navzájem. 22. srpna 1920 se České Budějovice účastnily veřejného cvičení v Netolicích. Nové Jednoty byly založeny v Lišově, Jindřichově Hradci, Vodňanech, Písku, Českém Krumlově, Trhových Svinech a v Kamenici nad Lipou.⁷⁷

8. srpna 1920 také při slavnosti Lidový den v Českých Budějovicích řekli členové těchto Jednot slib na orelský prapor.⁷⁸ Počet Jednot se zvětšoval, a proto byl brzy založený Okrsek České Budějovice. 16. 10. 1920 byl založený i druhý okrsek se 7 Jednotami v Netolicích. 10. října 1920 byla v Českých Budějovicích zřízena usnesením Zemské konference Župa. Pojmenovaná byla Jirsíkova podle předválečné Jednoty Jirsík na počest českobudějovického biskupa Jana Valeriana Jirsíka. První ustavující schůze Župy byla svolaná 1. ledna 1921. Starostou byl zvolený Jaroslav Macek. 31. října a 1. listopadu 1920 se uskutečnil cvičitelský kurs a 2. a 3. února 1921 župní kurs Orlic v Českých Budějovicích.

Rok 1921 byl pro jihočeské Orly bojovný. Nově vzniklá církev československá se pokusila zabrat některé katolické kostely. 20. února 1921 zabránili Orlové převzetí kostela sv. Anny v Č. Budějovicích a v dubnu 1921 svedli boj o kostel ve Vodňanech.

⁷⁶ Srov. *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897 – 1921*, s. 43.

⁷⁷ Srov. HANUŠ, J. *Župa Jirsíkova*, rukopis

⁷⁸ Srov. *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897 – 1921*, s. 44.

10. dubna 1921 byla schůze župního osvětového sboru a porada technického sboru. V létě pořádaly Jednoty veřejná cvičení v Bohumilicích, Prachaticích, Vodňanech, Třeboni (poslanec Mazanec) nebo v Trhových Svinech. 8. září bylo okrskové veřejné cvičení ve Velešíně.

13. až 15. srpna 1921 se konal v Českých Budějovicích orelský slet. Účastnilo se ho více než 600 členů, dorostu a žáků. Součástí byl průvod městem, večerní tělocvičná akademie, které se účastnil papežský nuncius Micara, mše a sjezd. Téhož roku Jednoty v Jindřichově Hradci a v Nových Hradech oslavily 28. říjen. 30. října pořádala Českobudějovická Župa tělocvičný kurs a 10. 11. schůzi vzdělavatelů. Během roku vzniklo na jihu Čech osm Okrsků. V roce 1921 měla Župa 41 Jednot se 4 000 členů, dorostu a žactva.

V roce 1922 se členové jihočeských Jednot chystali na celoorelský slet do Brna. Jednota měla 711 příslušníků, z toho 391 cvičících. Pořádala dvanáct výletů a 49 přednášek. Každou neděli se konala v kostele sv. Anny v Českých Budějovicích mše, zvaná lidově orelská. Byl založený fond pro podporování chudých žáků, krojová komise a fond pro postavení Orlovny. 8. ledna 1922 byla výroční schůze Župního technického sboru. 25. června se konal Župní slet v Českých Budějovicích. Zúčastnilo se ho 1 000 krojovaných členů a členek Orla a stovky lidí v civilu. Dopoledního „tábora lidu“ po mši svaté se účastnilo 3 000 lidí. Odpoledne vystoupilo na veřejném cvičení více než 700 mužů, žen, dorostu a žactva. Členové českobudějovické Župy se účastnili i dnů orelského mládí v Brně. V průvodu šlo patnáct osmistupň členek v krojích a cvičebních úborech, mužů o polovinu víc s hudbou a třemi prapory.

V Župě bylo k 31. 12. 1922 celkem 46 Jednot. Příslušníků bylo 4 424. Z toho členů 2 480, cvičících mužů 343, žen 326, dorostu 433 a žactva 1 511. Župa byla rozdělena stále na osm Okrsků.

- I. Okrsek České Budějovice
- II. Okrsek Třeboň
- III. Okrsek Český Krumlov
- IV. Okrsek není uvedeno
- V. Okrsek Prachatice
- VI. Okrsek Vodňany

VII. Okrsek Písek

VIII. Okrsek Jindřichův Hradec ⁷⁹

29. prosince 1923 se konala Župní rada, hovoří se na ní o dluzích venkovských Jednot a o konci lhenické Jednoty. Jako nejčilejší Jednota v Župě je jmenována jindřichohradecká Jednota, Župa si odsouhlasila zájezd do Říma. Dokončuje se pomník Jana Valeriana Jirsíka podle návrhu sochaře Myslbeka. Bude tím uctěný vlastenecký jihočeský biskup, který svým nákladem zřídil v roce 1868 české gymnázium v Českých Budějovicích a podporoval sto českých mladíků na studiích. Je po něm pojmenována jihočeská Župa.⁸⁰

Statistka k roku 1924 vykazuje celkový stav 4 196 příslušníků, z toho 1 335 žactva, 462 dorostu a 2 399 členů. Župní ideové závody se budou konat v Českých Budějovicích 9. června 1924.⁸¹

Podrobněji je činnost Župy popsána v Orelském věstníku. Schůze se konají každou středu. V neděli se chodí společně s členy místní rady na mši. Každou středu se také konají přednášky a jednou v měsíci je nahradí zábavný program. Například ukázky cvičení, první pomoci, ukázky divadelních her. První pátek v měsíci je svátkem Jednoty, členové místo cvičení chodí do kostela. Jednota také založila úsporný kroužek, na jehož účtu je 6 500 korun. Zábavní odbor nacvičuje loutkové divadlo a zdokonaluje se i orelská hudba. Smyčcový orchestr hrál o vánocích pětkrát v kostele na mši a o masopustu na zábavách. Na léto nacvičuje program dechovka. VIII. Okrsek, Jednota Kamenice nad Lipou nacvičuje divadelní hru Kristus vítězí od Antonína Svobody. Ve Strmilově hraje dvě divadelní představení.⁸²

Organizační komise župy J. V. Jirsíka plánuje uspořádat 28. září orelskou výstavku, v roce 1925 v Českých Budějovicích II. župní slet, loutkářský kurs, doporučuje zakoupit loutková divadla pro Okrsky. Ve Vodňanech se konala v roce 1924 první okrsková orelská škola a v Jindřichově Hradci 6. května okrsková konference.⁸³

⁷⁹ Srov. HANUŠ, J. *Župa Jirsíkova*, rukopis

⁸⁰ Srov. *Orelský věstník*, 1924, s. 28 – 55..

⁸¹ Srov. HANUŠ, J. *Župa Jirsíkova*, rukopis

⁸² Srov. *Orelský věstník*, 1924, s. 123.

⁸³ Srov. *Orelský věstník*, 1924, s. 207.

Po dvouleté přestávce se veřejně cvičilo v Netolicích.⁸⁴ V Třeboni se Orlové účastnili slavnosti svčení pomníku padlým hrdinům.⁸⁵

V roce 1926 v červenci se v Českých Budějovicích Orel účastnil slavností ve prospěch výstavby Jirsíkova národního domu. Měly se také konat závody, ale kvůli nepříznivému deštivému počasí byly zrušené. Odpadlo i odpolední veřejné cvičení. Povedl se jen průvod městem.⁸⁶

Jesličkovou výstavu uspořádala před Vánocemi Jednota v Českých Budějovicích.⁸⁷

Prvního a druhého ledna 1927 se v Českých Budějovicích konala osvětová škola Jirsíkovy Župy, které se zúčastnilo 86 osob.⁸⁸ Další zmínky činnosti Jihočeské Župy jsou z roku 1929. Župa uspořádala 17. listopadu župní cvičitelskou školu pro muže a ženy. 28. listopadu promítla v kině Elektra dokumentární film o slavných Svatováclavských dnech Orelstva a pro velký zájem jeho projekci pětkrát zopakovala.⁸⁹

Podle archivních materiálů měla Jirsíkova Župa v Českých Budějovicích v roce 1929 celkem 3 085 členů, z toho 786 bylo žáků, 383 dorostu a 531 cvičících členů.⁹⁰

V roce 1930 doznívá spor o Zemskou radu, kterého se aktivně jihočeská Župa účastní. Na valné hromadě Brynychovy Župy 4. května se znovu řešily orelské stanovy. Plénium se usneslo, že stojí za usnesením Ústřední rady, protože pro připojení se k Zemské radě odevzdalo své hlasy 17 kandidátů a proti jich bylo 84. České Budějovice ale byly proti, na valné hromadě se usnesly, že Župní rada trvá na svém dřívějším rozhodnutí udržet Zemskou radu českou. Jihočeská Župa Jana Valeriána Jirsíka má svou vlajku (viz obr. 16).⁹¹

V roce 1933 se čtvrtého a pátého června konal Župní slet.⁹² Jihočeská Župa Jana Val. Jirsíka měla sídlo v ulici Jednot 31 v Českých Budějovicích. Starostou byl Jaroslav

⁸⁴ Srov. *Orelský věstník*, 1924, s. 287.

⁸⁵ Srov. *Orelský věstník*, 1924, s. 336.

⁸⁶ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 186.

⁸⁷ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 187.

⁸⁸ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 195.

⁸⁹ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 250.

⁹⁰ informace jsou z okopírovaného listu psaného ručně evidovaného pod číslem 10 z Archivu ústředí Orla v Brně

⁹¹ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 268.

⁹² Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 307.

Macek. Župa se skládala ze sedmi Okrsků a měla 2 916 členů, z toho 862 žen a 231 dětí.

- I. Okrsek – Borovany, České Budějovice, Hluboká nad Vltavou, Hosín a Suché Vrbné
- II. Okrsek – Brloh, Křemže, Český Krumlov a Dubné
- III. Okrsek – Libín, Lišov, Štěpánovice a Třeboň
- IV. Okrsek – Čkyně, Mýšenec, Písek, Protivín a Volyně
- V. Okrsek – Netolice, Prachatice, Skočice, Strunkovice nad Blatnicí, Vlachovo Březí a Vodňany
- VI. Okrsek – Černovice, Jistebnice a Tábor
- VII. Okrsek – Jindřichův Hradec, Kamenice nad Lipou, Nový Etynk a Strmilov

V Ústředí Československého Orla v Brně ve Francouzské ulici měla v roce 1933 Jirsíkova Župa katechetu Antonína Juráska jako svého zástupce. Přijala a vzala za své stanovy přeepsané vedením (viz obr. 17).⁹³

V rámci akce „Katolíci do národní fronty Orelské“ uspořádali Orlové v Českých Budějovicích v neděli 6. května 1934 v sále Jirsíkova národního domu manifestační schůzi s promítáním filmu Svatováclavské dni Orelstva v Praze 1929 a v neděli 13. května odpoledne v Městském divadle akademii všech odborů (viz obr. 18). Celostátní akce se konala na podporu zvýšení členské základny Orla. Orel si dal za úkol vychovat národ k národní brannosti, ale k tomu potřeboval širší členskou základnu. Na akcích se proto rozdávaly přihlášky do Orla.

⁹³ Srov. *Orelský kalendář*, s.76 – 80.

V roce 1935 byl v březnu v Českých Budějovicích sjezd Jirsíkovy župy. Při té příležitosti oslavila Župa výročí 25 let svého trvání. Součástí oslav byl zájezd do Netolic 14. července a 4. srpna Jednota uspořádala Orelský den na Orelském ostrově v Českých Budějovicích.⁹⁴

V roce 1936 byla Jihočeská orelská župa Jana Valeriána Jirsíka rozdělená na sedm okrsků a starostou byl Jaroslav Macek.

- I. okrsek České Budějovice
- II. okrsek Křemže
- III. okrsek Lišov
- IV. okrsek Prachatice
- V. okrsek Písek
- VI. okrsek Tábor
- VII. okrsek Jindřichův Hradec⁹⁵

Zasedání jihočeských vzdělavatelů a náčelníků bylo v Českých Budějovicích 6. a 7. února 1938. Schvaloval se program pro celoroční práci. Vzdělavatelé se sešli v Národním domě, předsednictví se chopil župní vzdělavatel Cais. Biskupský sekretář Spurný přednesl referát o branném kursu v Brně.⁹⁶

Ještě v roce 1940 zmiňuje kronika konání školy základního tělocviku ve dnech 24. a 25. února. Účastnilo se jí 19 mužů a 14 žen. Schůze náčelníků a náčelnic zvolila nový župní cvičitelský sbor a staronového župního náčelníka pana Vedrala. Na čtyřech místech pak uspořádala kurzy tělocviku na nářadí. Dalším kurzem, který uspořádala, byl kurz košíkové.⁹⁷

⁹⁴ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 351.

⁹⁵ informace jsou z kandidátní listiny, kterou mi zapůjčil starosta Jednoty Orel České Budějovice Kryštof Kratochvíl

⁹⁶ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 420.

⁹⁷ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 463.

2.3 Jan Valerián Jirsík

Jan Valerián Jirsík, na jehož počest se pojmenovala jihočeská Župa a nese jeho jméno dodnes, se narodil v 19. června 1798 v Kácově nad Sázavou a zemřel 23. února 1883 v Českých Budějovicích (viz obr. 19).

Jeho památka je v Českých Budějovicích stále živá. Zasloužil se o to, že národní povědomí v Českých Budějovicích potlačované Němci, ožilo. Jako kaplan napsal množství knih a většinu daroval Dědictví sv. Jana Nepomuckého. Byl jmenovaný kanovníkem svatovítské kapitoly a ustanovený českým kazatelem v chrámu sv. Víta v Praze. V roce 1846 převzal redakci Časopisu pro katolické duchovenstvo, který byl v té době jediným katolickým časopisem v Čechách. V roce 1851 byl jmenovaný českobudějovickým biskupem.

V Českých Budějovicích J.V. Jirsík zřídil v roce 1853 studentský chlapecký seminář, kde většina chlapců byla česká. V té době bylo v Českých Budějovicích pouze jediné gymnázium, a to německé. Tím Jirsík ukázal právě na potřebu českého gymnázia, které díky němu později po velkém boji vzniklo. V letech 1902 - 1903 byla pro gymnázium v Českých Budějovicích postavená nová moderní budova.

V roce 1861 byl Jirsík vyslán do zemského sněmu a do říšské rady. Postavil se na stranu české národní opozice proti vládě a byl za to finančně potrestán. Biskup Jirsík se zasadil o to, aby přibývalo českých škol.

Jirsík zřídil také ústav pro hluchoněmé, o který se staral až do své smrti. Pohřbený je na staroměstském hřbitově v Českých Budějovicích, jeho pomník stojí vedle kostela.

Když Ústřední rada Čsl. Orla 21. listopadu 1920 nazvala jihočeskou budějovickou župu po vlasteneckém biskupovi, věděla, že již před válkou v roce 1907 existoval v Českých Budějovicích Křesťanskosociální Sokol, který byl v roce 1911 přejmenovaný na „Sokol Jirsík“.⁹⁸

⁹⁸ HANUS, J. *Orelské osobnosti*, s. 2 – 3.

3 Jindřichův Hradec a Orel

3.1 Jindřichův Hradec na počátku devatenáctého století

3.1.1 Hospodářství

Na počátku dvacátého století Jindřichův Hradec ustupoval z předních pozic mezi českými městy. Na vině byl nedostatek pracovních příležitostí a trvalý pokles obyvatelstva v souvislosti s hospodářskou krizí v sedmdesátých letech devatenáctého století. Nepříznivý demografický vývoj se na Jindřichohradecku zastavil až po první světové válce. Za průmyslově vyspělejšími částmi země Jindřichův Hradec zaostával. V roce 1929 mělo město 9 590 obyvatel.⁹⁹

Ve dvacátých letech patřil ve městě k největším průmyslovým a zemědělským závodům textilní podnik Třebického továrna pod klášterem. Dále nová provozovna, mechanická tkalcovna hedvábí, patřící vídeňským podnikatelům a Českomoravská továrna na pletené a punčochářské zboží Z. Singera na Nežárce. Dále zde působily i menší firmy jako například nejstarší potravinářský závod ve městě E. Herrmanna, který zpracovával sirup a škrob.

V roce 1910 byla založená gobelínová dílna Marie Teinitzerové, která navazovala na tradice domácího tkalcovství. Zabývala se restaurováním historických tapisérií i výrobou nových. Zaznamenala významný mezinárodní úspěch na Světové výstavě dekorativních umění v Paříži roku 1925.¹⁰⁰ Dalším významným průmyslovým podnikem byla Jihočeská strojírna a slévárna založená v roce 1912, v roce 1924 založená slévárna kovového zboží a později velice rozšířená výroba prádla. Některé z těchto podniků pracovaly i pro vývoz.¹⁰¹

Slabě rozvinutý průmysl a podobná situace v zemědělství měly za následek velkou nezaměstnanost, zejména v období hospodářské krize. Ve třicátých letech došlo

⁹⁹ Srov. CHARVÁTOVÁ, E. *Jindřichův Hradec*, s. 104.

¹⁰⁰ Srov. *Jindřichův Hradec 1293/1993: Sborník statí k dějinám města*, s. 22-23.

¹⁰¹ Srov. CHARVÁTOVÁ, E. *Jindřichův Hradec*, s. 104.

k oživení výroby. Základna průmyslové výroby se začala rozšiřovat a město navázalo na své tradice.

Stálý kontakt s ostatními centry zaznamenal ve městě všechna stádia vývoje umělecké tvorby. V Jindřichově Hradci zanechala stopy i secese. Je to vidět například v Panské ulici, na náměstí a na rodinných domech stavěných na okraji Nežárky. Ve městě vzniklo specifické prostředí vzdělanosti, kultury. To samozřejmě přitahovalo zajímavé osobnosti vědeckého a uměleckého světa. Vytvořili zde atmosféru plnou moderních zájmů, myšlenek demokracie a humanity v kontrastu s historickou atmosférou centra města.¹⁰²

3.1.2 Kultura a společnost

Růst průmyslové výroby také provázal růst významu vzdělávání. V roce 1910 došlo k modernizaci Hospodářské školy, která byla v nové budově. Obchodní škola byla od roku 1913 dvouletá a od roku 1937 čtyřletá. Živnostenská škola založená v roce 1920 byla od roku 1938 v nové budově.

Jindřichův Hradec nebyl centrem průmyslovým, ale stával se pro svůj pestrý společenský, kulturní a sportovní život, zajímavé historické památky a přírodu vyhledávaným společenským a také turistickým cílem.¹⁰³

Jindřichohradecké muzeum patří mezi nejstarší na českém venkově. Založené bylo v roce 1882. Na konci první světové války se muzeum plnilo likvidovanými rakouskými symboly. V roce 1924 byl založen Spolek přátel starého Jindřichova Hradce, který se zasadil o vybudování nové expozice v roce 1928. V budově bývalého jezuitského semináře na Balbínově náměstí našly své útočiště loutkové divadlo, městská knihovna s čítárnou, skauti, úřadovna okresní péče o mládež, společenstvo krejčovských mistrů, skladiště rakví a další nájemníci.¹⁰⁴

Na přelomu století se v Jindřichově Hradci realizuje množství stavebních akcí. V květnu 1892 zde zahájil provoz Státní očkovací ústav. Hradecká pobočka, po Vídni a Lvově třetí v monarchii, dodala zdravotnictví do roku 1926 miliony dávek očkovací látky.

¹⁰² Srov. CHARVÁTOVÁ, E. *Jindřichův Hradec*, s. 104.

¹⁰³ Srov. *Jindřichův Hradec 1293/1993: Sborník statí k dějinám města*, s. 22-23.

¹⁰⁴ Srov. Tamtéž. s. 207-210.

Roku 1901 byla v sousedství Všeobecné zdravotní nemocnice Františka Josefa I. postavená budova vojenské nemocnice. Roku 1905 město zahájilo stavbu dragounských kasáren. Další stavební akcí byla stavba Žižkových kasáren s nemocničním pavilonem. 28. července 1914 vypovědělo Rakousko Uhersko Srbsku válku a už 4. srpna zřídila všeobecná nemocnice kurz pro dobrovolné ošetřovatelky raněných a nemocných. V Jindřichově Hradci byla zřizovaná oddělení vojenského záložního lazaretu. Přes jindřichohradecké nádraží projíždí transporty raněných a nemocných z obou front. Hradecká obec zakládá u vídeňské silnice nový hřbitov. Od počátku války do konce roku 1920 zemřelo v Jindřichově Hradci 214 vojáků nejrůznějších národností Rakousko-Uherska¹⁰⁵

3.1.3 Školství v Jindřichově Hradci (1900–1938)

Gymnázium založené po příchodu jezuitů do Jindřichova Hradce v roce 1595 Adamem II. z Hradce a manželkou Kateřinou z Monfortu¹⁰⁶ bylo znovuobnovené v roce 1807 a umístěné do tříd nad masnými krámy. Součástí Gymnázia byla pětiletá chlapecká obecná škola a trojtřídní chlapecká škola měšťanská. V roce 1908 přibyl čtvrtý ročník a jednorocní učební kurz. Další školou byla dívčí obecná škola a měšťanská dívčí škola trojtřídní, při které byl čtvrtý ročník otevřený v roce 1909. Představitelé města si byli vědomi významu odborného školního vzdělání, a proto v Jindřichově Hradci založili odborné školy. Zimní dvouletá hospodářská škola byla založená 5. října 1888. V roce 1910 se přestěhovala na Zákostelecké náměstí a při pozemkové reformě získala školní statek. V roce 1885 byla založená gremiální nedělní obchodní škola¹⁰⁷ a v roce 1913 obchodníci zahájili výuku na městské dvouleté obchodní škole.

Rozkvět jindřichohradeckého školství přerušila první světová válka.

Za války množství studentů vstoupilo do legií a zahynulo. Na začátku školního roku 1918 – 1919 studenti ustanovili studentskou organizaci.

Gymnázium se v roce 1923 přestěhovalo do nové budovy s tělocvičnou, odbornými pracovny, laboratořemi, botanickou zahradou a školním hřištěm.

Při dívčí škole byla zřízena v roce 1926 jedna třída takzvané pomocné školy.

¹⁰⁵ Srov. *Jindřichův Hradec 1293/1993: Sborník statí k dějinám města*, s. 162-173.

¹⁰⁶ Srov. Tamtéž. s. 128.

¹⁰⁷ Srov. Tamtéž. s. 132.

Od roku 1920 v Jindřichově Hradci vznikají odborné živnostenské školy.

Městská dvoutrídňní obchodní škola se přestěhovala do nové budovy a změnila se v roce 1918 na Veřejnou obchodní školu. Od školního roku 1937 - 1938 se škola změnila na čtyřletou Masarykovu obchodní akademii, jejíž součástí byla i dvouletá obchodní škola. Součástí hospodářské školy zřízené v roce 1900 byla letní hospodyňská škola. Od roku 1921, kdy má škola nový název Odborná škola hospodářská, zde trvalo vyučování 6 měsíců v zimě pro chlapce a 6 měsíců v létě pro dívky.¹⁰⁸

3.1.4 Spolková činnost v Jindřichově Hradci (1900–1938)

První třetina dvacátého století byla zlatou dobou spolkové činnosti. Nejinak tomu bylo v Jindřichově Hradci (viz obr. 20). Obyvatelé se nevyžívali v politických sporech, to mělo teprve přijít, ale svou názorovou orientaci ventilovali v činnosti spolků. I spolky měly své ideologie, symboly a program.

Sokol vznikl v Jindřichově Hradci v roce 1885 a byl i největším spolkem. V roce 1887 ho přijali do sokolské Žižkovy župy se sídlem v Táboře. Byl to tělovýchovný spolek, ale organizoval také společenské a kulturní akce. V době první světové války činnost téměř ustala. K velkému rozšíření Sokola došlo v dobách první republiky. Sokolové jezdili na všesokolské slety do Prahy, v roce 1938 proběhl ve znamení celonárodního protestu proti německé expanzi. Nacisti zrušili činnost Sokola, po válce v květnu byla činnost obnovena, aby ji znovu v roce 1948 po nepříjemnostech po únorových událostech jako symbol Masarykovy republiky komunisté zrušili.

V Jindřichově Hradci pracoval i celonárodní spolek Orel.

Dále lidé navštěvovali bruslařský, veslařský nebo cyklistický spolek.

Další velkou skupinou byly spolky hudební a pěvecké. Například spolek Černín, který se v roce 1923 přejmenoval na pěvecký spolek Smetana. V roce 1872 byl založený Ženský pěvecký spolek Slávy dcera. Zajímavý byl Spolek citeristů, který pořádal koncerty a shromažďoval notový materiál. Rozpadl se v roce 1904. Spolek pro pěstování písně a komorní hudby vznikl v roce 1932, ale jeho činnost trvala pouze jeden rok.

¹⁰⁸ Srov. *Jindřichův Hradec 1293/1993: Sborník statí k dějinám města*, s. 133-134.

V Jindřichově Hradci pracovaly i studentské spolky. Například Spolek studentstva z J. Hradce sdružoval vysokoškolské studenty, kteří pravidelně dojížděli ze školy domů. Zanikl v roce 1906.

Podle historických pramenů byl oblíbený pro svou činnost ochotnický spolek Jablonský. Založený byl v roce 1881 a přetrval do současnosti. V době první republiky hrál především české hry.

V Jindřichově Hradci působily i vzdělávací spolky jako je Literární jednota, Vzdělávací beseda Havlíček, Ruský kroužek nebo Učitelská jednota Budeč.

O památky se v Jindřichově Hradci staraly Okrašlovací spolek Vesna nebo Spolek přátel starého Hradce. Ten vznikl v roce 1924 a byl spojený s činností Městského muzea a jeho pracovníků.

Další zajímavou skupinou byly spolky usilující o vybudování konkrétních staveb. Například Spolek pro vystavění Masarykova osvětového domu nebo Spolek pro postavení pomníku M. Jana Husa.

V roce 1921 vznikl v Jindřichově Hradci Klub českých filatelistů, první svého druhu v jižních Čechách. Od roku 1872 zde byl Sbor dobrovolných hasičů. Vlastní spolek měli vojáci, včelaři, rybáři, zahrádkáři a myslivci.

Zajímavá byla činnost Měšťanské besedy, spolku, který chtěl sdružovat jindřichohradecké měšťany a z důvodu nízkého počtu členů v roce 1934 zanikl.¹⁰⁹

3.1.5 Politický život v Jindřichově Hradci (1895–1918)

Zajímavý byl politický život Jindřichova Hradce. Na přelomu osmnáctého a devatenáctého století přestal být jediným reprezentantem politického hnutí mladočeský Politický spolek. Na politické jeviště vstupuje dělnictvo prostřednictvím „Všeobecné vzdělávací Jednoty pracujícího lidu“ v roce 1895 a už v roce 1896 se ze spolku ustavuje sociálně demokratická organizace. Vedle Jednoty existoval v Jindřichově Hradci od roku 1856 Spolek katolických tovaryšů, ale ten se politicky nijak neexponoval. Stal se ale později základem politické organizace katolického dělnictva. Pro ty byl 28. září 1897 založený Katolický lidový spolek. Tato dvě politická uskupení stála proti sobě a

¹⁰⁹ Srov. *Jindřichův Hradec 1293/1993: Sborník statí k dějinám města*, s. 2016-224.

prvním změřením jejich sil byly volby v roce 1897. V Jindřichově Hradci vyhrála národní kandidátka, kterou podpořili křesťanští sociálové.

V Jindřichově Hradci dál vedle Jednoty pracujícího lidu pracoval odborový všedělnický spolek Svornost. V září 1897 byla založena Řemeslnicko dělnická národní Beseda: Probuzení, která měla posilovat dělnictvo proti nenárodním vlivům. V roce 1899 změnilo Probuzení jméno na Havlíček.

Sociálně demokratická organizace neměla v tak málo průmyslovém městě jako byl Jindřichův Hradec velké naděje na růst. Naproti tomu jim rostl ve městě velký soupeř v živnostenském hnutí. Havlíček měl vedle dělnictva hlavní počet členů v řadách řemeslníků, a proto se podařilo stmelit obě skupiny a vytvořit příští stranu národně sociální. Mezi mladočeskou stranou a živnostníky se tvořila ve městě propast podpořená denními osobními spory.

27. května 1900 byl ve městě založený Politický klub, který sdružil všechny opoziční skupiny proti Mladočeské straně odpovědné za parlamentní politiku. Podle historika Muka byl pro tento klub charakteristický antisemitismus vybízející od slov k činům. Byl zaměřený i proti sociálním demokratům a Masarykovi.

Po říšských volbách v roce 1901 se ještě mladočechům podařilo útok politických protivníků odrazit. Opozice ale mobilizovala síly a založila politický týdeník Štítový. První číslo vyšlo 27. července 1901. Ten odrážel názory například Politického klubu nebo Národně sociální strany. Ta právě v Jindřichově Hradci začala mít velký vliv, možná i proto, že vystupovala v několika organizačních formách. Štítový zanikl v roce 1905 a místo něj vycházel podobně politicky podporovaná Volnost. Politický klub dál soustřeďoval všechny opoziční skupiny. V roce 1906 zaútočili socialisté na radnici podáním pěti protikandidátek, ale mladočeská pozice zde byla i nadále pevná. Přesto zůstával mladočeský Politický spolek v defenzivě.

Vzruch do politiky Jindřichova Hradce přinesl boj o všeobecné hlasovací právo (viz obr. 21).

V roce 1907 byl založený katolický vzdělávací spolek Vlastimil jako základ organizace křesťansko-sociální. Sociální demokraté založili v roce 1908 odborovou organizaci Unie textilních dělníků a 5. dubna 1908 byla ustavena okresní organizace agrární strany.

V září 1908 uspořádala první veřejnou schůzi místní organizace Státoprávně pokrokové strany (realistické). Jedinými listy, které v té době v Jindřichově Hradci vycházely, byl Ohlas. 11. září 1911 ukončil po třiceti osmi letech činnost Politický spolek a jeho příznivci založili místní organizaci Strany svobodomyšlné. Získala si velkou podporu a počtem členů jí převyšovala jen strana sociálně demokratická. Na svou stranu si získala i redakci Ohlasu. V roce 1913 začaly vycházet opoziční Jihočeské ohlasy. Měly blízko k Politickému klubu. V roce 1914 vznikl odbor České obce úřednické.¹¹⁰

„Světová válka jakoby rázem smetla všechny tyto miniaturní nástroje konstituční politiky. K slovu dostala se děla, umkli poslanci, přestaly schůze a debaty, organizace zmizely nebo existovaly jen na papíře, tisk stal se služkou vlády a absolutismu.“¹¹¹

I za války se konaly přednášky, i když byly nepolitické, byly velmi nebezpečné. Nový duch zavanul po svolání parlamentu v roce 1917. V soukromí se podle Muka začalo projevovat pravé smýšlení národa, násilím umlčované. V létě 1917 se k životu přihlásila strana národně sociální. Byla založená i nová politická strana, České státoprávní demokracie, pod názvem Mladá generace, která si vytkla za cíl boj o samostatnost národa. Ke spolupráci se spojila se socialistickou stranou. Prvním výsledkem byla společná oslava prvního května v roce 1918, po které byla ustanovena organizace Českého srdce.¹¹²

3.2 Orel Čsl. v Jindřichově Hradci (1900–1942)

Podle dochovaných materiálů byla jindřichohradecká Jednota založená v roce 1920. Její členové vykonali slib na orelský prapor 8. srpna při slavnosti Lidový den v Českých Budějovicích. Velkou zásluhu za jejím rozvojem má Josef Brož, kaplan z Kamenice nad Lipou a Václav Bartl, kaplan z Jindřichova Hradce.¹¹³

Orel v Jindřichově Hradci provozoval cvičení a sportovní hry, veřejná vystoupení, tělocvičné akademie, mikulášské besídky a přednášky. Centrem činnosti jindřichohradeckého Orla byl nejdřív Hostinec u Tusarů u Svatojánské ulice na náměstí.

¹¹⁰ Srov. MUK, J. *Politický život Jindř. Hradce (1848-1918.)*, s. 80-132.

¹¹¹ MUK, J. *Politický život Jindř. Hradce (1848-1918.)*, s. 132.

¹¹² Srov. MUK, J. *Politický život Jindř. Hradce (1848-1918.)*, s. 132-140.

¹¹³ Srov. *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897 – 1921*, s. 44.

Později si jindřichohradecká Jednota vybudovala svůj vlastní spolkový dům s kinem Vesmír v Růžové ulici. Pravidelná cvičení Orlů se konala v tělocvičně školy v Janderově ulici. Ve dvacátých a třicátých letech pořádali Orlové představení loutkového divadla. To Orel vlastnil od roku 1923. Podle knihy mapující historii jindřichohradeckého sportu orelské divadlo nedosáhlo takové úrovně jako Národní jednota pošumavská, kterou vedl principál a dlouholetý Sokol Antonín Picka. Součástí Orla byla účast na náboženských slavnostech.¹¹⁴

3.2.1 Organizační záležitosti

29. prosince 1923 se ve zprávách z VIII. schůze župní rady v Českých Budějovicích dozvídáme novinky z valné hromady Jednoty v Jindřichově Hradci, která je podle informací Br. Klimenta nejčilejší jednotou v Župě. Rada se rozhodla písemně Jednotě poděkovat a uveřejnit i poděkování v Orelském věstníku a Hlasu lidu.¹¹⁵

6. května 1924 se konala v Jindřichově Hradci okrsková konference za účasti kamenické, jindřichohradecké, etinské a strmilovské Jednoty. Účastníci na ní rozhodli, že 24. – 25. srpna uspořádají I. okrskové veřejné cvičení v Kamenici nad Lipou a také Národní slavnost v Jindřichově Hradci. Dalšími akcemi v tomto roce budou ideové závody a orelská výstava.¹¹⁶

O veřejném okrskovém cvičení v Kamenici nad Lipou se hovoří i na další Zemské radě. Mluvilo se o tom, že Kamenice nad Lipou je politicky horká půda. 400 Orlů a Orlic v krojích šlo odpoledne v průvodu společně s 800 dalšími katolíky. Cvičení se zúčastnilo 300 cvičenců. Obdiv prý sklídili skupiny mužů z Českých Budějovic, cvičení 71 žen a kamenických dorostenek.¹¹⁷

Ustavující valná schůze VII. okrsku Jihočeské Župy se v Národním domě v Jindřichově Hradci konala 9. dubna 1933. Okrsek doposud právně neexistoval. Na začátku zvolili účastníci schůze hlavní činovníky. František Geist zde podává zprávu o činnosti Jednoty v Jindřichově Hradci. Uspořádala oslavu, agituje pro župní slet a připravuje se na něj.

¹¹⁴ Srov. *Z historie a současnosti jindřichohradeckého sportu*, s. 64.

¹¹⁵ Srov. *Orelský věstník*, 1924, s. 28.

¹¹⁶ Tamtéž. s. 208.

¹¹⁷ Tamtéž. s. 288.

Navrhuje, aby se před odjezdem na něj všichni sešli v Jindřichově Hradci a odjeli společně. Jednota chce také zřídit cyklistické odbory.

V roce 1933 měla Jednota Čsl. Orel podle Orelského kalendáře celkem 223 členů, z toho 51 žáků a 43 cvičících.¹¹⁸

Další dochovaný zápis je ze 4. března 1934, kdy se konala další schůze. Za jindřichohradeckou Jednotu se schůze účastní Matěj Jan Živnůstka, Ludvík Jelínek, František Geist a Anna Donatová (viz obr. 22).

Starosta okrsku je Matěj Jan Živnůstka. Každá Jednota od minulé schůze vykonala dvakrát přehlídku cvičebních sestav. Všichni konstatují, že činnost Okrsku i Jednot je mizivá a dávají si za úkol scházet se jednou za čtvrt roku a činnost rozšířit a zintenzivnit. Při zprávách jednotlivých Jednot včetně Jindřichohradecké je jasné, že aktivita je špatná. Důvodem je nedostatek cvičenců především v kategorii dorostu a žen. Dobrá je účast při duchovních cvičení. Někteří účastníci si stěžují na nezájem kněžích na spolkové práci hlavně po stránce vzdělavatelské. Jednoty jsou pak nucené na duchovní vzdělávání oslovovat laiky, ale těch je málo. Ludvík Jelínek navrhuje organizovat okresní vylučovací závody žáků, dorostu a členů.

Další zápis z okrskové schůze je z 5. května 1935, tedy až po jednom roce od posledního setkání. Přesto, že se na poslední schůzi všichni shodli, že se budou scházet častěji. Starostou Okrsku je i v tomto roce Matěj Jan Živnůstka. Podle zpráv ze všech Jednot vyplývá, že cvičí všechny z nich. Zástupce župní rady informuje, že se v Českých Budějovicích budou konat oslavy stopadesátého výročí založení diecéze. Župní rada zavádí ve všech Jednotách takzvané vzorné cvičební, duchovní a organizační dny. V roce 1935 by všechny Jednoty měly organizovat lehkootletický kurs, turnaj v odbíjené, kurs letních sportů a táboření, závody tělocvičné a brané a další veřejná vystoupení Jednot. Plánuje se založení lyžařského odboru.¹¹⁹

¹¹⁸ Srov. *Orelský kalendář*, s.76 – 80.

¹¹⁹ SOKA Jindřichův Hradec, fond Orel – tělocvičná jednota Jindřichův Hradec, sign. 1 Organizační záležitosti, jednací řád, slib starosty a výboru, pokyny z ústředí, valné sjezdy, konference. 1930 – 1938.

Stav členů Jednoty k 1. březnu 1937 byl následující. 20 žáků, 45 žaček, 10 dorostenců, 15 dorostenek, 23 cvičících členů, 23 cvičících členek a 25 členů branného odboru. Dohromady má jindřichohradecká Jednota 161 členů.¹²⁰

Jedním z mála dochovaných materiálů o činnosti Orla v Jindřichově Hradci jsou zápisy ze schůzí z let 1937 a 1938. Výroční konference VII. okrsku Jihočeské Župy J. V. Jirsíka se 8. února 1937 konala v Národním domě v Jindřichově Hradci. Starostou Okrsku byl v té době Matěj Jan Živnůstka. Starostou jindřichohradecké Jednoty byl Ludvík Spurný. Ten byl také na této konferenci zvolený novým okrskovým starostou. Ze zpráv činovníků se ukazuje, že činnost okrsku byla velmi slabá a tento nedostatek je třeba odstranit. Na příští období se plánují kurzy a školy pro cvičitele. Ten, kdo se jich bude účastnit, dostane vysvědčení. Důležité je přibírání nových členů. Okrsek bude pořádat zájezdy, výlety a akademie.

25. dubna 1937 se konala okrsková rada. Schůze byla přísně důvěrná. Činovníci se dozvěděli, že kurz pro cvičitele žáků se bude konat 23. – 25. května ve Vimperku. Podle výnosu ministerstva školství musí mít každý cvičitel mládeže certifikát o absolvování podobného kurzu. Hovoří se zde o tom, že je nutné upevnit činnost Jednot i z důvodu toho, že Orel na sebe bere odpovědnost za brannou výchovu národa. Plánuje se okrskové cvičení ve Strmilově. Orlové plánují, že se v krocích ve velkém počtu zúčastní uvítání prezidenta republiky, který 6. května navštíví Jindřichův Hradec. Další rada je 9. května a i z ní existuje zápis. Za jindřichohradeckou Jednotu se kurzu ve Vimperku zúčastnili jedna žena a jeden muž. Dál pojedou členové Jednoty na státní kurz lehké atletiky, plavání a her ve dnech 27. – 29. května a na kurz vojenský 3. a 4. června 1937. Na schůzi se plánuje okrskové cvičení 25. července ve Strmilově.

Další schůze okrskové rady se konala 20. června. Projednává se okrskový slet ve Strmilově. Jindřichohradeckou Jednotu na něm bude zastupovat 18 žáků, 20 žaček, 8 dorostenců a 10 dorostenek a 12 členů a 12 členek. Na okrskové cvičení byli pozvaní i Orlové z Třeboně. Další schůze byla 11. července a na ní se probírali poslední pokyny

¹²⁰ SOKA Jindřichův Hradec, fond Orel – tělocvičná jednota Jindřichův Hradec, sign. 2 Členstvo, seznamy, záležitosti členů, statistika. 1926 – 1938.

k okrskovému cvičení. Jindřichohradecká Jednota nemá přesně stanovenou účast členů, ale má připravené cvičení.

Na schůzi 15. srpna se okrskový slet hodnotil. Kriticky členové schůze mluvili o organizaci a chybách pořadatelů při průvodu a cvičení. Hudba byla špatně sebraná a nevyhovovala cvičení ani průvodu. Cviky jednotlivých oddílů byly špatně secvičené a trapná podle zápisu byla nejednotnost představení. Velmi nevhodné bylo chování dorostenců v průběhu akce. Příští okrskový slet bude v květnu 1938 v Novém Etyнку. III. župní závody se budou konat v září v Třeboni. Jednota v Jindřichově Hradci připraví závodníky pro župní a ústřední závody v brannosti. Tamburašský odbor z Jindřichova Hradce uskuteční v září nebo v říjnu zájezd do Kamenice na akademii, kterou pořádá místní Jednota Orla.

Další schůze byla 8. prosince.¹²¹

K 31. březnu 1938 byl starostou Okrsku Ludvík Spurný z jindřichohradecké Jednoty. Stejně tak duchovní rádce, jednatel a náčelník byli z Jindřichova Hradce. Okrsek měl 6 Jednot. Jindřichův Hradec, Horní Cerekev, Nový Etynek, Kamenici nad Lipou, Počátky a Strmilov. Jednota Jindřichův Hradec měla starostu Ludvíka Spurného. Pracoval zde sbor, tamburašský kroužek, zábavní, loutkový a knihovnický kroužek a technický sbor.¹²²

První okrsková schůze v roce 1938 se konala v Jindřichově Hradci 12. února. Projednala se na ní změna místa okrskového sletu. Nebude v Novém Etyнку, ale 12. června v Jindřichově Hradci. Plánují se plavecké závody.

Další schůze byla 13. března. O průběh okrskového sletu se postará jindřichohradecká Jednota.¹²³

3.2.2 Slavnosti, slety a cvičení

V roce 1921 Jednota v Jindřichově Hradci oslavila 28. říjen.¹²⁴

¹²¹ SOKA Jindřichův Hradec, fond Orel – tělocvičná jednota Jindřichův Hradec, sign. 1 Organizační záležitosti, jednací řád, slib starosty a výboru, pokyny z ústředí, valné sjezdy, konference. 1930 – 1938. volné listy.

¹²² SOKA Jindřichův Hradec, fond Orel – tělocvičná jednota Jindřichův Hradec, sign. 1 Organizační záležitosti, jednací řád, slib starosty a výboru, pokyny z ústředí, valné sjezdy, konference. 1930 – 1938. Denník VII. Okrsku.

¹²³ SOKA Jindřichův Hradec, fond Orel – tělocvičná jednota Jindřichův Hradec, kniha č.1 Zápis o schůzích okrskové rady 1937 – 1938.

12. srpna 1928 získal při I. okrskových tělocvičných závodech na oslavu 10. let trvání republiky Rudolf Sedlák první putovní cenu. Závody se konaly v Jindřichově Hradci U malíře a organizovala je místní Jednota (viz obr. 23 - 24).¹²⁵

5. a 6. července 1930 jindřichohradecká Jednota jela na Jubilejní orelský slet do Českých Budějovic. Začal ráno mši pro závodníky a závodnice a vzápětí samotnými závody. Součástí sletu byly i sjezdy Mladé generace, Lidové strany a odborových organizací.

V roce 1936 organizovala Jednota v Jindřichově Hradci slavnostní akademii ve dvoraně Národního domu. Předvedla cvičení, zahájená byla starostou Spurným a tělocvičná čísla se střídala s hudebními, pěveckými a živými obrazy.

V neděli 30. srpna 1936 se konaly II. župní branné závody orelských branných oddílů. Závody začaly mší, kterou sloužil starosta Spurný a po ní šel průvod za zpěvu orelských a národních písní na cvičiště. Mezitím čestná delegace položila květiny k pomníku padlých legionářů, k pomníku plukovníka Švece a k pomníku padlých vojáků města Jindřichův Hradec. Putovní pohár bratra Maurera vyhrála jindřichohradecká Jednota¹²⁶

18. července 1937 byla v Jindřichově Hradci na cvičišti generální zkouška na okrskový slet. Po cvičení byl koncert tamburašů a táborový oheň. 25. července byl okrskový slet ve Strmilově, kterého se účastnila i jindřichohradecká Jednota. V 8 hodin se všichni sešli v místní Orlovně, v půl deváté odešli účastníci za doprovodu hudby do kostela svatého Jiljí, kde děkan z Počátek Josef Brada sloužil mši. Po ní se Orlové shromáždili před kostelem a po nástupu před hodnostáři položili věnec k pomníku padlých vojáků. V 10 hodin začali cvičenci zkoušet na cvičišti a v Orlovně zároveň probíhal tábor katolického lidu. Po obědě v Orlovně se seřadil průvod u lip Svatopluka Čecha a přemístil se na cvičiště na zahradě pana Kopřivy. Na programu bylo po proslovu župního starosty a vztyčení státní vlajky cvičení žáků, dorostenců, dospělých a

¹²⁴ Srov. HANUŠ, J. *Župa Jirsíkova*, rukopis

¹²⁵ SOKA Jindřichův Hradec, fond Orel – tělocvičná jednota Jindřichův Hradec, sign. 5 Tištěný materiál. 1905 – 19358.

¹²⁶ SOKA Jindřichův Hradec, fond Orel – tělocvičná jednota Jindřichův Hradec, sign. 5 Tištěný materiál, výstřižky z novin, některá čísla časopisu Orel a Rádce. 1928 – 1936. Výstřižek z Hlasu lidu. Hlas lidu 1936

branného oddílu. Žáci z Jindřichova Hradce zacvičili sestavu Jitro v táboře. Po ukončení cvičení byla volná zábava s koncertem orelské hudby z Třeště. V osm hodin večer byl věneček v Orlovně.

V Třeboni se 5. září 1937 konaly III. Župní závody branosti. Putovní pohár bratra Maurera vyhrála podruhé jindřichohradecká Jednota.

3. října na cvičišti v Jindřichově Hradci Orlové organizovali slavnost pečení brambor. 10. října byla župní cvičitelská škola a 28. října 1937 pro děti v Jindřichově Hradci besídka. 21. listopadu byla další besídka pro děti a každou neděli organizuje Jednota loutková divadelní představení. 5. prosince byla Mikulášská nadílka.¹²⁷

12. června 1938 uspořádala Jednota v Jindřichově Hradci slet VII. okrsku. Slet se konal v rámci jubilejních oslav dvacátého výročí samostatnosti. Měl být také ukázkou branné výchovy Čsl. Orla. Slet měl dvě části. Nejdřív sletová prostná a poté následovaly bojové ukázky. Na druhou část si Orlové vypůjčili od Čsl. posádkového velitelství stejnokroje, pušky a dýmovnice.

V předvečer svátku prezidenta Beneše, 17. března, pořádala jindřichohradecká Jednota brannou akademii. Opět si Orlové vypůjčili materiál a některé členy posádky od Čsl. posádkového velitelství v Jindřichově Hradci.¹²⁸

3. a 10. března se v Jindřichově Hradci konaly kurzy nářadového tělocviku a 10. března kurz košíkové.¹²⁹ Asi dva tisíce poutníků a Orlů z Jindřichohradecka a Třeboňska se sešlo na pouti v Mláce.¹³⁰

3.2.3 Divadlo

23. ledna 1938 zahrál dramatický odbor jindřichohradecké Jednoty divadelní hru Maryška z podlesí.¹³¹

¹²⁷ SOKA Jindřichův Hradec, fond Orel – tělocvičná jednota Jindřichův Hradec, sign. 1 Organizační záležitosti, jednací řád, slib starosty a výboru, pokyny z ústředí, valné sjezdy, konference. 1930 – 1938. volné listy.

¹²⁸ SOKA Jindřichův Hradec, fond Orel – tělocvičná jednota Jindřichův Hradec, sign. 3 Činnost, závody, organizace cvičení, nácvik skladeb, korespondence a pod.. 1928 – 1938.

¹²⁹ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 463.

¹³⁰ Srov. HANUŠ, L. *Kronika Orelstva*, s. 444.

¹³¹ SOKA Jindřichův Hradec, fond Orel – tělocvičná jednota Jindřichův Hradec, sign. 3 Činnost, závody, organizace cvičení, nácvik skladeb, korespondence a pod.. 1928 – 1938.

4 Třeboň a Orel

4.1 Třeboň na počátku 19 století

4.1.1 Hospodářství

Třeboň postrádala na počátku 19. století jakékoliv průmyslové odvětví. Významný podnik na Třeboňsku vedli Schwarzenberkové. Jejich velkostatek se staral o lesní hospodářství, rybářství, disponoval parní pilou a mlýnem a provozoval pivovar (viz obr. 25). Dával práci mnoha lidem v regionu. V Třeboni byla továrna na cihlářské a cementové výrobky a hydrocentrála na Rožmberku. Dále Bertiny lázně založené roku 1883, které byly v roce 1940 kompletně přestavené podle tehdejších kritérií.

Jako střípek do obrazu tehdejšího města je nutné zmínit schwarzenberskou lékárnu a městský chudobinec. Třeboň byla důležitým turistickým centrem. Byla velmi oblíbeným cílem rekreačních hostů. Důvodem byla nejenom nádherná příroda a historické památky, ale také právě pro turisty zřízená letní plovárna na břehu Opatovického rybníka a další koupaliště na břehu rybníka Svět, které vzniklo v roce 1927.

V roce 1924 pozemková reforma zapříčinila převod lesů a rybníků do státního vlastnictví.

4.1.2 Kultura a společnost

Město Třeboň bylo od roku 1855 okresním městem a sídlem okresního soudu (viz obr. 26). Obec měla místní policii, starala se o své občany ve zdravotnické oblasti, v hospodářském životě, starala se o chudé i o své hospodářství.

Obecní výbor měl na počátku století 30 členů. Po volbách v roce 1919 se počet zastupitelů zvýšil na 36. Ve volbách celkem pravidelně vítězila Československá strana socialistická. Československá strana lidová byla několikrát na druhém místě, nejhůř

v roce 1919 na pátém a v posledních předválečných volbách třetí za socialisty a sociálními demokraty.¹³²

Podle publikace Třeboňsko, kterou vydal v roce 1926 Okresní sbor osvětový za součinnosti Klubu českých turistů v Třeboni, měly v Třeboni své sídlo Okresní správa politická, Okresní soud, Berní správa, Berní úřad, Okresní četnické velitelství, Důchodová kontrola, Poštovní úřad, Okresní nemocniční pokladna, Ředitelství státních statků a lesů, Ředitelství panství velkostatku švarcenberského (pravopis je přesně podle zdroje), Okresní správní komise okresu třeboňského.¹³³

V Třeboni poskytovala své služby obecní knihovna, Masarykova čítárna a knihovna zámeckého archivu, gymnázia a děkanství. Ve městě fungovalo kino a divadlo.

V roce 1910 bylo založené Městské a okresní muzeum. Vystavovalo kulturně historické předměty, cechovní památky, krojové součásti a výšivky, obrazy a nerosty.

Za první světové války založila ve městě kněžna Teresie ze Schwarzenberga vojenský lazaret v prostorách kláštera. Tam bylo místo pro 20 raněných. Později vznikl lazaret pro 100 raněných v prostorách měšťanské a obecné školy.

4.1.3 Školství

Ve městě byla soukromá klášterní škola pro dívky, která byla založená už v roce 1841. Podle historiků odolávala antiklerikálnímu tažení ve dvacátých letech a byla zrušená až v roce 1942. Fungovala především díky podpoře Schwarzenberků.

Od konce osmnáctého století ve městě fungovalo čtyřleté reálné gymnázium bez maturity pro chlapce. Klasické gymnázium s maturitou bylo ministerstvem povolené v nové budově, která byla dokončená v roce 1906. Dívky zde mohly studovat až po vzniku republiky. V roce 1928 se gymnázium změnilo na reálné.

V roce 1921 v Třeboni vznikla Státní škola pro dívky. Pro chlapce zde fungovala od roku 1895 průmyslová škola. Nebyly zde odborné školy.

¹³² Srov. PFEIFEROVÁ, M. *Volnočasové aktivity spojené s římskokatolickou církví v třeboňské farnosti v letech 1900 – 1938*, s. 9 – 10.

¹³³ PFEIFEROVÁ, M. *Volnočasové aktivity spojené s římskokatolickou církví v třeboňské farnosti v letech 1900 – 1938*, s. 10.

4.1.4 Spolková činnost

Spolková činnost v Třeboni byla velmi bohatá a pestrá (viz obr. 27). Podle dochovaných archivních záznamů v Třeboni bylo registrováno od počátku dvacátého století 98 spolků.

V Třeboni v té době fungovaly spolky založené na konci devatenáctého století. Ty se zabývaly především rozvojem české kultury a národního uvědomění. Pracovali zde divadelní ochotníci nebo pěvecké spolky. Například pěvecký sbor Pěslav vystupuje dodnes a v roce 1904 založil Pěveckou župu Skuherského na podporu českého a slovanského zpěvu a také nástrojové hudby. Zmíním například Občanskou besedu nebo Třeboňskou filharmonii. Vzdělanost a kulturu mezi třeboňskými ženami podporoval Spolek paní a dívek. Učitelská jednota Komenský zakládala knihovny v obcích. Učitelská jednota bojovala proti klerikalismu ve školství.

Fungoval zde Hospodářský spolek, Sbor dobrovolných hasičů a Včelařský spolek. Od roku 1911 zde místo Hospodářského spolku pracovalo Okresní sdružení chovatelů hospodářského zvířectva. Podobně zaměřený byl Okresní hospodářský spolek starousedlých, Spolek malohospodářů a Maloroľnicko domkářské sdružení pro Třeboň a okolí. Okrašlovací spolek získal v roce 1914 prostor v třeboňských kasárnách, zřídil zde rekreační byty pro turisty a založil speciální odbor pro návštěvy cizinců.

Pracovaly zde i sportovní kluby a oddíly. Cyklistické oddíly, tenisové oddíly a odbor tamburášů se přejmenoval v roce 1914 na Sportovní klub Třeboň 1884. Aktivně zde pracoval Sokol, od roku 1922 Orel Čsl. a Jednota katolických tovaryšů.

Byly zde dělnické spolky, jako je Osvěta, Všeodborový spolek Jednota pracujícího lidu a Národně sociální všeobecná a podpůrná jednota pracujícího lidu Havlíček.

V roce 1904 byla v Třeboni založená odbočka Jednoty samosprávních úředníků obecných a okresních, v roce 1905 místní skupina Svazu tesařů v Rakousku, v roce 1908 Klub českých úředníků, v roce 1912 odbočka Jednoty státních zřízenců, v roce 1913 místní odbor Zemské jednoty národně socialistických živnostníků. Dále místní skupina Svazu jihočeských domkářů a maloroľníků, Spolek majitelů domů a Okresní sdružení dorostu českého venkova. Ty vznikly v roce 1910. V roce 1912 byla založená místní odbočka Odborového sdružení křesťansko sociálního dělnictva.

Od roku 1873 v Třeboni fungoval Spolek pro podporu chudých studujících gymnasia a Spolku vojenských vysloužilců a Podpůrný spolek učitelský.

V roce 1904 zde byl založený odbor Českého zemského pomocného spolku pro nemocné plicními chorobami a odštěpný spolek Zemského pomocného spolku Červeného kříže.

V roce 1921 zde vznikl Klub Českých turistů a Rybářský spolek.

V Třeboni kromě již zmíněných spolků pracoval Odbor Národní jednoty pošumavské, Svaz junáků skautů, Místní sdružení Volné myšlenky, Spolek divadelních ochotníků, Okresní sbor osvětový, Místní osvětová komise, Odbor Čsl. Červeného kříže, Odbočka Masarykovy ligy proti tuberkulóze, Odbor Čsl. ochrany matek a kojenců, Okresní péče o mládež, Dobročinná stolní společnost „Sirotci“, Spolek pro podporování chudých studujících, Sbor pro sociální péči o studentstvo, Krajský studentský spolek Rožmberk, Jednota Čsl. obce legionářské, Družina válečných poškozených, Odbor Masarykovy letecké ligy, Klub českých úředníků, Obecně prospěšné stavební a bytové družstvo Domov, Rolnické skladištní družstvo, Nákupní a konsumní družstvo pro Třeboň a okolí, Obchodní gremium, Řemeslnicko-živnostenská beseda, Okresní jednota živnostenských společenstev, Besídka živnostenského dorostu, Spolek mladohospodářů, Okresní sdružení chovatelů hospodářského zvířectva, Okresní odbočka Zemědělské jednoty, jednota pracujících lidu, Okresní skupina lidové akademie a dále menší spolky a politické organizace.

Pokud od počtu obyvatel odečteme ty, kteří se spolkové činnosti nemohly účastnit z důvodu věku či nemoci, vypadá to, že v některém ze spolků pracovala většina obyvatel Třeboně. Dokonce i místní dobový tisk upozorňoval na to, že spolků je v Třeboni na svou dobu velké množství.¹³⁴

4.2 Orel Čsl. v Třeboni (1900–1942)

Jednota Čsl. Orla byla v Třeboni založená až po první světové válce v roce 1922.¹³⁵ Podle týdeníku Jihočeský obzor neoficiálně začal v Třeboni Orel vyvíjet aktivitu už

¹³⁴ Srov. PFEIFEROVÁ, M. *Volnočasové aktivity spojené s římskokatolickou církví v třeboňské farnosti v letech 1900–1938*, s. 9–23.

¹³⁵ Tamtéž. s. 25.

v roce 1921. A už ve stejném roce kriticky o Orlech píše organizace Volné myšlenky v Jihočeském obzoru. Popisuje schůzi v třeboňském klášteře, na které se účastnili dva členové Sokola. V článku kritizuje atmosféru na schůzi a samotné účastníky. Připodobňuje symbol spolkového orla k velkoněmeckému orlu. Farní kronika Orla zmiňuje až v roce 1924.¹³⁶

Podle archivních materiálů měl Orel v Třeboni v roce 1929 celkem 165 členů, z toho 70 bylo žáků, 27 dorostu a 17 cvičících členů.¹³⁷

V roce 1933 měl ale spolek Čsl. Orel podle Orelského kalendáře celkem 93 členů, z toho 7 žáků a 21 cvičících.¹³⁸ Počty členů mají překvapivě sestupnou tendenci. Může jít o chybu ve statistikách. Při svém bádání jsem se setkala s tím, že vedení Orla často vyzývalo k odesílání správných údajů o počtu členů Jednoty a Okrsky, aby mohly být statistiky správné.

4.2.1 Spolkové organizační záležitosti

V roce 1924 se 3. února konala valná hromada třeboňského spolku Čsl. Orla.¹³⁹

Další zdokumentovanou valnou hromadou je ta ze dne 26. ledna 1930, která se konala v sále na děkanství. Při ní byli řádně zvolení funkcionáři.¹⁴⁰ V roce 1931 žádal třeboňský Orel zemského prezidenta, aby mohl používat na svém spolkovém praporu malý státní znak. Zemský úřad to spolku povolil s podmínkou, že znak bude reprodukován podle zákona č. 252/1920 Sb..¹⁴¹

Ve středu 18. května 1932 se konala v 19 hodin v sále děkanství v Třeboni mimořádná valná hromada.¹⁴² Jednota se v Třeboni věnovala pomoci potřebným. V roce 1932 věnovali členové 25 korun ústavu hluchoněmých v Českých Budějovicích k uctění památky zakládajícího člena Tomáše Podruha a 25 korun českobudějovickému kněžskému semináři.

¹³⁶ Srov. PFEIFEROVÁ, M. *Volnočasové aktivity spojené s římskokatolickou církví v třeboňské farnosti v letech 1900 – 1938*, s. 44.

¹³⁷ informace jsou z okopírovaného listu psaného ručně evidovaného pod číslem 10 z Archivu ústředí Orla v Brně

¹³⁸ Srov. *Orelský kalendář*, s.76 – 80.

¹³⁹ Srov. PFEIFEROVÁ, M. *Volnočasové aktivity spojené s římskokatolickou církví v třeboňské farnosti v letech 1900 – 1938*, s. 35.

¹⁴⁰ SOKA Jindřichův Hradec, fond Okresní úřad Třeboň, karton 759, sign 18/1, 1926 – 1936.

¹⁴¹ SOKA Jindřichův Hradec, fond Okresní úřad Třeboň, karton 770, sign 18/25, 1926 – 1936.

¹⁴² SOKA Jindřichův Hradec, fond Okresní úřad Třeboň, karton 770, sign 18/25, 1926 – 1936.

Výroční schůze a valná hromada v roce 1935 byla 17. února a byli na ní zvoleni funkcionáři na daný rok.¹⁴³ Konala se opět v sále na děkanství v sedm hodin večer. Součástí programu byli zprávy činovníků a vyřizování spolkových záležitostí.¹⁴⁴

6. dubna 1936 organizuje Jednota schůzi o letecké obraně. Promítaly se světelné obrazy a zvaní byli především ti, kterým záleželo na obraně města. Valná hromada se v tomto roce konala 16. února.¹⁴⁵

V roce 1939 organizuje Orel sbírku na stavbu nové tělocvičny v Třeboni. Lidé mohli dary odevzdat při podomní sbírce nebo v záložně Hermes.¹⁴⁶

Ve stejném roce dostal Orel darem od knížete Adolfa Schwarzenberka pozemek bývalého hostince U Kunftů v Třeboni, na kterém už dřív měli upravené hřiště. Dar získali pod podmínkou, že stará budova hostince bude zbořená a Orlové zde postaví novou tělocvičnu s bytem pro správce. Autor komentáře v Jihočeském obzoru kvituje tento skutek s povděkem. Místo prý nevypadalo moc dobře, a protože tato budova se nacházela mezi vlakovou zastávkou a městem, místo nesloužilo dobré propagaci města.¹⁴⁷

I Jihočeský obzor, týdeník vycházející v Třeboni, která je v té době okresním městem, komentuje v roce 1939 snahy o sloučení tělovýchovných spolků. Kriticky hodnotí, že snahy o sloučení ztroskotaly právě na neochotě spolku Čsl. Orel. Největší překážkou prý byl požadavek Orlů vůči Sokolu, aby se nově vzniklá organizace nejmenovala Sokol. Dále aby byly vymýcené sokolské zásady Tyrše a Fügnera a naopak aby nová slučující organizace měla duchovní rádce. Dělnická tělovýchovná jednota a Junák své rozhodnutí podmínily dohodou Orlů a Sokolů. Tím ze sloučení sešlo a podle Jihočeského obzoru se plánovalo utvoření společného svazu všech tělovýchovných organizací, kdy si všechny z nich nechají svou spolkovou samostatnost a světonázor.¹⁴⁸

4.2.2 Slavnosti

¹⁴³ SOKA Jindřichův Hradec, fond Okresní úřad Třeboň, karton 761, sign 18/1, 1926 – 1936.

¹⁴⁴ SOKA Jindřichův Hradec, fond Okresní úřad Třeboň, karton 760, sign 18/1, 1926 – 1936.

¹⁴⁵ SOKA Jindřichův Hradec, fond Okresní úřad Třeboň, karton 761, sign 18/1, 1926 – 1936.

¹⁴⁶ Srov. Jednota Čsl. Orla v Třeboni. *Jihočeský obzor*. 1939, roč. 34, č. 52 – 53.

¹⁴⁷ Srov. Bývalý hostinec u Kunftů se bourá. *Jihočeský obzor*. 1939, roč. 34, č. 43.

¹⁴⁸ Srov. Tělesná výchova zatím není sjednocena. *Jihočeský obzor*. 1939, roč. 34, č. 39, s. 3.

V říjnu 1924 byla v Kramolíně na Třeboňsku slavnost svěcení pomníku padlým hrdinům ve světové válce. Orlové byli požádáni, aby se v krojích této akce účastnili. Slavnost byla zahájena uvítáním orelských Jednot z Třeboně a Jílovic a mší u pomníku. Při mši zpíval sbor z Třeboně. Večer byla veselice.¹⁴⁹

8. dubna 1930 se v místní části Třeboně, která se dodnes nazývá Kopeček, konala orelská slavnost s losováním výherních čísel.

28. června 1931 oslavila Jednota v Třeboni deset let svého trvání. Podle spolkového indexu byla sice oficiálně založená až v roce 1922, Jednota ale pravděpodobně považovala za rok svého vzniku právě rok 1921, kdy začal Orel v Třeboni pracovat.

21. června organizovala třeboňská Jednota slavnost s posvěcením spolkového praporu. Slavnost začala o den dřív tělocvičnou akademií v sále děkanství a pokračovala 21. června průvodem z předměstí na zámecké nádvoří, mší, posvěcením praporu, zatloukáním hřebů, přísahou a pozdravy jednotlivých delegátů (viz obr. 28). V odpoledních hodinách oslavy pokračovaly průvodem až na Kopeček, tam bylo hromadné cvičení a další atrakce. Losovala se i loterie.¹⁵⁰

Jihočeská Župa J.V. Jirsíka slavila župní pouť v obci Mláka u Třeboně 10. září 1933 za přítomnosti biskupa Šimona Bárty.¹⁵¹

Orel se účastnil i na oslavách třináctého výročí samostatnosti republiky dne 28. října 1931 společně s místními spolky, osvětovou komisí a městskou radou. Letní slavnost na Kopečku se konala v zahradní restauraci i v roce 1932.

2. června 1935 organizovala Jednota tradiční výlet do Stromovky. Šlo se z předměstí svaté Alžběty okolo kostela, kde byla mše. Pak pokračoval program cvičením v zámeckém parku, po obědě se přes Palackého náměstí pokračovalo průvodem do kostela, kde se účastníci dočkali požehnání a program skončil ve Stromovce veřejným cvičením všech družstev a zábavným programem s občerstvením. Dále Orlové slavili 28. říjen společně s dalšími spolky.

Smutnou akcí byl 11. května 1936 pohřeb zemřelého duchovního, třeboňského děkana Ignáce M. Hykeda. Účastnilo se 200 Orlů.

¹⁴⁹ Srov. *Orelský věstník*, 1924, s. 336.

¹⁵⁰ Srov. PFEIFEROVÁ, M. *Volnočasové aktivity spojené s římskokatolickou církví v třeboňské farnosti v letech 1900 – 1938*, s. 35.

¹⁵¹ Srov. HANUŠ, L. *Kronika Orelstva*, s. 311.

21. června Orlové plánují otevřít letní cvičiště u zastávky s velkou oslavou. 8. dubna 1937 pořádali v rámci slavnostní manifestace tělocvičnou akademii v sále právovárečného občanstva. 6. května členové Orla přivítali prezidenta republiky Edvarda Beneše, který navštívil Třeboň.

Další smutnou událostí byla smuteční tryzna za prvního českého prezidenta T.G. Masaryka, který Třeboň navštívil v roce 1925 (viz obr. 29). Zemřel 14. září roku 1937. Tryzny se účastnili občané města a zástupci většiny třeboňských spolků. U prezidentovy busty stáli čestnou stráž důstojníci, legionáři, Sokolové, Orlové a hasiči.

4. prosince 1938 zástupci Orla uctili na pohřbu na hřbitově sv. Alžběty památku zesnulého starosty města Třeboně Jana Hrbka. Celý den stáli jako čestná stráž v radniční budově.¹⁵²

Asi dva tisíce poutníků se v roce 1938 sešlo na pouti v Mláce. Byli tam Orlové z Třeboňska a Jindřichohradecka.¹⁵³

4.2.3 Tělocvičné aktivity

28. září 1928 pořádala Jednota tělocvičnou akademii u příležitosti desátého výročí vzniku republiky. 18. prosince 1932 organizovala ve večerních hodinách tělocvičnou besídku. 20. května 1934 se Orlové účastnili Tělovýchovného dne brannosti v Třeboni. Ten organizoval Výbor pro zvýšení brannosti. Vystoupili s prostným cvičením mužů, dále vystoupili členové Sokola, žáci reálného gymnázia, vojáci, skauti a selská jízda.

29. června téhož roku Orel pořádal letní slavnost ve Stromovce s veřejným cvičením. Členové Orla cvičili v zimě v prostorách třeboňského děkanství a v létě v přírodě, většinou v neděli po mši. Cvičení pak spojili s hudebním vystoupením a tombolou.¹⁵⁴

5. září 1937 třeboňská Jednota organizovala III. Župní závody brannosti. Putovní pohár vyhrála podruhé jindřichohradecká Jednota.¹⁵⁵

¹⁵² Srov. PFEIFEROVÁ, M. *Volnočasové aktivity spojené s římskokatolickou církví v třeboňské farnosti v letech 1900 – 1938*, s. 40.

¹⁵³ Srov. HANUŠ, L. *Kronika Orelstva*, s. 444.

¹⁵⁴ Srov. PFEIFEROVÁ, M. *Volnočasové aktivity spojené s římskokatolickou církví v třeboňské farnosti v letech 1900 – 1938*, s. 37.

¹⁵⁵ SOKA Jindřichův Hradec, fond Orel – tělocvičná jednota Jindřichův Hradec, kniha č.1 Zápis o schůzích okrskové rady 1937 – 1938.

4.2.4 Zájezdy

O svatodušních svátcích v roce 1932 pořádala Jednota zájezd do Vídně při příležitosti jubilejních slavností vídeňského Orla. Zájezd Orlové spojili s poutí do rakouského Maria-Zell. Na zájezd vzpomíná ve své knize i Václav Bouz, který se ho účastnil. Píše o zastávce v Alpách a vzpomíná na krásný oltář v tamním kostele. S Orlem jel také na zájezd do Říma 30. června 1933. Součástí programu byla kromě prohlídky pamětihodností i audience u papeže Pia XI.. Cesta trvala do 15. července a Orlové navštívili ještě Neapol a Pompeje.

Třeboňští Orlové se v roce 22. srpna 1937 účastnili zájezdu k hraničářské Jednotě do Českého Krumlova. Nebyli sami, společně s nimi na zájezd jeli členové Župy J.V. Jirsíka a přátelé katolického hnutí. Cílem zájezdu byla manifestace katolických myšlenek a branné národní pohotovosti v národně ohroženém kraji.

4.2.5 Divadelní představení a další kulturní vystoupení

V roce 1925 je první zmínka o existenci orelského dramatického kroužku ve farní kronice. 6. ledna odehráli jeho členové představení v sále děkanství a v roce 1926 už jsou zde přesnější informace o odehrané hře, která se jmenovala Chudáček boží. Kronika také zmiňuje existenci orelské hudební skupiny. Podle vzpomínkové knihy Václava Bouze bylo stálé jeviště divadelního odboru zřízené ve velkém sále třeboňského děkanství. Kromě divadel a cvičení tady členové Orla pořádali i výstavy. Další informace o činnosti dramatického kroužku jsou z Jihočeského obzoru.¹⁵⁶

Třeboňská Jednota uspořádala 1. až 7. října orelskou výstavku, která byla součástí eucharistických domácích slavností.¹⁵⁷

5. února 1928 odehrál dramatický odbor Jednoty Čsl. Orla v sále děkanství divadelní představení „Slečna prokuristka“ od A. Lokaye. 1. dubna téhož roku odehráli Mahenovu hru Nebe, peklo, ráj. 18. listopadu pak hru E. Peškové Černý kříž v lese.

¹⁵⁶ Srov. PFEIFEROVÁ, M. *Volnočasové aktivity spojené s římskokatolickou církví v třeboňské farnosti v letech 1900 – 1938*, s. 46.

¹⁵⁷ Srov. HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*, s. 187.

Zisk z tohoto představení darovali do fondu místního odboru dobrovolných hasičů na zakoupení autostříkačky.

1. května 1931 odehrál dramatický odbor představení E. Malcové Světla a stíny. Další divadelní představení představili členové Orla 19. února 1932. Bylo to Zámecké strašidlo od Boženy Rajske. Od stejné autorky pak zahráli 26. února komedii Její veličenstvo láska. Další představení v tomtéž roce odehráli 4. prosince v sále děkanství. Šlo o představení Slzy Kristovy od V. Sedláčka. Po skončení nadělili dětem mikulášskou nadílku.

Lidovou zpěvohru o třech dějstvích, která se jmenovala Vesnička pod Šumavou, zahráli Orlové na Hromnice v roce 1935. 24. února ve stejném roce nacvičili hru Floriánku, příjď. 21. září se z místního tisku dozvídáme, že dramatický odbor Jednoty Čsl. Orla hraje na obnoveném jevišti v sále na děkanství u příležitosti svátku sv. Václava operetu V údolím tom čarokrásném. V neděli 29. září tamtéž byla přednáška se světelnými obrazy. Jmenovala se Simplonským tunelem do Švýcar. Na Vánoce byla na programu zpěvohra Jesličky, která měla pět obrazů a jejímž autorem byl třeboňský učitel K. Loula. Dramatický odbor ji hrál společně s žáky soukromé školy. Hra byla poprvé uvedena před sedmdesáti lety a někteří lidé si tehdejší představení stále pamatovali.¹⁵⁸

Na Tři krále v roce 1936 zahrál odbor operetu Románek tulačky Evy pro diváky v Břilicích.¹⁵⁹ 22. listopadu 1936 zahrál opět v Třeboni komedii Lída děvče z Krkonoš. 13. prosince drama Bártova pomsta, které mělo 3 jednání. Další rok dramatický odbor nacvičil inscenaci Hóóóóóří od J. Skružného. Zahrál jí 10. ledna opět v sále na děkanství. 4. dubna představili drama z doby pronásledování křesťanů v Efezu pod názvem Krásná Damaris.

V roce 1937 secvičili operetu Maryška z Podlesí. Zahráli jí 27. září. V listopadu představili drama Dokud máš ještě maminku od Jindřicha Houbena. 5. prosince se na děkanství konala přednáška O cestě do Říma. V neděli 12. prosince zahrál odbor hru H.

¹⁵⁸ Srov. PFEIFEROVÁ, M. *Volnočasové aktivity spojené s římskokatolickou církví v třeboňské farnosti v letech 1900 – 1938*, s. 38.

¹⁵⁹ *Kronika obce Lužnice*, str. 82.

Švehlové s obrazy z první světové války Sestra Bohuvěra. Konec roku 1937 připravili žáci gymnázia a klášterní školy v divadle právovárečného měšťanstva třeboňské Loulovy jesličky.¹⁶⁰ Pro občany sousední obce Břilice zahráli Orlové v roce 1937 hru Lidka, děvče z Krkonoš a 2. května komedii Hóří.¹⁶¹

Veselohru z mlynářského prostředí autora V. Bárty pod názvem Na potoce za mlýnicí zahráli v osm hodin večer v Třeboni v neděli 22. ledna. Vstupné bylo dobrovolné.¹⁶²

2. ledna 1938 se Jednota prezentovala veselohrou napsanou Josefem Skružným Falešná kočička. Orlové ještě připravovali další komedii, která se jmenovala Honba za štěstím. 10. července v tom samém roce zahráli členové dramatického souboru v zámeckém parku operetu Maryška z Podlesí. Bylo to charitativní představení, jehož výtěžek, který byl 450 korun, dali do sbírky na obranu státu.¹⁶³

V neděli 7. května 1939 v divadle právovárečného měšťanstva zahráli Orlové při ukončení svatých misií hru o třech jednání Konec světa. Pro návštěvníky z venkova hráli v dvě hodiny odpoledne, pro místní v osm hodin večer.¹⁶⁴ V neděli 12. listopadu hráli na děkanství veselohru Ferdinand spí.¹⁶⁵

Ještě za války, v neděli 18. ledna v roce 1942, zahráli pro občany z Břilic Orlové veselohru Děvčátko s milionem. Osvětové komisi v Břilicích zaplatili za propůjčení jeviště 100 korun.¹⁶⁶

Starostové třeboňského Orla

Václav Velek, starosta od roku 1924 do roku 1925, v roce 1928

Ignác Hykede, starosta v roce 1926, 1934 - 1936

Jiljí Bouz, starosta v roce 1927, 1931 – 1933, 1938, 1940

Jordán Dostál, starosta v roce 1937¹⁶⁷

¹⁶⁰ Srov. PFEIFEROVÁ, M. *Volnočasové aktivity spojené s římskokatolickou církví v třeboňské farnosti v letech 1900 – 1938*, s. 40.

¹⁶¹ *Kronika obce Lužnice*, str. 87.

¹⁶² Srov. Divadlo na děkanství. *Jihočeský obzor*, 1939, roč. 34, č. 3.

¹⁶³ Srov. PFEIFEROVÁ, M. *Volnočasové aktivity spojené s římskokatolickou církví v třeboňské farnosti v letech 1900 – 1938*, s. 40.

¹⁶⁴ Srov. Divadlo. *Jihočeský obzor*. 1939, roč. 34, č. 13.

¹⁶⁵ Srov. Divadlo na děkanství. *Jihočeský obzor*. 1939, roč. 34, č. 46.

¹⁶⁶ *Kronika obce Lužnice*, str. 93.

Podle dalšího zdroje byl Jiljí Bouz starostou i v roce 1930.¹⁶⁸

¹⁶⁷ SOKA Jindřichův Hradec, fond Okresní úřad Třeboň, Spolkový katastr, kniha pořadové číslo 202, str. 412.

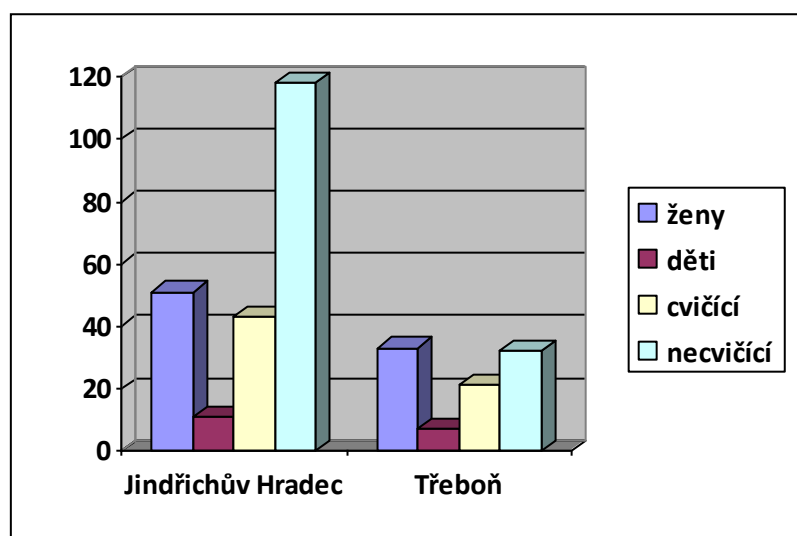
¹⁶⁸ SOKA Jindřichův Hradec, fond Okresní úřad Třeboň, karton 759, sign 18/1, 1926 – 1936.

5 Srovnání činnosti Jednot Čsl. Orla v Třeboni a v Jindřichově Hradci (1900 až 1942)

Obě dvě jihočeské Jednoty byly založené ve stejném období. Třeboňská začala svou činnost v roce 1921, Jindřichohradecká o rok dřív. Bohužel se nedochovalo příliš informací. Jak už je zmíněno na jiném místě, většinu písemného materiálu zničili fašisté a co se nepovedlo zničit jim, poctivě dokonali komunisté. Porovnáváme tedy pouze fragmenty vzpomínek nebo náhodně uveřejněné informace v místním tisku, který na Jindřichohradecku a Třeboňsku vycházel.

Pokud chceme porovnat počty členů, můžeme vycházet pouze z jediného zdroje, a to statistických údajů z Orelského kalendáře z roku 1933.

	Jindřichův Hradec	Třeboň
ženy	51	33
děti	11	7
cvičící	43	21
necvičící	118	32
celkem	223	93

Z tabulky a grafu je jasné patrné, že jindřichohradecká Jednota byla více než dvojnásobně početnější. Nebyl velký rozdíl mezi počtem žen a dětí, ale dvojnásobně víc měla jindřichohradecká Jednota cvičících členů a více než trojnásobně víc necvičících členů. Můžeme se jen domnívat, že podobně to vypadalo i v jiných letech.

Náplň činnosti obou Jednot byla více méně totožná. Provozoval veřejná cvičení a sportovní hry, veřejná vystoupení, tělocvičné akademie, divadelní představení, mikulášské besídky a přednášky. Dále pořádali zájezdy a výlety.

Jejich činnost se často propojovala. Zvali se navzájem na akce, účastnili se společných župních a zemských akcí. Jezdili společně na zájezdy a výlety. Jejich zástupci se potkávali v Českých Budějovicích na župních schůzích.

Jiné bylo místo setkávání Orla a také nacvičování jednotlivých aktivit. Třeboňští Orlové se scházeli na děkanství kostela, jindřichohradečtí Orlové v hostinci u Tusarů a později ve vlastním spolkovém domě s kinem. Cvičili v tělocvičné škole v Janderově ulici. Třeboňští Orlové dostali až v roce 1939 od knížete Adolfa Schwarzenberka darem vlastní pozemek na výstavbu tělocvičny.

Podle dochovaných informací byla jindřichohradecká Jednota nejaktivnější Jednotou v Župě J.V. Jirsíka.

Závěr

Cílem mé práce bylo poctivě a podrobně popsat činnost tělovýchovného a zároveň duchovního spolku Československý Orel od jeho počátku až do druhé světové války. Kromě celorepublikové činnosti jsem se chtěla úzce zaměřit na jeho aktivity na jihu Čech, konkrétně v Jindřichově Hradci a v Třeboni. Tento cíl se mi podařilo naplnit.

Protože neexistuje literatura, která by se činnosti katolických spolků věnovala, musela jsem pátrat přímo u zdrojů. Své bádání jsem proto zahájila přímo u pamětníků v orelském ústředí v Brně a v českobudějovické Jednotě. Získala jsem interní orelskou kroniku a řadu rukopisů. Pokračovala jsem v jindřichohradeckém archivu, kde jsem našla mnoho dosud nepublikovaných tištěných materiálů.

Díky ochotě archivářů i samotných Orlů jsem měla v rámci možností uspokojivé množství zdrojů, které bylo nutné spojit do jednoho celku. Podařilo se mi celkem podrobně popsat činnost Orla jako takového od založení až do roku 1942, kdy Němci ukončili činnost tohoto spolku. Poskládala jsem zajímavé momenty z činnosti Župy Jana Valeriána Jirsíka, která byla nadřízeným orgánem dalších jihočeských Okrsků a dále již zmiňovaných Jednot. Část orelské historie v Třeboni jsem měla prozkoumanou již v mé bakalářské práci. Připojila jsem k těmto informacím nové archiválie, které se mi povedlo najít v jindřichohradeckém archivu. Neznámou pro mně byla činnost jindřichohradecké Jednoty. I v tomto případě jsem našla určité množství archiválií v Státním okresním archivu v Jindřichově Hradci. Smutným faktem je, že dochovaných materiálů je s ohledem na více než dvacetiletou činnost tak málo. Historie nepřála poctivé práci archivářů a tak se archiválií dochovalo jen neuspokojivé množství.

Neexistuje uceleně zpracovaná historie Orla do současnosti. Já jsem popisovala jen jeden její díl. V průběhu bádání jsem narazila i na další zdroje a informace k tématu, ale s ohledem na striktně určený rozsah závěrečné práce jsem jich zatím nevyužila. V závěrečných pracích se v minulosti o historii Orla v určitých souvislostech pokoušelo v republikovém kontextu několik studentů. Knižně vyšla pouze exilová činnost Orla. Existují jen velmi kusé prameny, které nejpoctivěji zpracoval kronikář Jan Hanuš. I ten

se ale víc věnoval moravské větvi, kde byl historicky Orel aktivnější a početněji zastoupený. Není zpracovaná krátká poválečná činnost. O aktivitách českého Orla neexistují ucelené informace. Byla bych ráda, kdyby bylo v budoucnosti možné zpracovat nejdřív kompletně činnost jihočeského Orla, včetně všech před válkou existujících Okrsků a Jednot a ve spolupráci s dalšími kraji je doplnit do komplexního souboru informací o práci a životě Orlů. Protože Orlové žijí a pracují i v současnosti a jsou jich desítky tisíc, měla by jejich historie poskládaná do jednoho celku smysl a význam.

Seznam použitých zdrojů

Archivní fondy

Archiv Čsl. Orla Brno, *Orelský věstník* 1924.

Farní kronika, v držení Římskokatolické farnosti Třeboň.

HANUŠ, J., *Župa Jirsikova*, rukopis, archiv Čsl. Orla, Brno.

HANUŠ, J. Orelské osobnosti, rukopis, archiv Čsl. Orla, Brno.

HANUŠ, J. *Kronika Orelstva 1902 – 1948*.

HANUS, J. *Orelské osobnosti*, dokument psaný orelským kronikářem, archiv Čsl. Orla, Brno.

Státní oblastní archiv Třeboň, knihovna, *Jihočeský obzor* 1939.

Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Okresní úřad Třeboň, *Spolkový katastr*.

Monografie, studie, sborníky

FILIP, J. *Orelská myšlenka*, Praha: 1923. ISBN neuvedeno.

HYNEK, D., *Dějiny Orelstva*. Praha: 1923. ISBN neuvedeno.

KLIMEŠ, B., *Orelská organisace*. Praha: 1923. ISBN neuvedeno.

PFEIFEROVÁ, M. *Volnočasové aktivity spojené s římskokatolickou církví v třeboňské farnosti v letech 1900 – 1938*. České Budějovice, 2011. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce M. Weis.

Jindřichův Hradec 1293/1993: Sborník statí k dějinám města. České Budějovice: INpress, 1992. ISBN neuvedeno.

Kronika obce Lužnice. Třeboň: Carpio, 2000. ISBN 80-901945-9-1.

Orelský kalendář, Brno: Československý Orel v Brně, 1933. ISBN neuvedeno.

Literatura

CHARVÁTOVÁ, E. *Jindřichův Hradec.* Praha: Odeon, 1974. ISBN neuvedeno.

MUK, J. *Politický život Jindř. Hradce (1848-1918).* Nákladem vlastním, 1929. ISBN neuvedeno.

Z historie a současnosti jindřichohradeckého sportu. Jindřichův Hradec: Muzeum Jindřichohradecka, 2005. ISBN 80-86227-22-7.

Encyklopedie tělesné kultury. Díl 1. A-O. Praha : Sport. a turist. nakl., 1963. ISBN neuvedeno.

KÖSSL, J.; KRÁTKÝ, F.; MAREK, J.. *Dějiny tělesné výchovy.* Praha: Olympia, 1986. ISBN neuvedeno.

Sekundární literatura

CIRONISOVÁ, E.; VALIŠ, J. *Šest set let královských práv města Třeboně.* Třeboň: Městský národní výbor v Třeboni, 1976. ISBN neuvedeno.

DUSIL, V.; KLIMENT, J. *Spolky, shromáždění a politické strany.* Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství, 1936. ISBN neuvedeno.

JIRÁČEK, V. *Památník Gymnasia treboňského na oslavu 60letého výročí a sjezdu bývalých profesorů a žáků v 10. Výročí Čsl. Republiky.* Třeboň: Slavnostní výbor, 1928. ISBN neuvedeno.

MATOUŠ, F. *Třeboň*. Praha: Odeon, 1972. ISBN neuvedeno.

NOVOTNÝ, M. *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006. ISBN 80-7040-883-9.

PSÍKOVÁ, J.; ZIEGLER, J. *Třeboň*. Praha: Paseka, 2009. ISBN 978-80-7185-988-8.

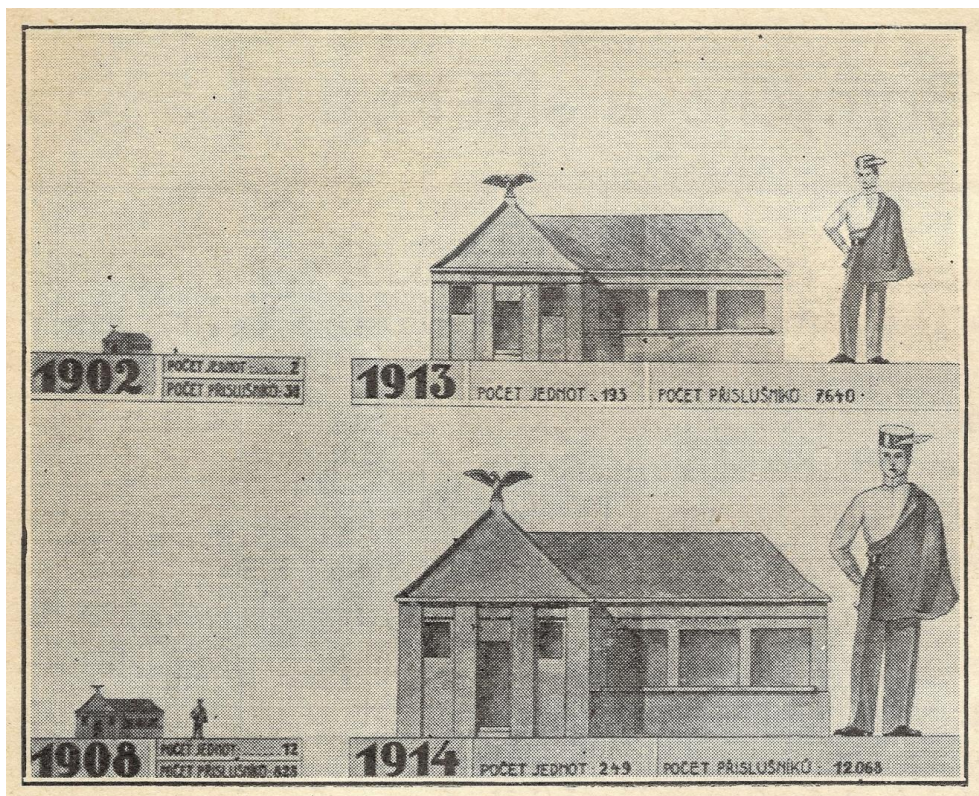
VALIŠ, J. 80 let tělovýchovy v Třeboni, Stručná historie rozvoje organizované tělovýchovy sportovních odvětví v Třeboni v letech 1884 až 1964. Třeboň: TJ Jiskra Třeboň, 1964. ISBN neuvedeno.

ZOUBEK, V. *Třeboň – Vzpomínková vycházka po historickém centru města. 1925 – 1945*. Třeboň: vlastní vydání, 2007. ISBN neuvedeno.

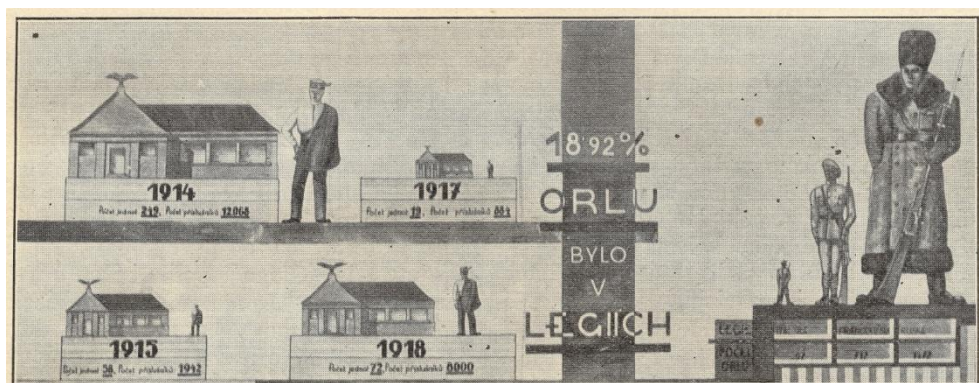
Třeboňsko. Třeboň: Okresní sbor osvětový za součinnosti Klubu čes. Turistů v Třeboni, 1926. ISBN neuvedeno.

Sto let gymnázia v Třeboni. Třeboň: Městský národní výbor, 1968. ISBN neuvedeno.

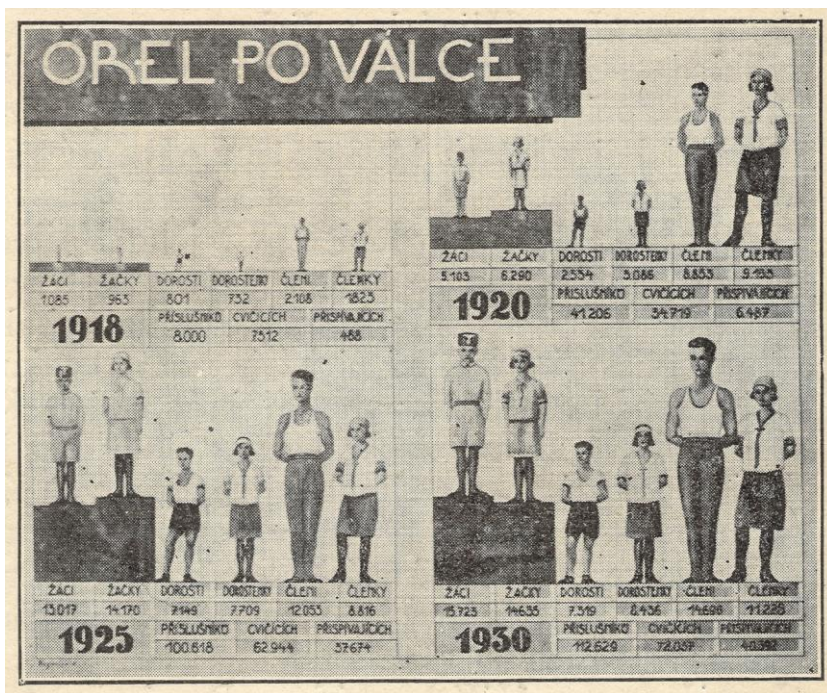
Příloha I. Obrázky

Obrázek 1: Archiv Čsl. Orla, Orel - Jednota Č. Budějovice

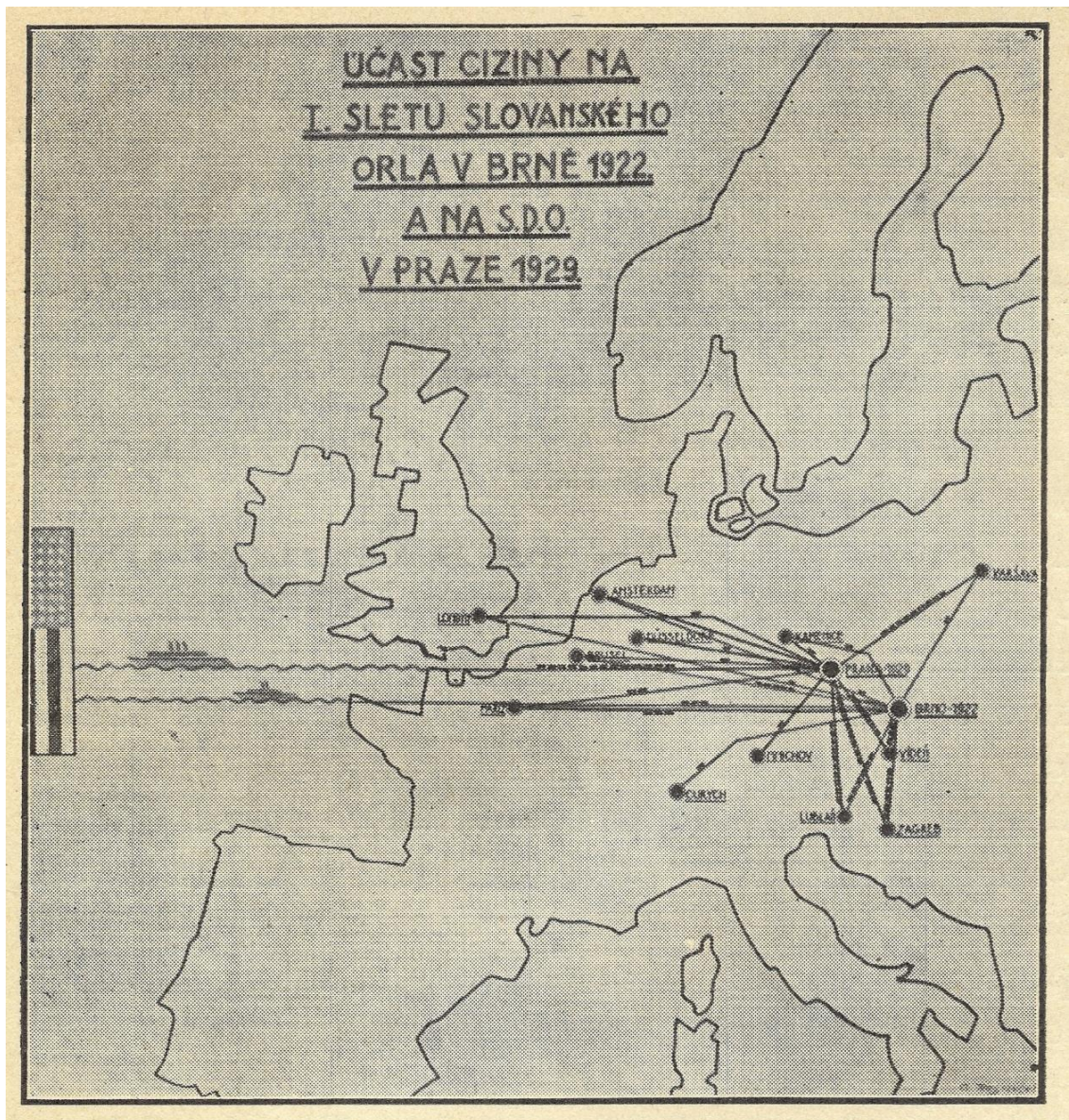
Obrázek 2: Archiv Čsl. Orla, Orel - Jednota Č. Budějovice

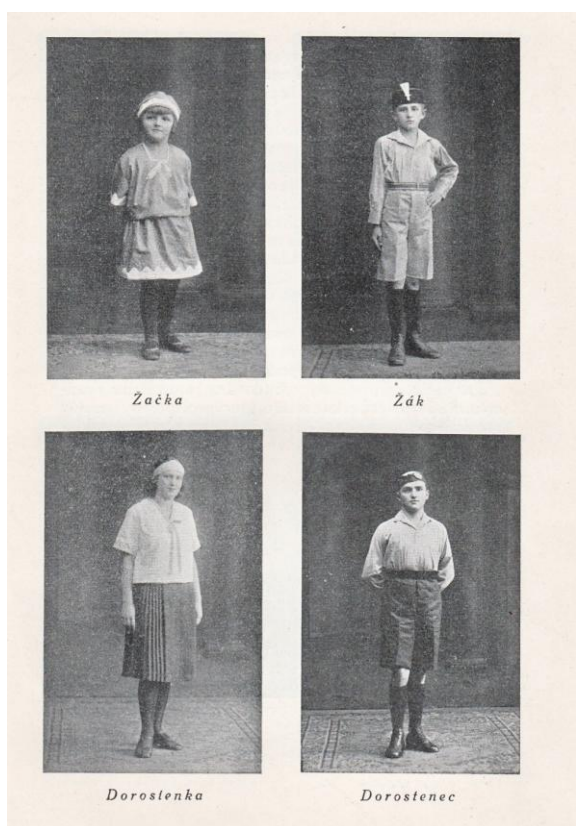
Obrázek 3: Archiv Čsl. Orla, Orel - Jednota Č. Budějovice

Obrázek 4: Květy mládeži, Listy orelské mládeže, Archiv Jana Přibila

Obrázek 5: Archiv Čsl. Orla, Orel - Jednota Č. Budějovice

Obrázek 6: Fotky krojů členů Orla, 1933, Archiv Čsl. Orla

Obrázek 7: Pohled, Státní okresní archiv Jindřichův Hradec

Obrázek 8: Dobové archiválie ze Svatováclavských dní v roce 1929, Státní okresní archiv Jindřichův Hradec

Obrázek 9: Dobové fotografie ze svatováclavských dní v roce 1929, Státní okresní archiv Jindřichův Hradec

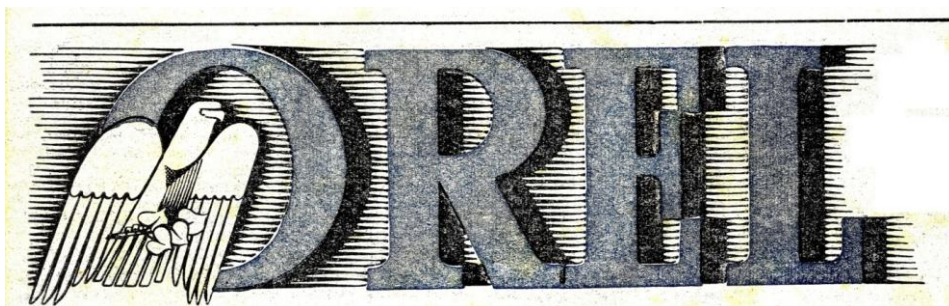
Obrázek 10: Dobové fotografie ze svatováclavských dní v roce 1929, Státní okresní archiv Jindřichův Hradec

Obrázek 11: Loga a obrázky, Archiv Čsl. Orla, Orel - Jednota Č. Budějovice

Jednota Orla Československého

Obrázek 12: Loga a obrázky, Archiv Čsl. Orla, Orel - Jednota Č. Budějovice

Obrázek 13: Loga a obrázky, Archiv Čsl. Orla, Orel - Jednota Č. Budějovice

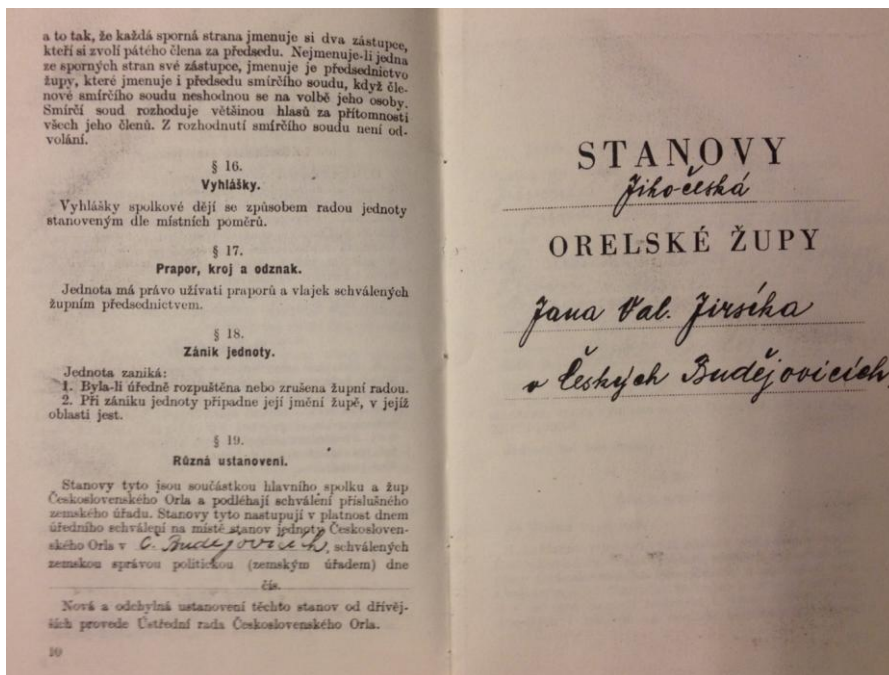
Obrázek 14: Loga a obrázky, Archiv Čsl. Orla, Orel - Jednota Č. Budějovice

Obrázek 15: Jan Šrámek

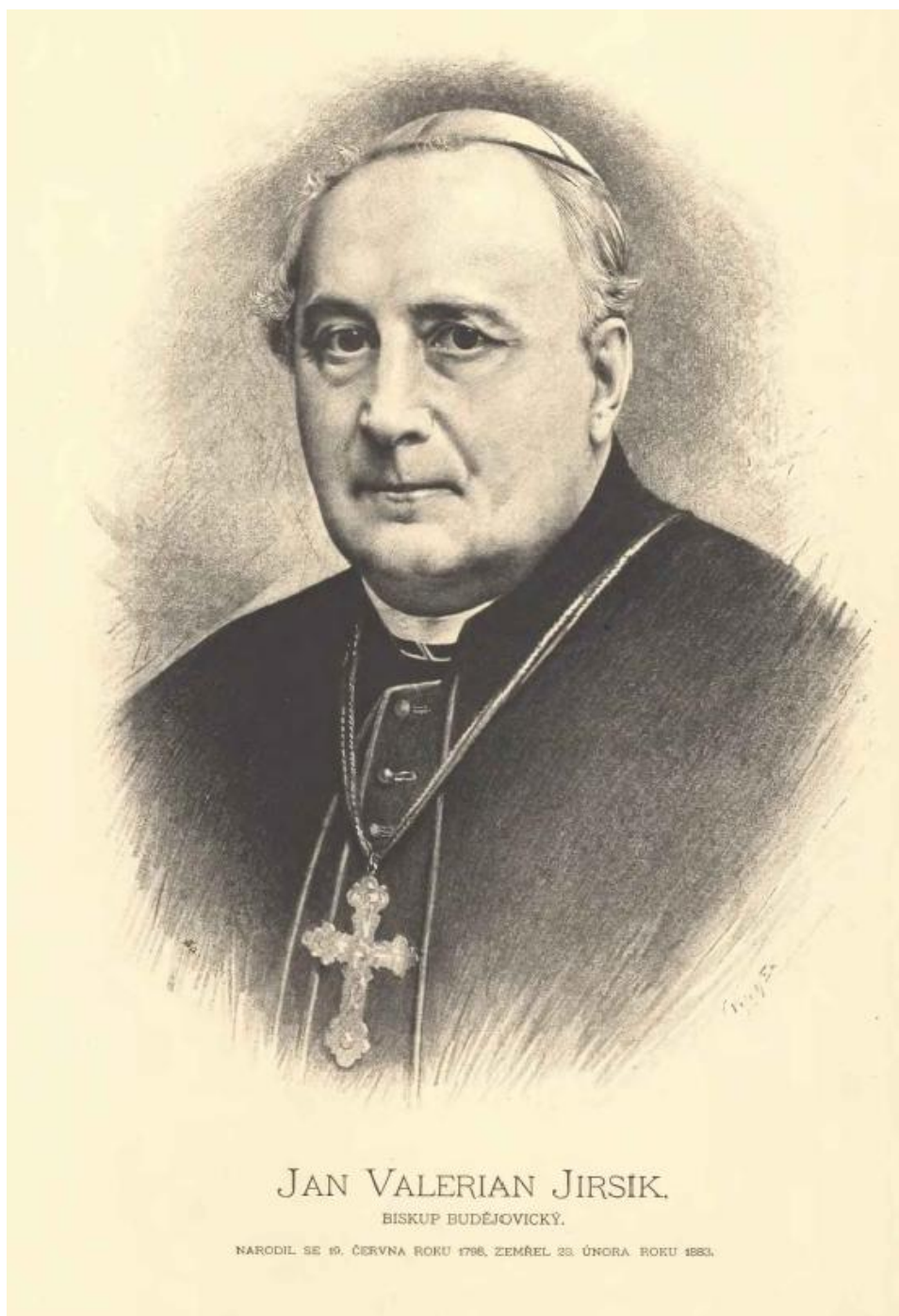
Obrázek 16: Vlajka, Archiv Čsl. Orla, Orel - Jednota Č. Budějovice

Obrázek 17: Stanovy, Archiv Čsl. Orla, Orel - jednota Č. Budějovice

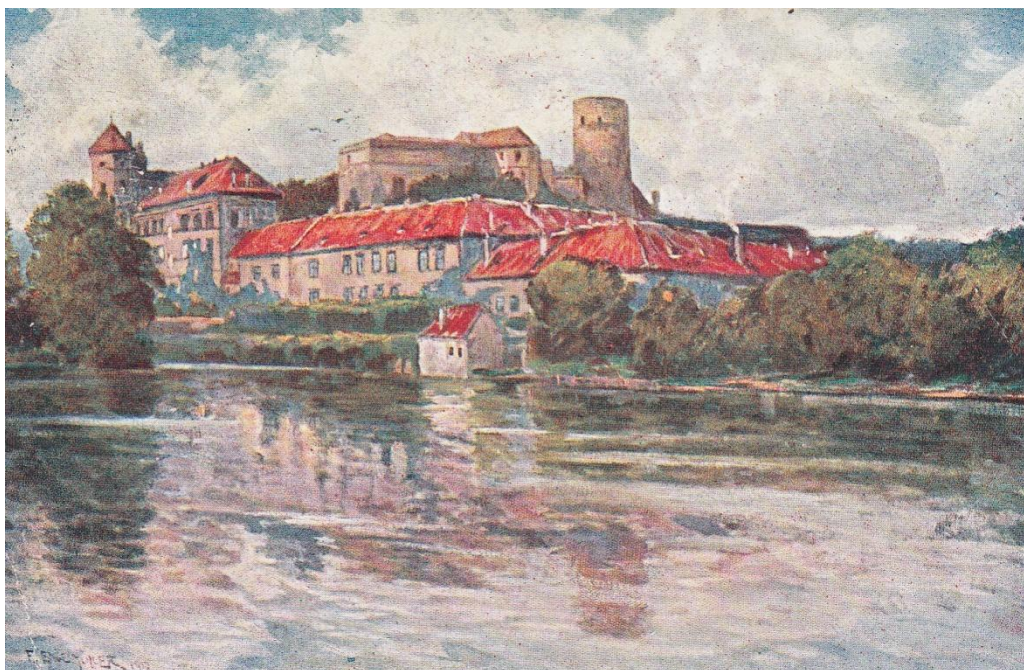
Obrázek 18: Dobový leták, Archiv Čsl. Orla, Orel - Jednota Č. Budějovice

Obrázek 19: Jan Valerián Jirsík

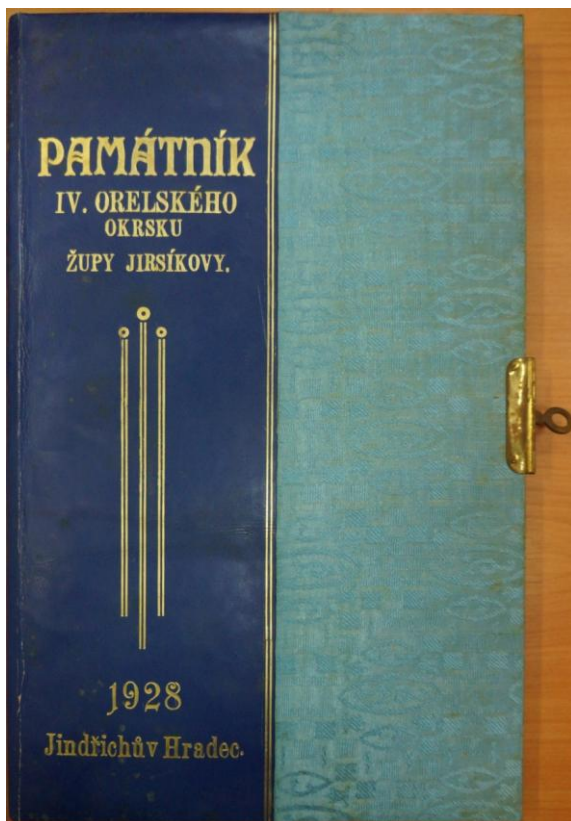
Obrázek 20: Jindřichův Hradec na dobové pohlednici, Archiv Jana Příbila

Obrázek 21: Jindřichův Hradec na dobové pohlednici, Archiv Jana Přibila

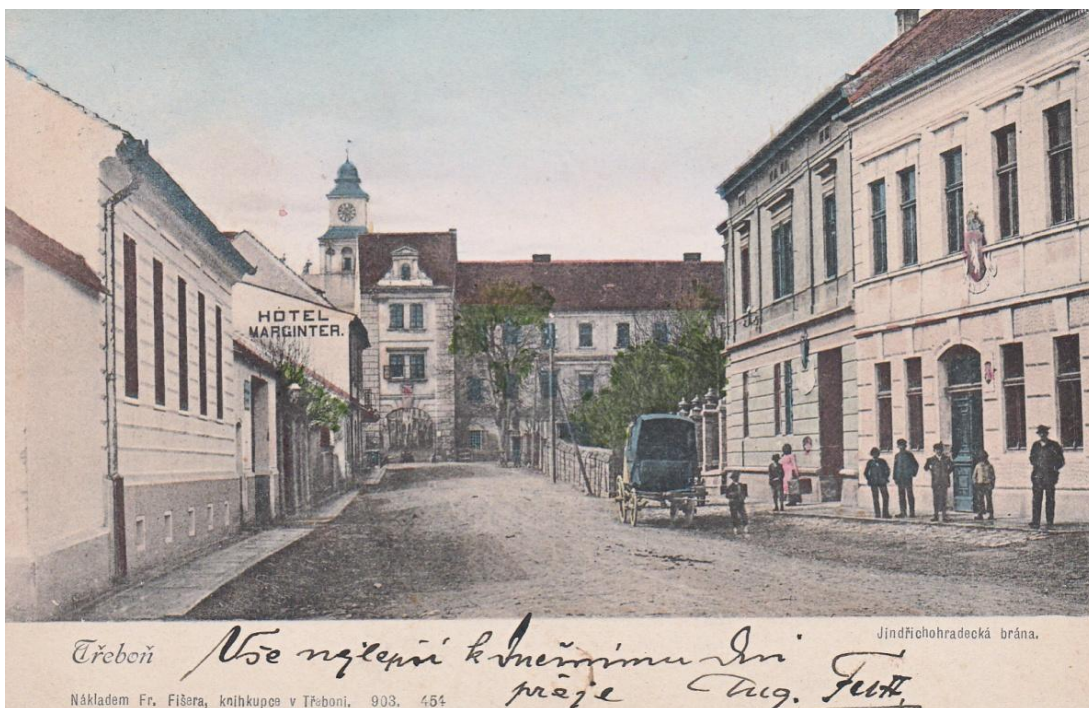
Obrázek 22: Legitimace Anny Donatové, Státní okresní archiv Jindřichův Hradec

Obrázek 23: Cena v závodech v roce 1928, Státní okresní archiv Jindřichův Hradec

Obrázek 24: Cena v závodech v roce 1928, Státní okresní archiv Jindřichův Hradec

Obrázek 25: Pohlednice Třeboně, Archiv Jana Přibila

Obrázek 26: Pohlednice Třeboně, Archiv Jana Přibila

Obrázek 27: Pohlednice Třeboně, Archiv Jana Přibila

Obrázek 28: Prapor Jednoty Čsl. Orla v Třeboni, Státní okresní archiv Jindřichův Hradec

Obrázek 29: Fotografie Třeboně, návštěva T.G. Masaryka 18.7. 1925, Archiv Jana Přibila

ABSTRAKT

PFEIFEROVÁ, M. *Jednota Čsl. Orla od počátku století do druhé světové války, na příkladu jihočeské Třeboně a Jindřichova Hradce*. České Budějovice 2014. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Doc. ThDr. Rudolf Svoboda, Th.D..

Klíčová slova: Orel, České Budějovice, Jindřichův Hradec, Třeboň, spolek, volnočasové aktivity, katolické spolky, katolická církev, tělovýchova, duchovní rozměr, cvičení, pouť, divadlo, komunisté, válka

Práce se zabývá zkoumáním aktivit katolického tělovýchovného spolku Čsl. Orel od počátku století do druhé světové války. Popisuje jeho historii a na příkladu jeho aktivit na jihu Čech, konkrétně v Jindřichově Hradci a Třeboni vysvětluje jeho nejdůležitější činnost. Vysvětluje na konkrétních příkladech cíle jeho práce a také jeho historický význam. Ukazuje hlavní smysl v propojení duchovna a fyzická. V první části popisuje historii Čsl. Orla, jeho vznik, organizaci a nejzajímavější historické momenty. V druhé části popisuje jeho činnost na jihu Čech. V třetí části zasazuje do historického kontextu práci Orla v Třeboni a ve čtvrté části v Jindřichově Hradci.

ABSTRACT

Association of Czechoslovak Eagle from the beginning of the 20th century until the Second World War, in particular in South bohemian Třeboň and Jindřichův Hradec.

Keywords: Eagle, České Budějovice, Jindřichův Hradec, Třeboň, association, leisure activities, Catholic clubs, Catholic Church, physical education, spiritual dimension, exercise, pilgrimage, theatre, Communists, war

The thesis deals with investigation of activities of Catholic sports association Czechoslovak Eagle from the beginning of the century to the Second World War. It describes its history and explains its most important activity with reference to the activities in South Bohemia, in particular in Jindřichův Hradec and Třeboň. It explains the aims of its work as well as the historical value with reference to particular examples. Its how is the main meaning in connection of spirituality and materialism. The first part describes the history of Czechoslovak Eagle, its foundation, organization, and, its most interesting historical moments. The second part describes its activities in the region of South Bohemia. The third part sets the Eagle's work in Třeboň into the historical context. The fourth does the same with the Eagle's work in Jindřichův Hradec.